

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Навчально-науковий інститут психології,
менеджменту та інформаційних технологій
Навчально-науковий інститут права, економіки та соціології

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОВС УКРАЇНИ

*Матеріали науково-практичної конференції
м. Харків, 22-23 травня 2008 р.*

Харків
Видавництво Харківського національного університету
внутрішніх справ
2008

УДК 342.7+351.74 (477)
ББК 67.9 (4Укр) 301.163.1
П 78

*Друкується відповідно до розпорядження ректора
Харківського національного університету внутрішніх справ
№ 49 від 15.04.08 р.*

Організаційний комітет: д-р юрид. наук, проф. А. Т. Комзюк, канд. соціол. наук, доцент Ю. О. Свеженцева, канд. соціол. наук А. М. Черноусов, д-р. соціол. наук І. П. Рущенко, канд. юрид. наук А. Б. Блага, канд. юрид. наук В. Ю. Кузьміна, канд. юрид. наук В. О. Серьогін, канд. юрид. наук Г. В. Джагупов, канд. філос. наук С. В. Форостовець, О. В. Копаниця, П. М. Львова, В. С. Потопальський.

П 78 Проблеми дотримання прав людини в діяльності ОВС України:
матеріали наук.-практ. конференції (м. Харків, 22-23 травня 2008 р.) –
Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 152 с.

Матеріали науково-практичної конференції, що відбулась у Харківському національному університеті внутрішніх справ 22-23 травня 2008 р., відображають найважливіші питання теорії та практики проблем дотримання прав людини в діяльності ОВС, попередження порушення цих прав та заходи протидії зловживання правом працівниками ОВС України.

Статті друкуються в авторській редакції.

УДК 342.7+351.74 (477)
ББК 67.9 (4Укр) 301.163.1

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2008

Левченко Катерина Борисівна
д-р юрид. наук,
Радник Міністра внутрішніх справ України

ГРОМАДСЬКА РАДА ЯК ФОРМА ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА РОБОТОЮ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Відповідно до ст. 1 Конституції Україна є демократичною державою. Залучення громадськості до процесу формування та реалізації державної політики є характерною рисою демократичного державного управління. Це положення розкривається у ст. 38 Конституції: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами...». Однією з форм такої участі є громадські ради, процес створення яких в 2005–2007 рр. йшов в усіх органах центральної виконавчої влади. Особливістю ситуації в МВС України є те, що Громадська рада за своєю суттю опікується проблемами забезпечення прав людини в діяльності ОВС, що й знайшло відбиття в її назві.

Створення та робота Громадської ради з питань забезпечення прав людини є важливим виявом демократизації правоохоронних структур України, готовності їх до сприйняття принципів захисту прав людини та розуміння того, що саме ОВС є гарантом та захисником прав людини. З іншого боку, це також є виявом розуміння того, що проблем у сфері забезпечення прав людини з боку працівників ОВС сьогодні безліч, принцип захисту прав людини не є домінуючим принципом та оцінкою діяльності правоохоронних органів; знань в цій сфері у працівників органів внутрішніх справ недостатньо тощо. Тому навіть процес створення Громадської ради МВС України з питань забезпечення прав людини розтягнувся у часі – настільки непідготовленими до співпраці та спільної роботи виявилися представники правозахисних організацій і керівництво ГУМВС та УМВС. Складність, тривалість, а іноді навіть конфліктність цього процесу не можуть перекреслити його важливість.

28 грудня 2005 р. був підписаний Наказ № 1243 про створення Громадської ради, а вже наступного дня відбулося її перше засідання, на якому були визначені основні напрямки діяльності, обрані уповноважені Громадської ради за напрямками, внесені пропозиції щодо регламенту та форм роботи, обрані співголови. Відповідно до Регламенту організаційними формами роботи Ради є засідання, засідання утворених робочих та експертних груп, які проводяться за потребою. Крім того, члени Громадської Ради можуть брати участь в організації та проведенні різних заходів (в т.ч. засідань колегії МВС) – конференціях, круглих столах, нарадах, семінарах тощо. Рада діє відповідно до плану роботи і

проводить засідання за потребою, але не рідше ніж один раз на квартал. За дорученням співголів Ради її засідання можуть скликатися відповідальним секретарем Ради. Засідання Ради є правомочним, якщо на ньому присутня більшість її членів. На засіданні Ради рішення приймаються більшістю голосів її членів. Рішення Ради оформлюються у вигляді протоколів, експертних висновків, рекомендацій та пропозицій, підписаних співголовами. Пропозиції членів Ради, які не знайшли підтримки більшості учасників засідання, можуть бути опрацьовані та винесені на розгляд на наступних засіданнях Ради. Посадові особи ОВС України виконують рішення Ради, які мають рекомендаційний характер, у межах їх компетенції та відповідно до нормативно-правових актів МВС України.

Напрямки, які обрані як пріоритетні Громадською радою МВС України з питань дотримання прав людини є наступними: 1) права громадян при затриманні, дізнанні та слідстві; 2) дотримання прав під час виборів та виборчої кампанії; 3) право на мирні зібрання; 4) освіта в галузі прав людини; 5) інститут виділеної скарги; 6) попередження домашнього насильства, жорстокого поводження з дітьми, торгівлі людьми, гендерна рівність в діяльності органів внутрішніх справ; 7) нормативно-правове та науково-методичне забезпечення діяльності Ради; 8) права мігрантів та біженців; 9) повага до приватного життя; 10) права неповнолітніх.

Для координації діяльності Громадської Ради були обрані уповноважені за відповідними напрямками. Відповідно до затвердженого Співголовами положення, уповноважені з різних напрямків роботи Громадської Ради мають наступні завдання: координація роботи Ради за закріпленням напрямком; залучення до роботи експертів, консультантів, проведення робочих зустрічей, засідань; організація планування та роботи членів ради за закріпленням напрямком; підготовка питань та матеріалів для обговорення на засіданнях Громадської ради; організація роботи з вивчення причин та умов, що сприяють порушенням конституційних прав і свобод людини та громадянина працівниками органів внутрішніх справ; інформування Ради, а через неї й керівництва МВС України про результати спостережень та досліджень та виявлені порушення; організація роботи з розроблення рекомендацій для органів внутрішніх справ, затверджених Громадською радою, спрямованих на недопущення правопорушень під час службової діяльності.

Для забезпечення виконання передбачених Положенням завдань Рада створює робочі (експертні) групи з визначених напрямків. Для вирішення комплексних завдань можливе об'єднання груп. До складу робочих та експертних груп входять члени Ради, залучаються, за згодою, працівники державних органів, наукових установ, громадських організацій тощо. Робочі та експертні групи, як правило, очолюють чле-

ни Ради. На засіданнях робочої чи експертної групи ведеться протокол, який підшивається до матеріалів засідання Ради. Рішення про створення і припинення діяльності робочих та експертних груп, затвердження їх персонального складу приймаються Радою. За дорученням Ради персональний склад робочих та експертних груп можуть затверджувати їх керівники. Висновки, пропозиції, інші матеріали, підготовлені робочими та експертними групами, виносяться на розгляд Ради і за її рішенням надсилаються відповідним ОВС та посадовим особам. Рада має право залучати з метою отримання консультацій та проведення експертизи документів, які нею розглядаються, державних службовців, науковців, представників неурядових організацій та інших фахівців на громадських засадах (за згодою їх керівників). Громадська рада є консультативно-дорадчим органом, який надає консультативно-методичну допомогу МВС України в реалізації завдань Міністерства щодо дотримання прав людини, а також здійснює громадський контроль за дотриманням прав людини. Однією з цілей створення Громадської ради є укріплення взаємодії з громадськими правозахисними організаціями.

Принциповим є положення про рекомендаційний характер рішень Громадської ради. Це означає, що вони можуть прийматися керівництвом МВС України як пропозиції, а можуть і не прийматися. У другому випадку представникам Громадської ради потрібно шукати засоби впливу на керівництво відповідного органу внутрішніх справ для того, щоб переконати його у необхідності запропонованих дій. Важливо розуміти, що положення про рекомендаційний характер рішень Громадської ради полягає не в тому, що МВС України за бажанням розглядає, або не розглядає їх, а в тому, що вони мають розглядатися на робочих нарадах, засіданнях колегій тощо, але процес прийняття рішення – це вже прерогатива МВС України.

Громадську раду не можна розглядати як орган швидкого реагування на отриману інформацію (чи її відсутність) щодо порушення прав людини з боку працівників ОВС. На засідання Громадської ради виносяться питання, які стосуються системних порушень прав людини з боку працівників органів внутрішніх справ. Водночас, представники Громадської ради не можуть залишати поза увагою зазначені вище факти порушення прав людини. Для цього використовуються такі форми роботи, як формування громадської думки, проведення зустрічей з керівниками відповідних підрозділів МВС України. Після такої роботи, коли виявлені причини порушення, які є системними, питання може виноситися на розгляд під час засідання Громадської Ради. Обласні громадські ради можуть бути більш оперативними в цьому плані.

Громадська Рада МВС України з питань забезпечення прав людини поєднує в своїй діяльності представницьку та експертно-консультативну функції. Діяльність Ради має сприяти формуванню партнерських стосунків між міліцією та регіональними громадами; сприяти досягненню більш широкого залучення громадськості до проблем боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку; створити нові канали постійного інформування громадськості про найбільш гострі та болючі проблеми в діяльності органів внутрішніх справ регіону; сформувати альтернативний механізм оцінки діяльності місцевої міліції за допомогою вивчення громадської думки; сприяти підтримці місцевою громадою діяльності міліції у регіоні. Обмеження в роботі Громадської Ради накладаються законами України і дублюються в Положенні про діяльність Громадської Ради. Так, оперативні та мобілізаційні плани правоохоронних органів, оперативно-розпорядчі дії їх посадових осіб контролю з боку громадян та громадських організацій не підлягають.

Процес створення громадських рад в областях виявився непростим. Для прискорення, а в деяких областях для ініціації цього процесу протягом 2005 р. керівництвом МВС України видавалися відповідні розпорядження, які доводилися до відома начальників УМВС. Цей процес і досі не завершився. Координацію роботи Громадської ради здійснює безпосередньо начальник УМВС в області.

В розвитку громадських рад зацікавлені не тільки громадські організації, але й міліція. Аргументи на користь цього твердження наступні: 1) Громадська рада може бути рупором УМВС. Це інструмент комунікації між громадськістю, правозахисниками, працівниками міліції, механізм отримання інформації з перших рук від населення про роботу міліції, можливість відпрацювання прозорих стосунків міліції та населення; 2) через Раду здійснюються програми покращення іміджу міліції. Робота Громадських Рад є механізмом наближення міліції та населення, механізмом роз'яснення завдань, проблем та досягнень міліції; 3) через Раду може покращуватися співпраця із ЗМІ; 4) це інструмент захисту прав співробітників ОВС; 5) це можливість використання ресурсів громадськості (людських, матеріальних, технічних тощо) для роботи ОВС; 6) Громадська рада – це також розподіл відповідальності за прийняття рішень, які стосуються роботи з населенням; 7) робота Ради стимулюватиме працівників ОВС в дотриманні прав людини; 8) через Громадську раду працівники ОВС можуть отримувати сучасні знання та інформацію, особливо в галузі прав людини, в тому числі шляхом проведення тренінгів, семінарів тощо; 9) співпраця з громадськими радами – це вияв реформування міліції, здійснення процесів демократизації правоохоронної діяльності; 10) громадські ради займаються також питаннями

порушення прав працівників ОВС, які є дуже актуальними, але певною мірою закритими; 11) це можливість делегування певних функцій ОВС громадськості; 12) Рада – це також можливість оперативного отримання інформації керівником відповідного УМВС для відповідного реагування; 13) це також формування груп підтримки та лобіювання інтересів ОВС (наприклад, стан ІТТ, необхідність та пошук коштів на їх ремонтування); 14) це інструмент формування та підвищення правової культури населення; 15) це можливість покращити кадрову роботу міліції; 16) це можливість покращення соціально-психологічного клімату в підрозділах ОВС за рахунок захисту прав працівників ОВС.

Громадські ради з питань забезпечення прав людини як при МВС України, так і при УМВС в областях не можуть функціонувати в режимі «закритих клубів», тому дотримання принципів демократичності та прозорості в діяльності громадських рад вимагає відпрацювання та впровадження у життя певних механізмів та інструментів їх реалізації. Запропонуємо класифікацію таких інструментів: висвітлення роботи громадських рад в ЗМІ; підготовка щорічних (або піврічних) звітів про роботу громадської ради, які є публічними. Вони мають розміщатися на сайті Громадської Ради (або сторінці громадських організацій чи підрозділів МВС, де розміщується інформація про її діяльність, друкуватися в пресі, розсилатися громадським організаціям, журналістам, представникам органів місцевого самоуправління); проведення круглих столів та зустрічей з громадськими організаціями, які займаються питаннями дотримання прав людини, але не є членами громадських рад. Представлення та обговорення звітів та планів діяльності; проведення прес-конференцій з питань діяльності громадських рад; організація роботи Інтернет-сторінки громадських рад тощо.

Так, за підсумками роботи Громадської ради, щорічно усі уповноважені за напрямками готують річний звіт, який узагальнюється Співголовою Громадської ради. Для дотримання принципу прозорості та підзвітності складання щорічних звітів та їх розміщення на сайтах громадських рад та громадських організацій вважається доцільним не тільки для Ради при МВС України, а також для обласних Рад.

Ефективному функціонуванню громадських рад заважають певні проблеми, пов'язані головним чином з відсутністю чіткої координації їх діяльності, не досить чітким розумінням ідеології та функцій громадських рад з боку як правозахисної спільноти, так і начальників УМВС в областях; відсутністю відпрацьованого механізму взаємодії Громадської Ради при МВС України з обласними громадськими радами; залежністю роботи громадських рад від волі обласного міліцейського керівництва, що зводить нанівець їх роль як ефективного інструменту громадського

контролю тощо. Вирішити окреслені проблеми можливо шляхом запровадження єдиної системи громадського контролю за діяльністю міліції, який би поєднував ініціативи громадських організацій та МВС України. Так, діяльність мобільних груп повинна розглядатися на засіданнях Громадських Рад, які, в свою чергу, повинні надавати рекомендації щодо формування персонального складу мобільних груп та вдосконалення їх роботи. Аналітичним та методичним забезпеченням діяльності цих органів повинна займатися робоча група експертів, створена рішенням Громадської ради при МВС України, з дотримання прав людини від 8 вересня 2006 р., яка, в свою чергу, буде надавати рекомендації з оптимізації роботи механізму громадського контролю Раднику Міністра з прав людини та гендерних питань для висвітлення цих питань на засіданнях Громадської ради при МВС України з дотримання прав людини.

Для оптимізації роботи вказаної системи має бути посилено інститут співголів та відповідальних секретарів громадських рад від громадськості. Крім того, існує нагальна потреба у рекрутингу ініціативних та авторитетних правозахисників в регіонах, які б могли на паритетних з міліцією основах виконувати роботу щодо організації поточної діяльності громадських рад. Для забезпечення ефективного функціонування системи громадських рад є доцільним здійснення наступних заходів: 1) навчання членів регіональних громадських рад єдиним стандартам та формам співпраці громадськості та правоохоронних органів; 2) визначення стратегії функціонування громадських рад; 3) узагальнення рішень громадських рад; 4) моніторинг діяльності громадських рад; 5) розробка рекомендацій щодо оптимізації роботи громадських рад; 6) необхідність розробки стандартів роботи громадських рад у вигляді громадських приймалень (розробка положення, основних напрямків роботи), мобільних груп (створення механізму взаємодії та реалізації результатів діяльності мобільних груп через систему громадських рад), незалежного вивчення громадської думки щодо оцінки населенням діяльності міліції.

Необхідно пам'ятати, що проблема порушення прав людини не є внутрішньою проблемою діяльності органів внутрішніх справ. Якими б щирими та рішучими не були спроби керівництва ОВС викоринити насильство в діяльності міліції, ця проблема навряд чи може бути вирішена без формування в громадській думці одностайного неприйняття та вкрай негативною оцінки таких методів розкриття та розслідування злочинів, без поєднання зусиль населення, наглядових рад, громадських комітетів та тих працівників міліції, які насправді бажають очистити свої ряди і покращити роботу міліції.

Мартиненко Олег Анатолійович
д-р юрид. наук, доц., Помічник Міністра внутрішніх
справ України МВС України з питань прав людини

РАСИЗМ ТА КСЕНОФОБИЯ В УКРАЇНІ – НОВІ ВИКЛИКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Расизм і злочини на ґрунті ксенофобії не були характерними для українського суспільства досить тривалий час. Один з перших резонансних проявів ксенофобії в Україні датується липнем 2001 р., коли біженця з Руанди було забито на смерть поблизу його помешкання у Вінниці, що викликало офіційну стурбованість Верховного Комісару ООН з питань біженців. Цей випадок за часом співпадає із загальним поширенням злочинів, вчинених на ґрунті расової та релігійної ворожнечі, що стали проблемою у країнах постіндустріальної Європи через невирішеність питань у сфері міграційної та національно-культурної політики.

Щодо України, то починаючи з середини 2002 р. у нашому суспільстві спостерігалось підвищення рівня ізоляціонізму та ксенофобії, які супроводжувалися зростанням кількості публікацій з ксенофобськими відтінками. Результати соціологічних досліджень також вказували на зниження за роки незалежності кількості психологічно відкритих та схильних до національної толерантності людей більше ніж у 3,5 рази. На думку окремих дослідників, практично половину населення у 2003 році складала громадяни з ізоляціоністськими настроями, а кількість носіїв ксенофобських настроїв виросла більше ніж учетверо. У той же час експерти Департаменту США оцінювали рівень ксенофобії в Україні як такий, що не перевищує її рівень в інших посттоталітарних країнах. Хоча випадки ксенофобії відносно росіян, євреїв, кримських татар, ромів та іммігрантів з Кавказу, Азії та Африки були достатньо частими, американські спостерігачі вважали ситуацію в Україні менш загрозливою на відміну від Росії, Румунії, Польщі, Угорщини, Словаччини. Можливо, це було обумовлено тим, що більшість випадків не мала насильницького характеру, обмежуючись словесними образами, малюванням антисемітських графіті та досить рідко – актами вандалізму на кладовищах.

Більш загрозливі результати ескалації ксенофобських настроїв стали помітними в Україні після 2005 р., коли групи так званих скінхедів («бритоголових») виокремилися із лав футбольних фанатів в окрему течію. З'явившись наприкінці 60-х років ХХ століття у Великобританії, рух перших бритоголових спочатку мав суто класовий характер, об'єднуючи робітничу молодь, в тому числі й темношкіру, під гаслом «Fight for your class, not for your race!» (Борися за свій клас, а не за расу!). Згодом скінхеда перейняли нацистську символіку й ідеологію та поширили свій рух на Європу, Америку, Австралію. У сусідній Росії «бритоголови» з'явилися наприкінці 1990-х років, швидко перетворив-

шись за фінансової підтримки ультраправих політичних сил на організований неонацистський рух.

На українському просторі найбільш активними та агресивними вважаються ультраправі групи з числа так званого руху «Біла Влада-Скінхед Спектрум» (White Power – Skinhead Spektrum), українська філія світової екстремістської мережі «Кров і Честь» (Blood & Honour), воєнізована неонацистська секта «Світова Церква Творця Рутенія» (World Church of the Creator Ruthenia, WCOTC). Їх об'єднує загальна ідеологія расизму та націоналізму, яка діє на принципах установлення переваги над особами інших рас та національностей. Найбільш чисельні групи скінхедів були зафіксовані у містах Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Львові, Севастополі, Чернігові та Автономній Республіці Крим. Якщо у Росії масштаб скінхедівського руху обчислюється десятками тисяч осіб, то в Україні, за попередніми даними МВС України, сьогодні їх налічується не менше 500 осіб віком від 14 до 27 років, об'єднаних у групи чисельністю від 20 до 50 осіб без чіткої структури та організаційної побудови.

Саме з 2005 р. у Львові та Харкові стають регулярними закриті фестивалі неонацистських музичних гуртів з України та Росії, організовані неофіційною Українською націонал-трудовою партією з піснями відверто расистського характеру. Організація «Патріот України», яка протягом 2007 р. провела серію маршів зі смолоскипами у Києві та Харкові, використовуючи ксенофобські та расистські гасла, регулярно організовує для активістів руху так звані воєнізовані «вишколи» на покинутих промислових об'єктах, у лісових таборках, туристичних базах. В інтернет-мережі постійно діють не менше 30 веб-сайтів неонацистського та націоналістичного характеру (Радикальний Український Націоналізм, Сайт справжніх патріотів, Nachtigall, Blood&Honour Ukraine тощо).

У засобах масової інформації набуває сталості тенденція до оперування такими термінами, як «кавказька мафія», «злочини осіб циганської національності», «азіатські злочинні угруповання». Такі вислови є не тільки некоректними та неприпустимими, але й таким, що призводять до спекуляцій з боку радикально налаштованих прибічників неонацистського та націоналістичного кшталту.

Одночасно статистичні дані МВС України свідчать про існування тенденції до зростання злочинів, вчинених стосовно іноземців: упродовж п'яти останніх років кількість протиправних посягань, унаслідок яких постраждали громадяни іноземних держав, збільшилася вдвічі – з 604 у 2002 році до 1178 у 2007 році. Переважну більшість злочинів учинено відносно громадян держав-учасниць СНД (63,5%), стосовно ж іноземців з інших країн – відповідно 36,4%. Найбільш напружена обстановка в зазначеному напрямку спостерігається в АР Крим, місті Києві, Одеській, Донецькій, Львівській та Харківській областях.

Проте наведені цифри, на жаль, не відображають частки злочинів, вчинених виключно через расову та релігійну ворожнечу. Хоча рівень розкриття злочинів, що вчиняються стосовно іноземних громадян, становить 84% проти 59,1% у середньому по державі, проте протягом 2005-2007 рр. було порушено лише 7 кримінальних справ за ст. 161 КК України (Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії). Вочевидь, що ця цифра не відображає реальної картини, оскільки, за оцінками незалежних експертів, кількість злочинів, вчинених на ґрунті расизму та ксенофобії, складає на менше 190 випадків на рік. Зазвичай це насильницькі злочини, вчинювані організованими групами молодих людей, які належать до скінхедів та неофашистів і спрямовані, перш за все, проти іноземних студентів, шукачів притулку, біженців та іммігрантів, бізнесменів, дипломатів, а також проти членів сімей персоналу ООН, які часто є вихідцями з країн Африки, Азії, Середнього Сходу, Кавказу або представниками помітних груп меншин країн Заходу. Саме тому досить актуальним є питання: «Скільки взагалі вчинюється злочинів саме за расовими мотивами? Які реальні масштаби нової кримінальної загрози?».

Вирішення цих питань полягає, передусім, у площині зниження високої природної латентності цих злочинів, адже більшість іноземців у випадку нападів з боку «скінхедів» практично не звертаються до правоохоронних органів. Невідомою є також реальна кількість злочинів, вчинених стосовно нелегальних мігрантів. Підходи, що існують у країнах західної демократії, – імміграційна амністія, суспільно-орієнтована робота поліції (community policing), відновлююче правосуддя (restorative justice) – надають можливість для вирішення означеної проблеми, однак поки що через різні причини є неприйнятними для вітчизняної системи роботи з іммігрантами.

Вкрай необхідним вважається також удосконалення національного законодавства з метою запровадження більш широкого кола підстав для притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, спрямованих на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі. Досвід європейських країн дає підстави вважати, що розгалужена система правових приписів знижує ризик зростання такого роду злочинів, проте цей досвід потребує ґрунтовної роботи вітчизняних законодавців щодо його адаптації.

Необхідність державної політики у розробці превентивних заходів протидії сучасним формам расизму було закріплено рішенням №4/03 Маастрихтської зустрічі міністрів іноземних справ 55 країн у грудні 2003 р., яке визнало за необхідне для країн ОБСЄ заохочувати толерантність та боротися із дискримінацією, у тому числі з усіма проявами агресивного націоналізму, расизму, шовінізму, ксенофобії, антисеміти-

зму та екстремізму. Проте в Україні, як констатує більшість фахівців, у цьому напрямку робиться поки що замало.

Досить симптоматичним є той факт, що до 2007 р. жоден правоохоронний орган держави, за винятком МВС України, не вважав за необхідне визнавати існування екстремістських угруповань ультраправого нахилу в Україні. У травні минулого року МВС України не тільки першим заявило про загрозу поширення расизму і ксенофобії у суспільстві, але й розробило власний і поки що єдиний у державі план заходів протидії цьому явищу. Органи внутрішніх справ також звернулися за підтримкою та співпрацею до недержавних організацій та органів державної виконавчої влади, ініціювали перед Урядом України створення міжвідомчої робочої групи з протидії ксенофобії та расизму.

МВС України були запропоновані такі спільні заходи, як надання правової допомоги жертвам проявів ксенофобії та дискримінації; здійснення експертизи національного законодавства щодо боротьби з проявами дискримінації та ксенофобії; розробка пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази з метою протидії правопорушенням, що мають расове підґрунтя; вдосконалення механізмів реагування на використання засобами масової інформації ксенофобських штампів та висловів; розробка відповідних навчальних програм.

Результати діяльності у цьому напрямку підтвердили, що расизм та ксенофобія, хоча й не набули в Україні масштабу соціального явища, проте мають значний криміногенний потенціал в силу таких чинників, як тривала політична нестабільність, низький рівень достатку населення, активність нелегальної міграції. Одночасно, враховуючи комплексний характер цієї нової для нашого суспільства кримінальної загрози, слід констатувати, що органи внутрішніх справ можуть протидіяти расизму у досить обмеженій формі, через статус та можливості воєнізованого, примусово-виконавчого органу державного управління. З огляду на це постає нагальна потреба у скоординованій превентивній діяльності усіх органів державної влади та громадянського суспільства.

Свеженцева Юлія Олександрівна

канд. соціол. наук, доцент, начальник НДЛ соціальної та психологічної лабораторії ОВС навчально-наукового інституту психології, менеджменту та інформаційних технологій ХНУВС

ДОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЯДРА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Стабільність функціонування кожної організації залежить від розміру та характеристик її ядра – працівників, які підтримують організаційні цілі та методи, а також бачать власний саморозвиток як особисто-

стей у цьому організаційному середовищі. Разом з тим, підтримка організаційних цілей та максимальна самовіддача працівників малоімовірна, якщо вони не отримують очікуваної справедливої віддачі від своєї організації: заробітної плати, належних умов праці, соціальної захищеності, шани, престижу – всього того, що складає життєвий проект власної самореалізації особистості. Знання розміру, характеристик організаційного ядра, динаміки його змін та факторів, що впливають на цей процес, – передумова ефективного менеджменту кожної організації, зокрема органів внутрішніх справ.

Наріжним каменем наданого аналізу є ідея взаємозв'язку уявлення про організацію та організаційної поведінки. Цю ідею закладено у концепції установочної системи, що відбиває тісний взаємозв'язок пізнання, установок і поведінки людини. Часом марно й сподіватись, що працівник зізнається, що, працюючи в організації, він використовує службове положення всупереч інтересам організації, або об'єктивно оцінить те, чи працює він з повною самовіддачею. Але у людини знання, емоції, оцінки, що складають комплексне уявлення про організацію, співзвучні з минулою та майбутньою організаційною поведінкою. Саме тому, вивчаючи уявлення, можна виявити відповідні кожному типу уявлень мотиви і наміри співробітників щодо подальшої роботи в організації, навіть якщо ці мотиви ще не усвідомлені або приховані від інших. Цей факт відкриває великі можливості для дослідження різних аспектів організаційної поведінки, у першу чергу в організаціях, в яких працівники через багато причин не схильні до відвертості та демонстрації своєї неояльності. Зокрема, в органах внутрішніх справ.

Аналіз уявлень працівників ОВС про свою організацію дозволив окреслити організаційну кластерну структуру ОВС за критерієм готовності працівників підтримувати організаційні цілі та працювати з повною самовіддачею. Було виділено 7 більш-менш однорідних за ставленням до ОВС кластерів.

Кластер «люди системи ОВС» (25,9%). Уявлення про ОВС у працівників цього кластеру в цілому позитивне. Вони вважають, що ОВС скоріше справедлива організація відносно своїх працівників, і її найкраще характеризують висловлювання «скоріше порядок, ніж безлад» та «скоріше розумність, сенс, ніж абсурд». Ці респонденти вважають, що служба в ОВС «скоріше сприяє» їх самореалізації як особистості. Це, образно кажучи, вірні і лояльні «люди організації», які складають її ядро. Життєві цілі та плани таких людей значною мірою збігаються з цілями організації.

Стосовно цього кластера є три суттєвих зауваження. По-перше, у стабільній організації «людей організації» має бути не менше двох третин, а у нашому випадку – тільки чверть. По-друге, до цього кластеру

попали особи, які, побоюючись продемонструвати свою нелояльність, не ризикнули дати своїй організації жодної негативної оцінки, що ще зменшує реальне «ядро» організації. По-третє, у цьому кластері має бути значно більше тих, хто дає своїй організації повною мірою визначені позитивні оцінки, а в нашому випадку переважна більшість респондентів з цього кластера висловлює «скоріше» позитивні оцінки.

У цьому кластері порівняно з іншими кластерами більше працівників з середньою та середньою спеціальною неюридичною освітою, а також менше людей з вищою юридичною освітою. Це є загрозовий для ОВС факт, бо саме ядро, «кістяк» організації створює, розповсюджує та підтримує культуру, традиції, зразки поведінки, цінності, образи корпоративних героїв – все те, що створює неповторне «обличчя» організації та її членів. У цьому кластері найвищі оцінки ефективності роботи ОВС у цілому та свого підрозділу та рівень довіри державі.

Кластер «люди на порозі» (4,4%). У цих людей дещо суперечливе ставлення до ОВС: з одного боку, вони кажуть, що ОВС – це скоріше абсурд, і тут не вистачає порядку недостатньо в цій організації; з іншого боку, вони вважають свою організацію скоріше справедливою відносно працівників та сподіваються самореалізуватися (або вважають, що змогли самореалізуватися) в ОВС. Таке поєднання негативних оцінок ОВС та позитивних очікувань щодо самореалізації здається, на перший погляд, дивним, адже людина зазвичай не може ідентифікувати себе з тим, що вважає поганим. А розгадка ось у чому: цей кластер на 63% складається з молодих людей з невеликим строком служби; ще 21% – це працівники із значною вислугою, тобто пенсійного та передпенсійного віку. Якщо перші себе ще не досить ідентифікують з ОВС, то останні – вже не досить ідентифікують, бо є, фактично, на порозі звільнення. Крім того, серед молодих працівників цього кластеру є такі, які прийшли в негативну, за їх оцінками, організацію, щоб реалізувати себе на цьому негативі. Тому не дивує, що серед працівників ОВС цього кластеру порівняно більше тих, хто ставиться до протизаконного насильства як до норми у діяльності міліції; майже 60% з цього кластеру погодилися з твердженням, що застосування фізичного і психічного насильства до затриманих, підозрюваних, обвинувачуваних є зараз основним методом розкриття і розслідування злочинів в українській міліції.

У цьому кластері порівняно більше людей з середньою та середньою спеціальною освітою; майже половина з респондентів мають спеціальні звання: рядовий, мол. сержант, сержант, ст. сержант, старшина, прапорщик, ст. прапорщик. За матеріальним становищем це дуже бідний кластер: 31% з респондентів, що увійшли до цього кластеру, зазначили, що

грошей їм не вистачає навіть на найнеобхідніші продукти; ще 45% – що усі гроші витрачаються ними на продукти і необхідні недорогі речі.

Кластер «невдоволена периферія системи ОВС» (13,7%). Респонденти цього кластеру в цілому позитивно характеризували цілі роботи та впорядкованість ОВС України. Вони вважають, що ця організація скоріше сприяє їх самореалізації як особистостей. Разом з тим вони відчують несправедливе ставлення до працівників, і саме відсутність справедливої винагороди за труд (як матеріальної, так і символічної, у вигляді шани, престижу, соціального схвалення та вдячності) відносить цих людей до периферії організації. Як довго вони зможуть віддано працювати на досягнення цілей організації, не отримуючи належної винагороди? Не будемо необґрунтованими оптимістами, практика підказує – недовго, якщо не знайдуть способи компенсувати відсутність справедливої винагороди. Саме тому цих людей, попри їх все ще позитивні уявлення про ОВС, відносимо до периферії, а не до ядра, «кістяка» організації. Зазначимо, що на 70% цей кластер складається з офіцерів; майже 23% мають спеціальні звання: майор, підполковник та полковник; у цьому кластері найбільша середня вислуга.

Периферійне розташування цих людей у структурі організації підтверджується їх рівнем довіри до держави та оцінками ефективності роботи міліції: вони в середньому нижче, ніж у попередніх кластерах, але вище, ніж у решти кластерів.

Кластер «невідповідні системі ОВС» (5,8%). У представників цього кластеру в цілому позитивне уявлення про ОВС: вони вважають, що цілі ОВС (у тому вигляді, як вони реально досягаються) скоріше розумні, ніж абсурдні, та виправдані сьогоденням; що діяльність ОВС характеризується скоріше як порядок, ніж безлад; що ця організація справедлива відносно своїх працівників. Одна біда – люди цього кластера, працюючи в ОВС, не можуть себе реалізувати як особистості.

У цьому кластері, порівняно з іншими, дещо більше людей з середньою та з середньою спеціальною неюридичною освітою, вищою неюридичною освітою; порівняно менше людей з середньою юридичною та вищою юридичною освітою.

Кластер «пристосованці» (21,6%). У цих людей склалося негативне уявлення про ОВС за всіма критеріями (скоріше безлад, скоріше абсурд, скоріше несправедливість відносно працівників), але вони, за їх твердженням, можуть себе реалізувати, займаючи певну позицію в ОВС. З першого погляду, дивно: як же так, людина працює в організації, яка не подобається, яка не надає справедливої винагороди за труд, і в той же час може себе реалізувати? Це поєднання припустиме, якщо людина використовує службове положення для досягнення цілей, які суперечать

цілям організації, і, таким чином, отримує «компенсацію» за страждання. Разом з тим вірно і зворотнє: людина може почати використовувати службове положення, шкодячи організації, при цьому як самовиправдання виникає негативне ставлення до своєї організації.

Отже, респонденти цього кластера пристосувалися до роботи в організації, яка, на їх думку, перетворила задекларовані організаційні цілі на абсурд, де панує безлад та несправедливість відносно працівників, і змогли знайти компенсацію цьому та певною мірою реалізувати свої життєві плани.

У цьому кластері порівняно більше людей з вищою юридичною освітою (47%), працівників із вислугою 10-15 років.

Кластер «потенціал на звільнення з ОВС» (19,5%). У людей цього кластеру склалося вкрай негативне уявлення про ОВС за всіма критеріями (скоріше безлад, скоріше абсурд, повна несправедливість відносно працівників), і вони, за їх твердженням, зовсім не можуть себе реалізувати, займаючи певну позицію в ОВС. Більш того, вони вважають, що робота в ОВС повністю перешкоджає їх самореалізації як особистостей.

Серед людей цього кластеру 55% працівників зі спеціальними званнями: молодший лейтенант, лейтенант, старший лейтенант, капітан; 52% – у віці до 29 років, ще 39% – у віці 30–39 років; 51% з них – люди з вищою юридичною освітою. Отже, це найцінніший ресурс організації, і він, ймовірно, звільниться з ОВС, адже лише 9% з них відповіли, що не збираються найближчим часом звільнитися зі служби.

Не дивно, що у людей цього кластеру найнижчий рівень довіри державі, найнижчі оцінки ефективності роботи міліції. Разом з тим, вони набагато частіше свідчили про випадки протизаконного насильства з боку працівників міліції відносно тих, хто перебуває у стані несвободи:

- 37% з них зазначили про поширеність таких методів у роботі української міліції;

- 14% – у роботі свого підрозділу;

- половина з низ погодилися, що застосування фізичного і психічного насильства до затриманих, підозрюваних, обвинувачуваних є зараз основним методом розкриття і розслідування злочинів в українській міліції.

Кластер «на роздоріжжі» (9,1%). Уявлення про ОВС респондентів цього кластера суперечливе. Вони визнають розумність цілей діяльності ОВС у тому вигляді, якими вони є сьогодні, вважають існування цієї організації та методи роботи виправданими. Разом з тим вони критикують ОВС за недостатню впорядкованість діяльності, якій, на їх думку, підходить висловлювання «скоріше безлад, ніж порядок». Крім того, вони визнають несправедливість ОВС відносно своїх працівників. Чи можуть респонденти цього кластеру реалізовувати себе як особистість,

працюючи в ОВС? На це питання вони не змогли дати впевнену відповідь, ні позитивну, ні негативну. Ці люди для себе ще не зрозуміли, чи є ОВС організацією, з якою вони будуть з гордістю і любов'ю ідентифікувати себе. Стати «людиною системи ОВС» їм заважає несправедливість до працівників та безлад, які вони спостерігають.

Серед респондентів цього кластеру майже половина – у віці до 29 років. Порівняно з іншими кластерами, тут найбільше працівників зі спеціальними званнями: молодший лейтенант, лейтенант, старший лейтенант, капітан. 76% респондентів, яких було віднесено до п'ятого кластеру, мають вищу освіту, з них дві третини – вищу юридичну. Майже 60% з респондентів цього кластеру мають вислугу до 10 років. Отже, ці люди – найцінніший людський ресурс системи ОВС, але, нажаль, їх не можна віднести до ядра цієї організації.

Фактично, ці люди на роздоріжжі. Їм треба визначитися, чи зможуть вони реалізувати себе. Якщо ні, вони, ймовірно, за все, змінять своє уявлення про ОВС на більш негативне та перейдуть до кластеру «потенціал на звільнення з ОВС». Якщо знайдуть можливості для самореалізації, то можливі два варіанти: 1) якщо їх життєві цілі не будуть суперечити цілям організації, вони можуть перейти до кластеру «невдоволеної периферії», змінив уявлення про систему ОВС на більш позитивне за критерієм «Порядок – Безлад»; 2) якщо вони самореалізуються всупереч цілям організації, вони змінять своє уявлення про ОВС на більш негативне за шкалою «Сенс – Абсурд» та перейдуть до кластеру «приспосованців».

Хоча процес комп'ютерної кластеризації виділяв групи респондентів зі схожим уявленням про ОВС, виділені кластери значно відрізняються і за іншими показниками. Наприклад, за відчуттям власної соціальної захищеності та матеріальним становищем, що дає змогу стверджувати, що відчуття своєї соціальної захищеності та матеріальне становище респондентів суттєвим чином визначають їх уявлення про ОВС та готовність працювати з самовіддачею для досягнення головних цілей організації.

Кластерний розподіл серед категорій працівників ОВС, різних за відчуттям власної соціальної захищеності, показав закономірність: чим менше соціально захищеними відчують себе працівники ОВС, тим гірше їх уявлення про ОВС і тим менше серед них тих, хто складає ядро організації. Так, серед тих, хто відчуває себе соціально захищеним, 74% належать до кластеру «люди системи ОВС», а серед соціально незахищених тільки 11%. Серед тих, хто відчуває себе соціально захищеним, тільки 3% належать до кластеру «потенціал на звільнення з ОВС» і жодний до кластеру «приспосованців», а серед соціально незахищених відповідно 32 та 26% представляють ці кластери. Відчуття респондентом власної соціаль-

ної захищеності дуже сильно визначає приналежність до кластеру (коефіцієнт d Сомерса досягає дуже великого значення – 0,461).

Щодо матеріального становища працівників знову така ж саме закономірність: матеріальне становище працівника відчутно впливає на приналежність до кластеру (тобто на його уявлення про ОВС і готовність працювати з самовіддачею), але коефіцієнт впливу менший, ніж у показника «відчуття власної соціальної захищеності» (0,227).

Доказом того, що за кожним типом уявлень респондента про свою організацію приховані типові наміри дій, є відповіді представників кожного кластеру про наміри звільнитися з ОВС. Виявлена така закономірність: чим далі кластер від ядра організації, тим менше тих, хто впевнено хоче продовжити службу в ОВС. Якщо серед представників кластера «люди системи ОВС» 45% респондентів висловили впевнене бажання продовжувати службу, а у кластері «потенціал на звільнення з ОВС» – лише 9%. Разом з тим зазначимо, що для ядра організації недостатньо, щоб тільки 45% були впевнено налаштовані продовжувати службу. Цей факт свідчить про засилля психології тимчасового працівника навіть у ядрі ОВС України.

Підкреслимо загрозливі для ОВС результати аналізу кластерної моделі:

- замалий відсоток тих, хто складає ядро, кістяк організації (кластер «люди системи ОВС»);
- недостатньо позитивне ставлення до своєї організації навіть у самому її ядрі;
- великий відсоток людей без вищої, зокрема, юридичної освіти в ядрі організації, що може призвести до ерозії корпоративної культури і втрати належного «обличчя» ОВС;
- значний приток до ядра організації бідних молодих людей із середньою та середньою спеціальною освітою («люди на порозі»), не обтяжених заборонаю протизаконного насильства, які вважають, що ОВС – це скоріше абсурд; і вони мають наміри реалізувати себе на цьому, з їх погляду, абсурді;
- вимивання з ядра ОВС в область «невдоволеної периферії» досвідчених офіцерів, які, відчуваючи несправедливе ставлення до себе з боку організації, навряд чи будуть довго працювати з повною самовіддачею;
- знаходження «на роздоріжжі» значної частини молодих офіцерів з вищою, переважно юридичною, освітою; їх невпевненість у тому, що вони зможуть реалізувати себе, працюючи в ОВС;
- значний відсоток «пристосованців», тих, хто використовує службове положення для досягнення цілей, які суперечать цілям організації, і таким чином отримує «компенсацію» за несправедливе ставлення до себе з боку своєї організації;

- вимивання з ядра до кластеру «пристосованців» більш ніж кожного п'ятого працівника, переважно з вищою юридичною освітою та з вислугою 10-15 років;
- приналежність до кластеру «потенціал на звільнення з ОВС» практично кожного п'ятого працівника, переважно молодих офіцерів з вищою юридичною освітою, тобто найціннішого ресурсу ОВС;
- високий рівень недовіри до держави у працівників ОВС;
- недостатній рівень довіри до держави навіть у працівників з ядра організації, яка є державним озброєним органом виконавчої влади і покликана захищати інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.

Таким чином, кластерне моделювання структури ОВС України свідчить про значну ерозію професійного ядра організації. Все це спотворює задекларовані цілі, методи та практичне функціонування органів внутрішніх справ. Головною причиною такого становища є соціальна (організаційна) незахищеність працівників ОВС, відчуття несправедливого ставлення до себе. Дослідження довело: сьогодні, дійсно, правова та соціальна захищеність є «питанням номер один» не просто для підвищення ефективності роботи ОВС, а для здатності ОВС взагалі виконувати свої функції, зберігати та передавати новобранцям професійні знання, навички та культуру.

Сердюк Олексій Олексійович

канд соціол. наук, доцент,

заступник начальника НДЛ СПР в ОВС ХНУВС

АНАЛІЗ СИСТЕМИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ СЕРЕД ЗАСУДЖЕНИХ, ЩО ТРИМАЮТЬСЯ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ М. ХАРКОВА

На сьогодні проблема надання безоплатної правової допомоги в Україні є дуже актуальною. Ст. 59 Конституції України передбачає, що кожен має право на правову допомогу. У передбачених законом випадках ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. Але у реалізації вищезазначених норм існують певні перешкоди. У наданому дослідженні ми намагались їх визначити та окреслити коло проблем, які мають бути якнайшвидше вирішені. З метою аналізу системи надання безоплатної правової допомоги серед засуджених нами було опитано 605 в'язнів, що тримаються у виправних колоніях м. Харкова, із них 89,8% чоловічої статі та 10,2% – жіночої.

За оцінкою ступеня важливості проблеми надання безоплатної правової допомоги населенню, переважна більшість респондентів (73,2%) не

відчуває коливань і вважає цю проблему дуже важливою. За оцінкою ступеня доступності безоплатної правової допомоги респонденти відзначають різні обмеження можливості її отримання. Вона абсолютно доступна за думкою лише 2,3% осіб, які проходили у своєму житті усі етапи, на яких ця допомога могла бути їм потрібна. Лише третина респондентів вважає, що безоплатна правова допомога може бути ефективною.

Респондентам задали питання: «Які нормативно-правові акти, на вашу думку, гарантують громадянину України право на отримання безоплатної правової допомоги?». Виявляється, що на думку більш ніж половини опитаних (53,3%), найбільші гарантії надає Конституція України. На думку 40,4% респондентів такі гарантії надає Кримінальний кодекс України, Європейська конвенція про захист прав людини та її основних свобод – на думку 37%, Кримінально-процесуальний кодекс України – 36,7%. Найменші гарантії отримання безоплатної правової допомоги, на думку засуджених, надають спеціальні накази Міністерства внутрішніх справ, лише 2,8% респондентів відзначили цей варіант.

Респондентів попросили оцінити те, наскільки їм особисто необхідні різні види безоплатної правової допомоги. Виявилось, що усі запропоновані види правової допомоги є «дуже потрібними» для більш ніж половини опитаних. Це означає, що більше половини засуджених (від 54% до 68%) відчують сильну потребу у безоплатній правовій допомозі практично в усіх її видах. Найбільш потрібним видом правової допомоги є правове консультування та роз'яснення, а також захист від карного обвинувачення. Дещо менш потрібним опитані нами в'язні вважають надання правової інформації та допомогу у складанні скарг, позовів та заяв. Найменшим попитом користується допомога у досудовому врегулюванні спорів та представлення інтересів особи у суді.

За правовою інформацією засуджені звертаються переважно до інших засуджених та затриманих, що вже мають досвід, а також поповнюють ці знання самостійно. Можливо, це пояснюється більшою довірою до «товаришів по нещастю» ніж до державних установ, які певною мірою причетні до їх ув'язнення. Також важливим джерелом для засуджених є їх спілкування з родичами та знайомими, а також інформація, отримана опосередковано, деперсоналізованим шляхом, через читання законів та кодексів, перегляд телепередач, читання газет та прослуховування радіо-програм. На фоні правової інформації, яку одержують цими шляхами, інформація, що надходить від правозахисних організацій та через спеціальні програми та заходи, виявляється не значущою. Крім того, засуджені схильні до обирання деперсоналізованих опосередкованих шляхів отримання правової інформації завдяки спілкуванню з іншими засудженими та затриманими. Але слід зазначити, що спеціальні навчальні програми та

заходи з розповсюдження правової інформації виявляються одним з пріоритетних каналів її отримання (після ЗМІ). Найближче соціальне оточення (родичі та знайомі), а також адвокати виявляються найменш корисним ресурсом з розповсюдження правової інформації.

Але чи є така ситуація наслідком впевненості в'язнів у тому, що програми безоплатної правової допомоги взагалі не потрібні? Виявляється, що ні, за думкою переважної більшості респондентів (від 83% до 93%), такі програми є дуже потрібними.

З метою розповсюдження практики надання безоплатної правової допомоги серед знайомих респондентів нами було задано питання: «Чи знайомі Ви з особами, які отримували безоплатну правову допомогу?». На це питання відповіли: «Так, в мене декілька таких знайомих» – 17% опитаних, «Так, є один такий знайомий» – 12,4%, а «Ні, таких знайомих немає» відповіли 70,6% опитаних нами засуджених.

Для встановлення рівня розповсюдження практики надання безоплатної правової допомоги серед опитаних нами засуджених їм було задано питання: «Чи отримували Ви особисто безоплатну правову допомогу?». Безоплатну правову допомогу ніколи не отримували 76,8% респондентів, отримували один раз – 14,8%, отримували декілька разів – 7,2% та отримують постійно лише 1,2% опитаних в'язнів. Ці дані практично не відрізняються від даних про розповсюдження правової допомоги серед знайомих респондентів. Це надає можливість стверджувати, що серед осіб, які проходили у своєму житті усі етапи, на яких безоплатна правова допомога повинна була їм надаватись, її отримувало лише від 23,2% до 29,4% респондентів.

З видів безоплатної правової допомоги, яку отримували опитані нами засуджені, на першому місці «Захист від кримінального обвинувачення», цій вид правової допомоги отримували 11% респондентів. Правову допомогу щодо представлення інтересів у суді отримували 6,8% опитаних, допомогу у написанні документів – 4,7%, допомогу щодо правового консультування та роз'яснення отримували 3,5%, допомогу щодо надання правової інформації – 2,7% та допомогу у досудовому врегулюванні спорів – отримували теж 2,7% опитаних нами засуджених.

Важливим аспектом є те, хто саме надає безоплатну правову допомогу. Для з'ясування цього респондентів попросили відповісти на питання: «Хто надавав Вам безоплатну правову допомогу?». Більшості респондентів (15,1%) допомогу надавав адвокат призначений органами дізнання у суді. Знайомий юрист надавав допомогу 4,8% опитаних, громадська правозахисна організація – 3,3%, безоплатна юридична консультація у державній установі – 1,2% та безоплатна юридична консультація при ВНЗ надавала безоплатну правову допомогу лише 0,7% опитаним нами засу-

дженням. Звертає на себе увагу той факт, що 7,6% в'язнів звертались за правовою допомогою до інших, не визначених нами, суб'єктів.

Це дає змогу зробити висновок, що переважна більшість одержувачів безоплатної правової допомоги отримують її за призначенням суду та для захисту від обвинувачення або представлення своїх інтересів у суді. Що є цілком зрозумілим, бо усі респонденти були затримані за карним обвинуваченням та засуджені на різні строки.

Для визначення недоліків у процесі надання безоплатної правової допомоги респондентам було задано питання «Які недоліки наданої вам безоплатної правової допомоги ви можете відзначити?». Найбільшим недоліком наданої безоплатної правової допомоги була байдужість до їх проблем з боку того, хто їм надавав цю допомогу. Варіант відповіді «Тому, хто надавав мені допомогу, мої проблеми були байдужі» обрали 15,8% респондентів. Другим по розповсюдженості недоліком є те, що безоплатна правова допомога досягла своєї мети тільки частково: варіант «вона допомогла тільки частково» обрали 8,1% опитаних. Безоплатна правова допомога діяла проти інтересів 6,1% респондентів. Юрист, який надавав допомогу, «слабко знав закони» у 3,2% опитаних та «не мав достатнього практичного досвіду» у 2,8% респондентів. І лише 2,3% опитаних нами в'язнів не відзначили особливих недоліків у роботі особи, яка надавала їм безоплатну правову допомогу.

Респондентів попросили оцінити якість наданої їм безоплатної правової допомоги. За думкою 32% опитаних допомога була «абсолютно неякісна», ще 28,6% респондентів вважають, що якість наданої їм допомоги була низькою. Вагаються у своїх оцінках 22,2% респондентів. Високу якість допомоги відзначили 7,4%, дуже високу якість – відзначили 9,9% опитаних нами засуджених.

Процес затримання за підозрою у вчиненні злочину є найбільш актуальним етапом щодо дотримання прав людини та необхідності надання правової допомоги. Респондентам було задано питання: «Коли було складено протокол про ваше затримання?». У 24,4% випадків такий протокол було складено безпосередньо після затримання; у 14,5% – протягом 6 годин після затримання; у 10,6% – протягом 7 – 12 год. після затримання; у 9,2% – протягом 13 – 24 год. після затримання. Вражаючим фактом є те, що у 41,3% респондентів протокол про затримання було складено більше ніж через 24 год. після затримання.

Як було зазначено вище, затриманому при складанні протоколу про затримання повинні пояснити його права та обов'язки та вручити копію складеного протоколу. Для з'ясування, чи існує ця практика, респондентів попросили відповісти на питання: «Чи повідомлялось Вам про ваші права при затриманні?». Виявилось, що 72,7% респондентам «ні про які

права не розповідали». Дали швидко проглянути папір, де було щось написано про їх права, але самі права 20,3% опитаних не роз'яснювали. Повідомили про їх права лише 7% респондентів.

Про які саме права повідомляли респондентів наглядно ілюструє розподіл відповідей респондентів на питання: «Якщо Вас повідомили про ваші права, то про які саме?». Про право на вільний вибір захисника повідомили 21,8% респондентів. Про право захищати свої права особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або арешту повідомили 21,3% респондентів. Про право у будь-який час оскаржити у суді своє затримання повідомили 17,4% респондентів. Про право не давати показання чи пояснення відносно себе, членів родини або близьких родичів повідомили 12,1% респондентів. Про право не доводити свою безвинність у вчиненні злочину повідомили 9,8% респондентів. Про право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності посадових осіб повідомили 8,9% респондентів. Про заборону катувань, жорстокого або принижуючого людську гідність поводження чи покарання повідомили 8,4% респондентів. Про право звертатись з метою захисту своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради з питань прав людини повідомили 8,2% респондентів. Про право відмовитись від надання будь-яких пояснень до прибуття захисника повідомили 8% респондентів. Про право після використання усіх національних засобів правового захисту звертатись з метою захисту своїх прав у відповідні міжнародні організації повідомили 7,1% респондентів. Про право на відшкодування шкоди, вчиненої незаконними діями працівників органів дізнання або слідства, повідомили лише 5,3% респондентів.

При затриманні орган дізнання (слідчий, прокурор) повинен негайно повідомити про затримання особи одного з її родичів. За свідченнями респондентів можливості повідомити родичів про затримання їм не надали у 57,2% випадків. Надали таку можливість через деякий час перебування у міліції 25,2% респондентів. Надали таку можливість одразу ж після затримання лише 12,6% опитаних нами засуджених.

Стосовно 78,9% респондентів застосовувались якісь запобіжні заходи до винесення вироку. Найбільш розповсюдженим запобіжним заходом було взяття під варту – його застосовували відносно 61,8% респондентів. Підписку про невиїзд застосовували відносно 22,7% респондентів; нагляд командування військової частини – відносно 12,5%; особисту поруку – відносно 1,5%; поруку громадської організації чи трудового колективу – відносно 1,1% та заставу – відносно лише 0,4% опитаних засуджених.

Більшість респондентів перебувала під вартою до суду тривалий час. З них до 1 місяця перебувало до суду під вартою 14,2%; від 1 місяця

до 3-х місяців – 23,3%; від 3-х місяців до півроку – 25%; від півроку до року – 19,3%; більше року – 18,2% опитаних.

Згідно зі ст. 29 Конституції України обґрунтованість тримання особи під вартою має бути перевірена судом протягом 72 год. після її затримання. За свідченнями респондентів це зробили протягом першої доби у 11% випадків; протягом другої доби – у 8,6% випадків та протягом третьої доби – у 24,9% випадків. Зробили це пізніше трьох діб після затримання у 55,5% випадків. Тобто більш ніж у половині випадків було порушено чинне законодавство.

Респондентам було задано питання: «Чи була у Вас можливість скористатись послугами безоплатного адвоката?». Виявилось, що співробітники міліції (прокуратури) надали адвоката за власною ініціативою 24% опитаних засуджених; надали адвоката за першою вимогою респондентів у 4,3% випадків; надали адвоката, але після тривалих прохань та уговорів 5,4% респондентів. Міліція (прокуратура) відмовилась надати адвоката у 26,9% випадків. Ще 3,7% респондентів не мали потреби у безоплатній правовій допомозі, але їм нав'язали адвоката. Від послуг безоплатного адвоката відмовились самостійно, при існуванні такої можливості 21,8% респондентів. Користувались послугами свого оплачуваного адвоката 13,9% опитаних.

Таким чином, можна зробити висновок, що респонденти розподілились на три приблизно рівні групи: коли респонденти самі відмовлялись від послуг безоплатних адвокатів та користувались послугами платних; коли міліція надавала безоплатного адвоката та коли міліція відмовляла респондентам у наданні безоплатного адвоката.

Особливої уваги, на наш погляд, потребують випадки, коли респонденти відмовлялись від правової допомоги. Для аналізу таких випадків ми задали респондентам питання: «Чи була у Вас ситуація, коли співробітники міліції дізнавшись про те, що у вас немає грошей на адвоката, запропонували вам підписати відмову від правової допомоги взагалі?». Таких спроб співробітники міліції не робили у 46,9% випадків. Такі спроби були, але респонденти наполягли на наданні їм адвоката у 12,8% випадків. І відмовились від адвоката під впливом співробітників міліції 40,2% опитаних.

Також суттєвим моментом є виявлення випадків вимагання хабарів у респондентів. Співробітники міліції не робили спроб «вирішити питання» за допомогою хабара у 37,7% випадків. Спроби умовити респондентів «вирішити питання» за допомогою хабара були, але респонденти відмовились у 31,3% випадків. Та ще третина респондентів (31,1%) «вирішували питання» саме у такий спосіб. Це свідчить, що третина респондентів давали хабара у міліції замість використання послуг безоплат-

ного адвоката, та ще третина респондентів на вимагання хабара не піддалась та наполягла на наданні адвоката.

Важливим моментом є участь безоплатного адвоката у справі на усіх її етапах. Виявилось, що 41,4% отримали можливість користуватися послугами адвоката лише під час судового розгляду; 22,7% – на етапі ознайомлення з матеріалами справи; 19,4% – при висуненні обвинувачення; 8,6% – з моменту першого допиту до висунення обвинувачення, лише 7,9% респондентів отримали таку можливість з моменту затримання до першого допиту.

Додатковим показником, що ілюструє роботу адвоката, є частота зустрічей з підзахисним. Виявляється, що більшість респондентів (58,9%) бачила захисника тільки перед судом та на суді. Декілька разів зустрічались з захисником 32,8% респондентів. Зустрічались з адвокатом регулярно (5 і більше разів) лише 8,3% опитаних.

Але можливість скористатись послугами безоплатного адвоката не є гарантією отримання від нього якісної допомоги. Як найчастіший недолік його роботи респонденти відзначають відсутність уваги до клієнта (34,6%). Також серед недоліків роботи безоплатного адвоката вказуються дії проти інтересів клієнта (22,6%), погане знання справи (20,6%), низьку кваліфікацію адвоката (18,3%) та його недисциплінованість (8%). Лише у 14,5% випадків респонденти не змогли відзначити особливих недоліків у роботі безоплатного адвоката.

Згідно з Кримінально-процесуальним кодексом України учасники кримінального процесу мають право на ознайомлення з усіма матеріалами кримінальної справи до початку судового процесу. І лише 17,6% мали таку можливість у режимі, що повністю їх влаштовував. Така можливість у респондентів була, але слідчий навмисно прискорював цей процес у 51,5% випадків. Не мали такої можливості 20,7% опитаних.

У підсумку треба зазначити, що, незважаючи на чисельні недоліки та порушення у процесі надання безоплатної правової допомоги, засуджені відчують у ній дуже сильну потребу і сподіваються на її покращення в усіх аспектах.

Логвиненко Олена Іванівна

канд. юрид. наук, начальник кафедри державно-правових дисциплін та дотримання прав людини Академії управління МВС

ДО НОРМ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО БІЖЕНЦІВ І ОСІБ, ПЕРЕМІЩЕНИХ УСЕРЕДИНІ КРАЇНИ

Після здобуття незалежності Україна перетворилася із країни, що роками постачала біженців на Захід, у державу, що надає притулок іноземцям, які під загрозою переслідувань змушені залишити батьківщину.

У грудні 1993 р., зважаючи на актуальність проблеми, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про біженців». Для його виконання були створені центральний орган виконавчої влади у справах національностей та міграції й органи міграційної служби на місцях, розпочалася процедура розгляду заяв шукачів притулку і надання їм статусу біженця в Україні. Проте реалізація закону виявила низку законодавчих прогалин. Тому 2001 р. було прийнято нову редакцію Закону, в якому враховані вимоги Конвенції ООН (1951 р.) про статус біженців.

Особам, які, відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 р., підпадають під визначення біженців, забезпечується захист їхніх прав положеннями цієї ж Конвенції.

У підрозділах D, E, F ст. 1 вказуються умови, за яких особи не можуть користуватися захистом і правами, зафіксованими у Конвенції. Особливу увагу варто звернути на підрозділ F, у якому говориться, що «положення дійсної Конвенції не поширюються на всіх тих осіб, стосовно яких є серйозні підстави припускати, що вони:

а) вчинили злочини проти миру, військовий злочин, злочин проти людяності у визначенні, даному діянням у міжнародних актах, складених з метою вживання заходів щодо подібних злочинів;

в) учинили тяжкий злочин неполітичного характеру поза країною, що дала їм притулок, і до того як вони були допущені в цю країну як біженці;

с) винні у вчиненні діянь, що суперечать цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй».

Варто зазначити, що, хоча біженці і мають право на загальний захист своїх прав і свобод нарівні зі всіма іншими громадянами, Конвенція про статус біженців пропонує додатковий захист для цієї категорії осіб, зважаючи на особливі обставини, з якими зіштовхуються біженці.

Рада Європи, Організація африканської єдності і Організація американських держав розробили низку проектів конвенцій і декларацій, що стосуються біженців. У порівнянні з Конвенцією про статус біженців 1951 р., конвенція ОАЄ від 10 вересня 1969 р., що регулює особливі аспекти проблеми біженців в Африці, дає більш широке тлумачення терміна «біженець», враховуючи найбільш фундаментальні причини, що породжують цю проблему.

У другому пункті ст. 1 Конвенції ОАЄ зазначається, що термін «біженець» також застосовується до будь-якої людини, що, через зовнішню агресію, окупацію, іноземне домінування або події, що серйозно порушують громадський порядок на території всієї країни чи її певної частини, була змушена залишити місце свого проживання з метою пошуку притулку в іншому місці поза межами країни свого походження або національності.

Оскільки дотепер у міжнародному праві не закріплені окремі норми, що безпосередньо розтлумачують поняття «особа, переміщена усередині країни», наводимо робоче визначення, запропоноване Спеціальним доповідачем з переміщених осіб. Відповідно до нього «особи, переміщені усередині країни» – особи, які були змушені в масовому порядку поспішно або несподівано залишити свої будинки внаслідок збройного конфлікту, внутрішньої напруженості, систематичних порушень прав людини, природних або штучно викликаних катастроф і які продовжують перебувати на території своєї країни. При уважному вивченні терміна «переміщені особи» постають серйозні питання, що стосуються існуючих рівнів захисту прав і свобод осіб, що підпадають під цю категорію. Наслідки внутрішніх конфліктів різноманітні, і вони можуть позбавляти постраждалих громадян основних засобів існування. Утрата житла і роботи, загроза особистої безпеки, життю і здоров'ю, брак продуктів харчування, неможливість одержання гідного медичного обслуговування й освіти є прямими і драматичними наслідками таких переміщень людей. Сьогодні більшість переміщених осіб залишили місця свого проживання через масові і серйозні порушення прав людини, що загрожували не лише позбавленням засобів до існування, а і власне життю. Після того, як ці люди залишають свої звичайні місця проживання, вони стають особливо уразливі до подальших актів насильства, насильницьких зникнень і наруги над їхньою людською гідністю, включаючи сексуальне насильство і зґвалтування. Тому уряди держав, на території яких перебувають переміщені особи, відповідають за турботу про них і їх захист. Однак не слід забувати, що обставини, що змусили переміщених осіб залишити свої будинки, найчастіше провокувалися тим самим урядом або відбувалися за його згоди. В інших випадках уряди, яких ця проблема стосується, не бажають або не можуть надати переміщеним особам допомогу і захист на тому рівні, на якому вони їх потребують.

Слід зазначити, що переміщені особи повинні мати всі ті права, які вони мали за місцем свого колишнього проживання у своїй країні. Визначені права, включаючи такі невід'ємні, як право на життя, свободу і безпеку особистості, волю пересування, право на притулок тощо, передбачені вже діючими юридично зобов'язуючими документами. Проте права переміщених осіб значною мірою порушуються, і ще не існує юридичних документів, що забезпечують на достатньому рівні захист від подібних порушень.

У положеннях Женевських конвенцій 1949 р. і додаткових протоколів до них 1977 р., що застосовуються до ситуацій збройних конфліктів, констатується, що біженці й апатриди (особи без громадянства) мають потребу в особливому захисті й особливому ставленні. Більш конкретно про захист прав біженців і апатридів говориться в ст. 44 четвертої Женев-

ської конвенції 1949 р. і в ст. 73 Додаткового протоколу I 1977 р. У ситуаціях міжнародних збройних конфліктів біженці й апатриди перебувають під захистом відповідно до норм, що міститься в частинах I і III четвертої Женевської конвенції, за всіх обставин. У випадку конфліктів, що не мають міжнародний характер, ст. 3 загальна для всіх чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. вимагає від сторін, що беруть участь у конфлікті, ставитися до всіх осіб, що не беруть особистої участі у воєнних діях, гуманно, без будь-якої дискримінації. Додатковий Протокол II 1977 р. пропонує спеціальні заходи для захисту цивільного населення, зокрема біженців.

Що стосується захисту переміщених осіб, то слід зазначити, що, поперше, їх треба розглядати як цивільне населення в тому випадку, якщо вони не беруть особистої участі в бойових діях і, відповідно, повинні бути забезпечені всіма рівнями захисту, передбаченими для цивільного населення під час збройних конфліктів. Так, у ст. 26 четвертої Женевської конвенції 1949 р., положення якої безпосередньо стосуються даної категорії населення, йдеться про те, що, кожна зі сторін, що перебувають в конфлікті, полегшуватиме розшук, що провадиться членами розрізнених війною родин з метою встановлення зв'язку одна з одною і, якщо це можливо, сприятиме їхньому з'єднанню. Вона, зокрема, підтримуватиме діяльність організацій, що присвячують себе цій справі, у тому випадку, якщо вони прийнятні для цієї держави і підкоряються заходам безпеки.

Четверта Женевська конвенція 1949 р. (що застосовується в ситуаціях міжнародних збройних конфліктів) забороняє за будь-яких мотивів викрадення, а також депортацію осіб з окупованої території на територію держави, що окупує, або на територію будь-якої іншої держави незалежно від того, окуповані вони чи ні (ст. 49 четвертої Женевської конвенції). Держава, що окупує, не зможе депортувати або переміщати частину свого власного цивільного населення на окуповану нею територію (ст. 49 четвертої Женевської конвенції). Ст. 85.4а Додаткового протоколу I 1977 р. установлює, що такі дії, якщо вони зроблені навмисно й у порушення конвенцій або протоколів, мають розглядатися як серйозні порушення.

Під час внутрішніх збройних конфліктів захист цивільного населення забезпечується положеннями ст. 3, загальної для всіх чотирьох Женевських конвенцій 1949 р., і Додаткового протоколу II 1977 р. (що застосовується в ситуаціях внутрішніх збройних конфліктів високого ступеня інтенсивності). Загальний захист цивільного населення від небезпеки, що виникає у результаті воєнних дій, передбачається у ст. ст. 13—16 Протоколу II. Ст. 17 містить заборону примусового переміщення цивільних осіб, якщо необхідність у цьому не викликана вимогами забезпечення безпеки згаданих цивільних осіб або причинами військового характеру. В другому пункті даної статті говориться, що «ци-

вільні особи не можуть примушуватися залишати свою власну територію з причин, пов'язаних з конфліктом».

Нерідко у переміщених осіб немає документів, що засвідчують їхню особистість. Видача їм таких документів украй необхідна, оскільки тільки за їх допомогою вони зможуть повною мірою скористатися своїм правом правосуб'єктності, здійснюваним, наприклад, через реєстрацію фактів народження, смерті, укладання шлюбу.

Сьогодні наковці і практики у галузі міжнародного права висловлюють, на наш погляд, слушні пропозиції про те, що варто прийняти додаткові і стандартні правила регулювання особливого і нового статусу переміщених осіб на рівні ООН, наприклад, розробити Конвенцію про переміщених осіб. Водночас необхідно врахувати обставини, що така конвенція може певною мірою нашкодити вже діючим юридичним нормам захисту прав і статусу переміщених осіб.

Янович Юрій Павлович

канд. юрид. наук, доц.

*начальник науково-дослідної лабораторії з проблем
профілактики та розслідування злочинів
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та дізнання ХНУВС*

ПРОБЛЕМИ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В умовах розбудови в Україні правової держави охорона, захист та забезпечення прав людини повинні бути пріоритетом у всіх напрямках діяльності органів внутрішніх справ. Разом з тим, у щорічних доповідях вітчизняного омбудсмена про стан дотримання прав і свобод людини в Україні, наукових публікаціях, засобах масової інформації нерідко наводяться негативні приклади порушень органами дізнання і досудового слідства прав і законних інтересів громадян під час провадження в кримінальних справах. За час існування незалежної української держави до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло понад дванадцять тисяч скарг, в яких громадяни вказували на факти застосування щодо них фізичного чи психічного насильства в ході кримінально-процесуальної діяльності. Непоодинокі випадки порушення законності з боку працівників органів дізнання і досудового слідства системи МВС України, що тягнуть за собою обмеження прав і свобод громадян, – це один із аспектів проблеми дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ, який вимагає самостійного ґрунтовного дослідження. Водночас заслуговує на серйозну увагу й інший аспект – пи-

тання тимчасових обмежень на законних підставах конституційних прав особи під час провадження в кримінальних справах.

Вітчизняне законодавство, яке регулює процесуальний порядок обмеження конституційних прав людини і громадянина на свободу і особисту недоторканність, повагу до честі і гідності, невтручання в особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфних повідомлень, банківських вкладів і рахунків тощо, поступово наближається до міжнародних стандартів. На конституційному рівні визначено, що обмеження таких прав допускається лише за вмотивованим рішенням суду на підставах і в порядку, передбачених законом. У пункті 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» підкреслено, що обмеження вищезазваних прав і свобод людини в кримінальному судочинстві носять винятковий та тимчасовий характер і допускаються лише за вмотивованим рішенням суду. У цьому контексті слід зазначити, що в січні 2005 р. були внесені зміни і доповнення до Закону України «Про міліцію», які істотно посилили правову захищеність особи при її затриманні та взятті під варту. Про це свідчать узагальнення судової практики, що вказують на щорічне зменшення кількості осіб, щодо яких під час досудового розслідування обирається запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Разом з тим, потрібно констатувати, що процесуальні процедури застосування обмежень конституційних прав людини і громадянина в кримінальному судочинстві залишаються недосконалими, а це призводить до численних порушень прав і законних інтересів у ході провадження в кримінальних справах.

Суттєвого вдосконалення вимагає правове регулювання підстав і процесуального порядку затримання особи за підозрою у вчиненні злочину (ст. ст. 106, 115, 165² КПК України). Органи дізнання і досудового слідства мають право застосовувати цей тимчасовий запобіжний захід без судового рішення на строк до 72 год. (ч. 3 ст. 29 Конституції України, частини 6 та 10 ст. 106 КПК України). До закінчення вказаного строку особа повинна постати перед суддею для вирішення питання про взяття її під варту. Міжнародні експерти неодноразово звертали увагу на надмірну тривалість в Україні затримання особи за підозрою у вчиненні злочину без рішення судді. Зокрема, ще в 2001 р. Комітет ООН з прав людини рекомендував скоротити термін такого затримання до 48 год., як це зазначено в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство передбачає можливість продовження терміну затримання. Відповідно до ч. 8 ст. 165² КПК України якщо для обрання запобіжного заходу необхідно додатково вивчити дані про особу затриманого чи з'ясувати інші обставини, які мають значення для прийняття рішення з цього питання, то суддя має право продовжити затримання до десяти, а то і до п'ятнадцяти діб. Вважаємо, що вказана процесуальна норма суперечить ст. 29 Конституції, яка нічого не говорить про продовження затримання. Крім того, продовжити строк затримання підозрюваного до п'ятнадцяти діб взагалі неможливо, оскільки особа максимально може знаходитися в положенні підозрюваного не більше 10 діб з моменту обрання щодо неї запобіжного заходу (ч. 4 ст. 148 КПК України). Саме тому ряд процесуалістів пропонують виключити ч. 8 ст. 165² КПК України як антиконституційну норму.

Значну кількість порушень прав людини при затриманні за підозрою у вчиненні злочину можна пояснити тим, що в Україні на законодавчому рівні точно не визначений момент, з якого необхідно відрховувати 72 год. Це призводить до того, що строк затримання найчастіше обчислюється з моменту складання щодо особи протоколу про затримання. При цьому не враховується той факт, що до складання такого протоколу свобода особи може бути обмежена тривалий час у зв'язку з її фізичним захопленням та доставлянням в орган дізнання чи досудового слідства. У такій ситуації досить часто утворюється так звана «нічийна зона», коли свобода особи фактично обмежена працівниками органів внутрішніх справ, але строк її затримання за підозрою у вчиненні злочину не обчислюється. У протоколах про затримання особи нерідко не вказується точний час фактичного обмеження її свободи, що унеможливує судовий контроль за законністю застосування цього запобіжного заходу. Думається, що в КПК України повинно бути передбачене правило, згідно з яким термін затримання особи за підозрою у вчиненні злочину обчислюється з моменту фактичного обмеження її свободи.

У діяльності органів дізнання і досудового слідства склався стереотип максимального використання 72 год., які їм надає закон для затримання особи без судового рішення, хоча цей строк може бути й меншим. Це призводить до того, що подання про обрання щодо затриманої особи запобіжного заходу у вигляді взяття під варту надходять до суду вже після закінчення терміну затримання або цей строк закінчується безпосередньо в судовому засіданні під час вирішення суддею питання про обрання запобіжного заходу. Слід звернути увагу на дещо суперечливу позицію Верховного Суду України, який у постанові Пленуму від 25 квітня 2003 р. № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під

вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» у пункті 5 зазначив, що «надходження до суду подання про взяття затриманої особи під варту після закінчення цих строків не є підставою для відмови в його розгляді. На таке порушення суддя, відповідно до ст. 23² КПК України, зобов'язаний реагувати окремою постановою». Таким роз'ясненням Верховний Суд України фактично надає право органам дізнання і досудового слідства не дотримуватися 72-годинного строку, передбаченого ст. 29 Конституції. Аналогічні порушення допускаються і при продовженні строків утримання під вартою у ході досудового слідства. Думається, що в разі закінчення термінів затримання або утримання під вартою особа повинна бути негайно звільнена.

Дотриманню конституційного права людини і громадянина на недоторканність житла в діяльності органів внутрішніх справ сприятиме те, що в зазначеній вище постанові Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2 роз'яснюється зміст термінів «житло» та «інше володіння особою», які вживаються в кримінально-процесуальному законодавстві. Відповідно до п. 11 вказаної постанови, під житлом треба розуміти: 1) особистий будинок з усіма приміщеннями, призначеними для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які, хоча й не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, є складовою будинку; 2) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі тощо); 3) будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо). Звертає на себе увагу той факт, що, відповідно до практики Європейського суду з прав людини, поняття «житло» у п. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод охоплює не лише житло фізичних осіб. Воно може поширюватися й на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також офіси юридичних осіб, їх філії та інші приміщення.

Як «інше володіння» слід розуміти такі об'єкти (природного походження та штучно створені), в які можна проникнути і де можна зберегти або приховати певні предмети (речі, цінності). Ними можуть бути, зокрема, земельна ділянка, сарай, гараж, інші господарські будівлі і будівлі побутового, виробничого та іншого призначення, камера сховища вокзалу (аеропорту), індивідуальний банківський сейф, автомобіль тощо.

Верховний Суд України в цій постанові Пленуму також уточнив процесуальний порядок обмеження конституційних прав людини і

громадянина на таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень. Відповідно до п. 2 постанови накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка, зняття інформації з каналів зв'язку та її дослідження можуть провадитися тільки за рішенням суду. Це керівне роз'яснення Пленуму Верховного Суду України не зовсім збігається за своїм змістом з редакцією ст.ст. 187 та 187¹ КПК України, згідно з якими за рішенням суду провадиться тільки накладення арешту на кореспонденцію та її огляд, а також зняття інформації з каналів зв'язку. Крім того, не врегульованою залишається процедура проведення виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт. Зазначене свідчить про необхідність подальшого вдосконалення кримінально-процесуального законодавства, яке регламентує порядок тимчасового обмеження конституційних прав громадян, що забезпечить дотримання прав людини в кримінально-процесуальній діяльності органів внутрішніх справ.

Черноусов Андрій Миколайович

канд. соціол. наук, старший науковий співробітник

НДЛ СПР в ОВС, ХНУВС

МОБІЛЬНІ ГРУПИ З МОНІТОРИНГУ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН: НА ШЛЯХУ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРТУР

Верховна Рада України 21 липня 2006 р., проголосувавши за закон України «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання», відкрила новий етап інституціоналізації захисту прав людини. Факультативний протокол, на відміну від вже існуючих механізмів моніторингу дотримання прав людини у місцях несвободи, які працюють у рамках Комітету з протидії тортурам ООН та Європейського комітету з попередження тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, передбачає створення національного превентивного механізму. Завданнями такого механізму є:

- регулярний розгляд питання про поводження з особами, свободу яких обмежено у місцях тримання під вартою з метою, у разі необхідності, їх захисту від тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання;

- попередження тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання з урахуванням відповідних норм Організації Об'єднаних Націй;

- надавання пропозицій та зауважень, які стосуються діючого законодавства або законопроектів.

Свої завдання механізм може реалізовувати через такі повноваження:

- мати доступ до будь-якої інформації про кількість позбавлених волі осіб у місцях утримання під вартою, а також про кількість таких місць і їх місцезнаходження;

- мати доступ до будь-якої інформації, яка стосується поводження з такими особами, а також умов їх тримання під вартою;

- мати доступ до будь-яких місць тримання під вартою, їх споруд та об'єктів;

- мати можливість проводити приватні бесіди з позбавленими волі особами без свідків, особисто, або, за необхідності, через перекладача, а також з будь-якою іншою особою, яка може надати відповідну інформацію;

- мати право безперешкодного вибору місця, яке треба відвідати, й осіб, з якими треба поспілкуватися;

- мати право встановлювати контакти з Підкомітетом з попередження, направляти йому інформацію і зустрічатися з його представниками.

Ще задовго до підписання та ратифікації Факультативного протоколу, на початку 2004 р. експертна група науковців Національного університету внутрішніх справ (м. Харків) під керівництвом професора В. О. Соболева виступила із пропозицією створення моніторингового механізму дотримання прав людини в органах та підрозділах внутрішніх справ у вигляді мобільних груп, до складу яких би увійшли науковці, активісти правозахисних організацій та працівники міліції. Керівництво МВС України на той час підтримало таку ідею та видало наказ щодо проведення експерименту на території 3 областей: Харківської, Полтавської та Сумської. У 2005 р. такі візити були визнані керівництвом Міністерства ефективними, та було вирішено розповсюдити діяльність мобільних груп на території України. Вони стали працювати на підставі наказу МВС України від 31.08.2006 р. №894 «Про організацію діяльності постійно діючих мобільних груп з моніторингу забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ» у національному форматі за участю представників всіх територіальних управлінь МВС України з близько 20 недержавних правозахисних організацій, працівників ВНЗ системи МВС України. Так, протягом 2007 р. мобільними групами з моніторингу дотримання конституційних прав та свобод громадян було здійснено 141 візит до територіальних органів внутрішніх справ, а загалом з початку діяльності більш ніж 230 та надано звіти про такі відвідування. Завдяки ефективній роботі мобільних груп протягом останніх двох років вдалося значно покращити умови утримання затриманих та

заарештованих осіб у 269 ізоляторах тимчасового тримання (54% від загальної кількості), забезпечити елементарні побутові умови у 81% ізоляторів. Аналіз цих звітів дозволяє виокремити такі порушення прав людини, які мають систематичний та системний характер.

Враховуючи той факт, що мобільні групи концентруються переважно на етапах попередньої перевірки та порушення кримінальної справи, виявлені систематичні помилки стосуються переважно цих етапів.

Відповідно до настанов Європейського Комітету з попередження тортур та нелюдського або принижуючого гідність поводження або покарання (ЕКПТ) треба зосередитися на 3 основних правах затриманої, взятої під варту особи:

1) лікарська допомога, альтернативна запропонованій у підрозділі міліції;

2) можливість адвокатської допомоги;

3) інформування близьких та родичів про місцезнаходження особи.

Використання процедури провадження у справах про адміністративні порушення для збору доказів для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Численні приклади з моніторингових відвідувань доводять, що працівники міліції використовують таку процедуру у випадках, коли: а) недостатньо доказів причетності особи до вчинення злочину; б) спливають терміни попередньої перевірки до порушення кримінальної справи; в) є підстави вважати, що особа може ухилитися від явки до слідчого та суду, а для отримання санкції суду для обрання запобіжного заходу – взяття під варту – не вистачає доказів; г) відбувається, так зване, «навішування» злочинів одній особі, яка дійсно вчинила злочин, їй «рекомендують» під час її перебування під адміністративним арештом написати явки з повинною ще за низкою аналогічних злочинів, наприклад, за нецензурну лайку або вживання алкогольних напоїв у громадських місцях. Суд (суддя) у даному випадку підтримує адміністративні матеріали, зібрані органами міліції, та приймає рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності та застосування до порушника адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту, який, згідно із ст. 32 КУпАП, застосовується лише у виняткових випадках.

Застосування заходів впливу при затриманні підозрюваних у вчиненні злочинів. Ст. 13 Закону України «Про міліцію» так чітко окреслює випадки, у яких виникають підстави для правомірного застосування заходів фізичного впливу, але моніторинги мобільної групи свідчать про те, що практика складається іншим чином. Так, під час відвідування одного з райвідділів, в ході бесіди із заарештованою особою нами було встановлено, що молоду людину, двадцяти років, маленького

зросту, було затримано працівниками міліції у власній домівці за вчинення опору. Опір виявився у відмові чоловіка відчиняти їм двері, тому що у міліціонерів не було дозволу суду на обшук та його затримання. Працівники міліції зламали двоє дверей, побили людину та доставили до райвідділу. Застосування сили та заходів впливу до затриманих осіб стало габітуалізованою практикою серед працівників міліції, яка у багатьох випадках застосовується невинувато, неправомірно та не відповідає небезпеці, яку може являти правопорушник або злочинець. Припинення такої хибної практики ми вбачаємо у: а) докорінній зміні системи підготовки працівників міліції, вихованні майбутніх працівників міліції не як силової, каральної структури, а такої, що виконує сервісні функції; б) підвищення рівня правозахисної активності як професійної – адвокатської, так і непрофесійної – за участю правозахисних організацій, об'єднань громадян, окремих громадян.

Формалізм щодо роз'яснення підозрюваному у вчиненні злочину їх прав, що зводиться до підписання протоколу про роз'яснення прав згідно діючого законодавства. Права осіб, позбавлених свободи, втрачають дієвість, якщо вказані особи не знають про їх існування. Тобто важливо, щоб осіб, взятих під варту міліцією або затриманих, чітко інформували про їх права без затримок й на зрозумілій для них мові. Для забезпечення цього затриманим міліцією особам з самого початку перебування під вартою повинні систематично видаватися протоколи роз'яснення прав, у яких чітко прописані всі права, що окреслюють процесуальний статус особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину. Так, у ст. 5 Закону України «Про міліцію» закріплено обов'язок працівників міліції чітко повідомляти осіб при затриманні про зміст ч.1 ст. 63 Конституції України, права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника, а також надати в друкованому вигляді роз'яснення ст.ст. 28, 29, 55, 56, 59, 62 і 63 Конституції України та прав осіб, затриманих або заарештованих (взятих під варту), встановлених законами, у тому числі права здійснювати захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або арешту (взяття під варту), права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника. Але, на жаль, з моменту внесення змін до Закону України «Про міліцію» від 12.01.2005 р. минуло досить мало часу й у багатьох міськрайвідділах протоколи про ознайомлення з правами затриманої та заарештованої особи не розповсюджено й не впроваджено.

Застосування тортуру та жорстокого поводження до затриманих, взятих під варту осіб. Численні приклади можна віднайти у дослідженні, проведеному Харківським інститутом соціальних досліджень та Харківською правозахисною групою, а також з матеріалів моніторингових мобільної

групи. Частіше за все тортури та жорстоке поводження застосовується до затриманих на перших етапах після фактичного затримання. Метою таких дій працівників міліції є якнайшвидше отримання зізнання у вчиненні злочину або інших свідчень, які приведуть до розкриття злочину. Тортури застосовують до затриманих ще до обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та поміщення до ізолятора тимчасового тримання. Це відбувається у службових кабінетах працівників карного розшуку, де вони «працюють» із підозрюваним. Свіжим прикладом цього може бути один з останніх моніторингів мобільної групи до одного з міськрайвідділів, коли були виявлені системні факти застосування тортур до затриманих, взятих під варту. Звіт мобільної групи став підставою для комплексної перевірки роботи органу з боку керівництва обласного УМВС.

Порушення існуючої процедури затримання за підозрою у вчиненні злочину. Так, ст. 165 ч. 3 КПК України регламентує порядок затримання, доставлення до суду та обрання запобіжного заходу до підозрюваної особи. У практиці моніторингових відвідувань мобільної групи ми не зустріли жодного прецеденту використання цього механізму. Натомість, широко застосовуються ст.ст. 106, 115 КПК України. Так, наприклад, неповнолітнього Ф. працівники відділу кримінальної міліції у справах неповнолітніх одного з міськрайвідділів Сумської області «попросили» проїхати з ними до міськрайвідділу, де «побесідували» з ним, встановили всі факти злочину, у якому його підозрюють, поїхали до нього додому та «оформили добровільну передачу» майна, яке він вкрав. Після чого слідчий його затримав за ст. 115 КПК України на 72 год. На цьому прикладі чітко проглядається алгоритм, яким користуються працівники міліції: доставляють, допитують (за їх термінологією «бесіднують» або «опитують»), а потім оформлюють як затримання за підозрою у вчиненні злочину, тобто підозра виникає вже після затримання особи. Тут мова йде не про незаконне затримання, а про відсутність законних підстав останнього: працівники міліції, не маючи достатніх доказів, використовують таку процедуру для збору підстав для затримання та притягнення до кримінальної відповідальності одночасно. Така ситуація нагадує замкнуте коло – після отримання зізнання або інших доказів від фігуранта, обґрунтованість підстав та законність затримання не викликають сумнівів.

Погані умови утримання в ізоляторах тимчасового тримання. Так, Європейський комітет з попередження тортур ставить такі загальні вимоги до місць утримання затриманих (камери ІТТ, кімнати для доставлених осіб). «Усі поліцейські камери повинні бути чистими й достатньо просторими (з розрахунку не менш 5 м² на одну особу) для тієї кількості осіб, які в ній поміщуються, мати адекватне освітлення (тобто достатнє для читання, виключаючи періоди сну). У підпорядкуванні МВС України знаходиться

близько 500 ізоляторів тимчасового тримання, капітальної реконструкції потребують 369 ІТТ (74%), 67 ІТТ (13%) не забезпечені водопостачанням та каналізаційними мережами, 236 не обладнані санпропускниками, кожен 4-й має достатнє природне освітлення в камерах та індивідуальні спальні місця, кожен 5-й обладнаний прогулянковими двориками».

Камери повинні бути обладнані засобами для відпочинку, а осіб, які повинні залишатися під вартою цілодобово, слід забезпечити чистими матрацами й ковдрами. Особи, яких затримано поліцією, повинні мати доступ до туалету та мати можливість помитися, а також вони мають бути забезпечені харчуванням, щоденними прогулянками на свіжому повітрі. Практично у всіх ІТТ площа камер занадто мала для розміщення осіб, туалети та умивальники у поганому стані, освітлення незадовільне, приміщення значно зношені та потребують перебудови. На харчування осіб, які утримуються, в середньому виділяється 5,5-7,5 грн. на добу. В цілому це значно краще, ніж у 2005 році, коли на харчування утримуваних взагалі коштів з державного бюджету не виділялося, але все ж важко собі уявити, як можна забезпечити нормальним харчуванням людину на такі кошти.

Як бачимо, формат діяльності мобільних груп практично є відбиттям роботи національного превентивного механізму з попередження тортур за умови незначного розширення кола повноважень, як-от: здійснення раптових візитів та можливість проведення бесід із утримуваними віч-на-віч. Навіть якщо мобільні групи з моніторингу дотримання конституційних прав та свобод громадян в діяльності ОВС України не будуть визнані окремим превентивним механізмом, то вони стануть безцінним випробувальним полігоном для новостворюваних превентивних механізмів. Створення національного превентивного механізму в умовах реформування системи органів внутрішніх справ, особливо в сфері дотримання прав людини, наблизить сучасні правоохоронні органи до стандартів поліційної діяльності країн із розвинутою демократією.

*Блага Алла Борисівна
канд. юрид. наук, доц. ХНУВС*

ГЕНДЕРНА КОМПОНЕНТА ДОТРИМАННЯ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Рівень демократичності держави, загалом, та її правоохоронних органів, зокрема, залежить від спрямованості їх діяльності на забезпечення прав і свобод людини. Під забезпеченням реалізації прав людини слід розуміти, з одного боку, систему їх гарантування, тобто загальні умови та спеціальні (юридичні) засоби, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а за необхідності й охорону; з іншого – напрям діяльності державних органів щодо створення умов для реалізації прав громадян.

Як самостійний вид діяльності забезпечення втілюється:

- у різних галузях суспільного життя з розвитку економіки, вдосконалення політичної системи суспільства тощо. Ця діяльність спрямована на вдосконалення загальних (економічних, соціальних, політичних та духовних) гарантій реалізації конституційних прав. Суб'єктами цього виду діяльності виступають держава та її органи;

- у законодавчій діяльності держави щодо створення і вдосконалення юридичних засобів, яким належить забезпечувати правомірну реалізацію, а за необхідності й охорону (захист) прав людини;

- у забезпечувальній діяльності, якій відводиться особливе місце у правозастосовчій діяльності компетентних органів держави та громадських організацій. Правозастосовний акт, який виноситься під час її здійснення, виступає юридичним фактом у процесі безпосередньої реалізації людиною і громадянином своїх прав і свобод, і водночас як загальна передумова дієвості всієї системи гарантій;

- права і свободи забезпечуються також профілактичною діяльністю, що має на меті попередження правопорушень. Вона спрямована на виявлення та усунення причин і передумов, що призводять до вчинення правопорушень;

- як вид забезпечення прав людини визнаються також виховна, інформаційно-консультативна діяльність тощо.

Компетенція ОВС України щодо забезпечення прав людини і громадянина складається з таких повноважень:

- охорона й забезпечення громадського порядку, тобто підтримання встановлених правовими актами правил поведінки та відносин між людьми, які перебувають у громадських місцях;

- запобігання виникненню загрози життю, здоров'ю та майну громадян з боку джерел підвищеної небезпеки, непередбачених дій навалу або внаслідок аварій, катастроф та інших надзвичайних подій;

- запобігання правопорушенням та їх припинення з метою захисту прав громадян під час вжиття заходів щодо нейтралізації, послаблення, усунення та попередження правопорушень, забезпечення притягнення до відповідальності винних, відновлення порушених прав і свобод громадян;

- виявлення й розкриття злочинів та розшук осіб, які їх вчинили, що, безперечно, є основним функціональним завданням міліції, виконання якого відображає рівень професіоналізму працівників органів внутрішніх справ.

Працівники ОВС повинні діяти за законом і в усіх випадках дотримуватися правил та інструкцій. Ні за яких обставин правоохоронна діяльність не може супроводжуватися порушенням закону. Жодні добрі

наміри або якась «необхідність» не можуть бути підставою для виходу за межі закону.

Загальним підґрунтям ефективної діяльності правоохоронця може бути тільки високий рівень морально-правової культури, розвинута правовідомість, прагнення дотримуватися правових приписів, продиктованих внутрішніми моральними переконаннями.

Іншим підґрунтям є професіоналізм. У правовій державі діє принцип «дозволено все, що не заборонено законом». Проте такий підхід доречний та обґрунтований лише щодо пересічних громадян, а не посадовців. Стосовно тих, хто має владні повноваження, діє інший принцип «дозволено тільки те, на що уповноважив закон, і тільки у визначеній законом процедурі (формі)».

Проблеми формування відповідального ставлення працівників ОВС до захисту прав і свобод людини іноді обумовлює сама специфіка правоохоронної діяльності, а іноді це пов'язано з недостатнім рівнем їх професійних, моральних та психологічних якостей, відсутністю в них необхідної впевненості у важливості та відповідальності їх суспільної ролі. Негативний вплив, який відчуває правоохоронець у спілкуванні зі злочинним середовищем, часом стає на заваді виконання обов'язків із забезпечення прав і свобод людей, яким він присягався чесно служити.

Порушення законності й дисципліни може бути наслідком свідомого невиконання працівником міліції службових обов'язків, зневажливого ставлення до прав і законних інтересів громадян, нестриманості, невміння орієнтуватися й діяти в складній обстановці тощо.

Незнання тактичних і психологічних основ виконання служби у громадських місцях може спричинити з боку громадян протидію зусиллям представника влади під час затримання правопорушника.

Маючи широкі повноваження, окремі правоохоронці у своїх діях не уникають брутального насильства, що є «навмисним та протиправним застосуванням сили працівниками міліції, які свідомо перевищують повноваження, надані їм». Подібно до правопорушників, котрі ретельно планують свої злочини, брутальні працівники міліції зазвичай вдаються до запобіжних заходів, завдяки чому їх злочинні дії залишаються невиявленими.

Трапляються також випадки застосування надмірної сили як результат непридатності чи недбалості працівника міліції, або ж коли вони виявляються неспроможними розібратися з ситуацією, у якій опинилися, без зайвого чи надто нерозважливого застосування сили.

Особливі умови ув'язнення або ізолювання ставлять жінок у більш уразливе становище з точки зору дотримання прав людини, оскільки можливе насильство з боку службових осіб. Специфічні статеві особливості жінок викликають необхідність при проведенні моніторингу до-

тримання прав людини у місцях утримання затриманих жінок вивчення наступного кола додаткових питань:

- по-перше, встановити, чи перебуває затримана жінка в уразливому стані або має особливі потреби, пов'язані з її біологічними особливостями (вагітність, хвороба, інвалідність, фізична або розумова неповноцінність, «критичні дні»), які викликають необхідність створення додаткових умов утримання;

- по-друге, встановити, чи має жінка можливість задовольнити необхідні побутові потреби, викликані особливостями її статі (наприклад, можливість помитися в теплій воді, отримати або придбати за власні кошти засоби гігієни);

- по-третє, встановити, чи має жінка можливість отримати необхідну фельдшерську або лікарську допомогу (ПМС, токсикоз при вагітності, хвороба, інвалідність);

- по-четверте, звернути увагу, чи дотримується з боку посадових осіб право жінки на невтручання в особисте життя і право на повагу до гідності;

- по-п'яте, встановити, чи не було сексуальних домагань до затриманої жінки (слід згадати, що Європейський суд з прав людини визнав, що у справі Айдін проти Туреччини згвалтування державним службовцем однієї з ув'язнених, а також погане поводження з нею становлять акти мордування, яке заборонено ст. 3 Конвенції), або навпаки, провокацій з її боку стосовно службових осіб;

- по-шосте, встановити, чи має жінка можливість спілкування з сім'єю та дітьми (листування, дзвінки).

Ще одним напрямом відбиття гендерної проблематики у діяльності правоохоронних органів є їх діяльність щодо протидії насильству в сім'ї. Аналіз Кримінального кодексу України показав, що у сімейно-побутовій сфері можуть вчинятися близько 30 передбачених ним видів злочинів. Однак особливості статистичного обліку дають нам можливість поки що отримати інформацію тільки про кількість умисних убивств та умисних тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень, вчинених на побутовому ґрунті. Так, у 2007 р. у сімейно-побутовій сфері було вчинено 4773 злочини, у тому числі 643 умисних вбивства, або 22% від загальної кількості вбивств, та 1045 умисних тяжких тілесних ушкоджень, або 19%.

Насильство в сім'ї практично завжди має гендерний характер. Напруженість в сімейних відносинах концентрується переважно навколо таких факторів, як зловживання спиртними напоями, фінансові проблеми, розподіл домашніх обов'язків, подружні зради, авторитарність одного з членів сім'ї, насильницьке примушування до вступу в шлюб, ревності, неузгодже-

ність у питаннях виховання дітей, відмова одного з подружжя від спільного проживання, проживання з батьками у сім'ях з трьома поколіннями.

Встановлено, що насильство в сім'ї має циклічний характер, тобто фізичні, психологічні, економічні утиски повторюється щоразу зі збільшенням частоти. За даними вчених, вчиненню насильницького злочину або зверненню жертви за допомогою до правоохоронних органів передують криміногенно-конфліктні ситуації, які циклічно повторюються і тривають від декількох місяців до декількох років.

Серед факторів, що викликають таке «довготерпіння», не останнє місце посідає і побоювання, що співробітник міліції скептично поставиться до страхів і почуттів жертви. Нами було проведено опитування 104 громадян, основним питанням якого було: «якщо б Вам довелось стати жертвою насильства в сім'ї і Ви вирішили звернутись за допомогою до правоохоронних органів, до кого зі співробітників міліції, чоловіка чи жінки, Ви б поставились з більшою довірою і більш охоче розповіли про ситуацію, яка склалася?». Переважна більшість (74%) респондентів зазначили, що бажали б спілкуватися щодо цієї проблеми з жінкою. Основний контингент цієї категорії – літні люди, жінки та неповнолітні. Своє бажання вони пояснили тим, що бажають досягти не покарання порушника, а вибачень від нього, визнання своєї неправоти та згоди усунути шкоду, заподіяну насильством.

Традиційно сфера діяльності жінок – співробітників правоохоронних органів щодо напрямку захисту від насильства в сім'ї пов'язана з роботою з дітьми, що проживають у «неблагополучних» родинах. Проте зарубіжний досвід свідчить, що ефективність впливу зростає, якщо проблему вирішувати комплексно. Так, наприклад, у Швеції справи про домашнє насильство та статеві злочини провадять спеціальні прокурори; на такі повідомлення реагують спеціальні підрозділи поліції, побудовані на паритетних засадах (50% чоловіків та 50% жінок); з потерпілими працюють відділи по захисту жертв, в яких на таких же засадах працюють поліцейські та цивільні спеціалісти – юристи, соціологи, психологи, які взаємодіють з питання надання допомоги потерпілим з притулками для жінок та чоловіків, криміналістами, лікарями. З метою захисту неповнолітніх створено велику кількість служб і установ (дитячий омбудсмен, Червоний Хрест, соціальні служби тощо).

Поки можливості нашої держави об'єктивно не дозволяють досягти такого рівня, тому можна було б використовувати інші резерви. Так, знання людей, які проживають на території дільниці, дозволяють виявляти та шляхом проведення індивідуально-профілактичної роботи своєчасно ліквідувати «вогнища» сімейно-побутових конфліктів з метою недопущення вчинення злочинів жінками і чоловіками відносно членів сім'ї та сусідів. Ура-

ховуючи специфіку і жіночої злочинності, і правопорушень стосовно членів сім'ї, вважаємо за доцільне в службі дільничних інспекторів виділити спеціально підготовлених співробітників – жінок, які б займались попередженням жіночої злочинності і проявів насильства в сім'ї.

Раніше вважалось, що у співробітників силових структур повинні переважати суто чоловічі якості – логіка, агресивність, незалежність, а такі характерні особливості жінок, як інтуїція, дбайливість та товариськість не мають значення для правоохоронної діяльності. Зараз концентрується увага на підвищенні значення попереджувальної діяльності з метою захисту прав громадян, що викликає зменшення обсягу застосування сили правоохоронними органами. Концентрація уваги на потребах населення потребує посилення взаємодії між жителями та співробітниками міліції, які повинні мати навички міжособистісного спілкування, включаючи комунікацію та уміння вирішувати конфлікти. Підхід, заснований на служінні суспільству, відкриває нові можливості в галузі правоохоронної діяльності для жінок, які, як традиційно вважається, володіють такими навичками та уміннями.

Іншими якостями, які звичайно асоціюються з жінками і вважаються такими, що мають суттєве значення для ефективної правоохоронної діяльності, є більш висока організованість, здатність пристосовуватись до нової технології, емоційність та терпіння. Цінність цих якостей для правоохоронної діяльності продовжує зростати, приносячи користь як правоохоронним органам, так і жінкам, які в них працюють, створюючи для них можливість зробити свій внесок у забезпечення ефективності, результативності, законності та чистоти правоохоронної діяльності.

Бевзенко Володимир Михайлович

канд. юрид. наук, доц.,

проф. кафедри адміністративного права

та адміністративної діяльності

Херсонського юридичного інституту

АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Майже друге десятиліття поспіль в Україні триває формування державних інститутів, розвиток та вдосконалення існуючих органів державної влади. Події в Україні свідчать про передчасність висновків щодо узгодженості, досконалості, ефективності діяльності органів законодавчої, виконавчої та судової влади. Доводиться також констатувати, що цим органам на сучасному етапі розвитку української держави бракує порозуміння, подекуди функцій, які виконуються ними, потребують більш продуманої координації та злагодженості. Разом із тим, попри

визнання в Україні людини найвищою соціальною цінністю, на превеликий жаль, на державно-політичній арені все менше уваги приділяється саме громадянам України. Однак Конституція України поголосила, що утвердження і забезпечення прав та свобод людини є одним із найважливіших завдань держави, це її головний обов'язок (ст. 3).

Одним із засобів утвердження і забезпечення прав та свобод людини, забезпечення законної діяльності суб'єктів владних повноважень є інститут адміністративної юстиції, який із проголошенням незалежності України, прийняттям її адміністративного процесуального законодавства поступово почав запроваджуватися в практичну діяльність судів загальної юрисдикції. Віднесення адміністративної юстиції до засобів забезпечення законності у публічному управлінні обумовлюється її основним завданням, передбаченим Кодексом адміністративного судочинства України. Так, адміністративне судочинство спрямоване на захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень (ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України).

Із закріпленням механізму спеціалізованого судового захисту публічних прав та свобод фізичних осіб національне законодавство збагатилося низкою принципово нових понять і категорій, а зміст деяких існуючих правових інститутів було викладено в іншому розумінні. Зокрема, сутність адміністративного процесу у Кодексі адміністративного судочинства України, на відміну від його радянської доктрини, надано виключно як урегульовану нормами адміністративного-процесуального права діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ. Вперше у чинному адміністративно-процесуальному законодавстві поряд із іншими, застосовується поняття «суб'єкт владних повноважень». Як свідчить досвід функціонування органів державної влади та судова практика, доволі неоднозначне законодавче тлумачення, зокрема поняття «суб'єкт владних повноважень», обумовлює низку процесуальних проблем.

Функції держави безпосередньо здійснюються її органами, які, залежно від покладених на них завдань, набувають різного правового статусу, мають власну організаційну структуру. Одне із цільних місць в системі органів державної влади належить безумовно органам внутрішніх справ, які виконують владні управлінські функції, що належать до суб'єктів владних повноважень. Так, чинним законодавством на міліцію, як складову органів внутрішніх справ, покладено значний обсяг функцій, серед яких

адміністративна, профілактична, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, виконавча та охоронна (на договірних засадах) функції (ст. 7 Закону України «Про міліцію»). Гарантування фізичним та юридичним особам спеціалізованого судового захисту від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності органів внутрішніх справ є надзвичайно важливою справою, оскільки практична діяльність цих органів завжди пов'язана з обмеженням, до того ж – досить суттєвим, прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів різних юридичних осіб.

Однак «дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень» категорія, яка не вичерпується переліком дій чи бездіяльності, закріплених Кодексом адміністративного судочинства України. Дії та факти бездіяльності суб'єктів владних повноважень передбачені у нормативно-правових актах, які регулюють діяльність цих суб'єктів та закріплюють їх статус. Дії та факти бездіяльності суб'єктів владних повноважень безпосередньо впливають із повноважень цих суб'єктів, які, як правило, закріплені у відповідному законі (Закон України «Про Кабінет Міністрів України», «Про Службу безпеки України», «Про місцеве самоврядування в Україні» тощо) або іншому нормативно-правовому акті (положенні про відповідного суб'єкта владних повноважень).

Наприклад, діями міліції, що можуть бути оскаржені у адміністративному суді, може бути здійснення цим органом виконавчої влади прав, передбачених чинним законодавством, зокрема таких як:

- 1) вимагання від громадян і службових осіб, які порушують громадський порядок, припинення правопорушень та дій, що перешкоджають здійсненню повноважень міліції, винесення на місці усного попередження особам, які допустили малозначні адміністративні порушення, а в разі невиконання зазначених вимог застосування передбачених Законом України «Про міліцію» заходів адміністративного примусу;

- 2) перевіряння у громадян за підозрою у вчиненні правопорушень документів, що посвідчують їх особу, а також інших документів, необхідних для з'ясування питання щодо додержання правил, нагляд і контроль за виконанням яких покладено на міліцію;

- 3) викликання громадян і службових осіб у справах про злочини та у зв'язку з матеріалами, що знаходяться в провадженні, в разі ухилення без поважних причин від явки за викликом піддавати їх приводу у встановленому законом порядку;

- 4) виявлення і ведення обліку осіб, які підлягають профілактичному впливу на підставі та в порядку, встановленому законодавством, винесення їм офіційного застереження про неприпустимість протиправної поведінки.

Як приклад фактів бездіяльності міліції можна визнати невиконання таких обов'язків, як:

- 1) забезпечення безпеки громадян і громадського порядку;
- 2) виявлення, запобігання, припинення та розкриття злочинів, вживання з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- 3) приймання та реєстрація заяв й повідомлень про злочини та адміністративні правопорушення, своєчасне прийняття щодо них рішення;
- 4) здійснення досудової підготовки матеріалів за протокольною формою, провадження дізнання у межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством;
- 5) припинення адміністративних правопорушень і здійснювання провадження у справах по них.

Одним із критеріїв, який використовується для формування поняття адміністративної юстиції, є розгляд і вирішення правових спорів публічно-правового характеру. Так, адміністративна юстиція – це особливий різновид правосуддя, що передбачає діяльність адміністративних судів щодо розгляду та вирішення адміністративного спору, який ініціюється шляхом оскарження протиправних дій чи бездіяльності органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, у відповідності з правилами адміністративного судочинства. Радянський вчений-процесуаліст Д. М. Чечот, розкриваючи зміст інституту адміністративної юстиції, свого часу констатував, що вона становить порядок розгляду спорів і вирішення у судовій процесуальній формі спорів, які виникають у сфері адміністративного управління між громадянами чи юридичними особами, з одного боку, та адміністративними органами – з іншого, який здійснюється юрисдикційними органами, спеціально створеними для вирішення правових спорів.

Отже, особливістю функціонування інституту адміністративної юстиції є те, що вона здійснюється у встановленій адміністративним процесуальним законодавством формі – у судовому засіданні, із дотриманням відповідної процедури розгляду публічно-правового спору. Так, судовий захист законних прав та свобод учасників публічно-правових відносин обов'язково супроводжується порушенням адміністративної справи в суді, проведенням підготовчих дій та призначенням справи до судового розгляду.

Власне судовий захист здійснюється шляхом:

- визнання або поновлення адміністративним судом законних прав, свобод та інтересів учасників публічно-правових відносин;
- постановлення відповідного рішення суду, яким за громадянином визнаються оспорювані права, свободи, інтереси.

Судовий захист порушених прав і свобод громадян у порядку адміністративного судочинства забезпечується проведенням адміністративним або іншим уповноваженим судом перевірки (контролю):

- відповідності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень положенням чинного законодавства та наданим законом повноваженням;

- дотримання суб'єктами владних повноважень загальноправових принципів та основоположних засад здійснення державного управління.

Судовий контроль у сфері державного управління, залежно від часу його проведення, може бути попереднім, поточним і наступним.

Попередній судовий контроль здійснюється на стадії підготовки адміністративної справи до судового розгляду. Суть цього контролю полягає у можливості прийняття суддею рішення про: витребування документів та інших матеріалів; отримання необхідних довідок; проведення огляду письмових та речових доказів на місці, якщо їх не можна доставити до суду. Суд може запропонувати особам, які беруть участь у справі, доповнити чи пояснити певні обставини, а також надати суду додаткові докази у строк, встановлений судом.

Поточний судовий контроль здійснюється під час розгляду публічно-правового спору. У разі виявлення відхилень поведінки суб'єктів владних повноважень від законодавчих положень, адміністративний суд має право відповідним чином відреагувати. Тобто суд, виявивши під час розгляду справи порушення закону, може постановити окрему ухвалу і направити її відповідним суб'єктам владних повноважень для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону. Про вжиті заходи суб'єкт владних повноважень не пізніше одного місяця після надходження окремої ухвали зобов'язаний повідомити суд. За необхідності суд також може прийняти рішення про притягнення до відповідальності осіб, рішення, дії чи бездіяльність яких визнаються протиправними (ст. 166 Кодексу адміністративного судочинства України).

Наступний судовий контроль (контроль за результатами) полягає у перевірці адміністративним судом, який постановив рішення у справі, повноти, якості та своєчасності виконання такого рішення суб'єктом владних повноважень.

Суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, має право зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення (ст. 267 Кодексу адміністративного судочинства України).

Процесуальною формою результатів судового контролю за рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень є рішення адмі-

ністративного суду – постанова або ухвала. Своїм рішенням адміністративний суд у владній формі викладає остаточний висновок щодо дотримання суб'єктом владних повноважень у сфері державного управління положень чинного законодавства. Як передбачено чинним законодавством (ст. 124 Конституції України, ст. 14 Кодексу адміністративного судочинства України), постанови та ухвали суду в адміністративних справах, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України.

Дієвість судового захисту прав і свобод громадян у порядку адміністративного судочинства забезпечується застосуванням заходів державного примусу. Так, залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, або невжиття заходів до усунення зазначених в них порушень закону, або несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду чи окрему постанову судді обумовлює настання адміністративної відповідальності (ч. 1 ст. 185⁶ Кодексу України про адміністративні правопорушення). Умисне невиконання службовою особою вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили або перешкодження їх виконанню обумовлює настання кримінальної відповідальності у вигляді штрафу або позбавлення волі, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ст. 382 Кримінального кодексу України).

Отже, адміністративна юстиція є одним із основних в державі засобів забезпечення законності у публічному управлінні, у тому числі й у сфері діяльності органів внутрішніх справ, оскільки юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі. Таким чином, адміністративна юстиція покликана захистити законні права, свободи та інтереси фізичних і юридичних осіб, які вступають у правовідносини із органами внутрішніх справ. Завдяки функціонуванню механізму адміністративної юстиції забезпечується гарантування законних прав і свобод людини, що, в свою чергу, свідчить про пріоритетність цих прав і свобод для держави.

***Заросило Володимир Олексійович**
канд. юрид. наук, доц., начальник кафедри
адміністративного права та організації
адміністративної діяльності Академії управління МВС*

КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ЦИВІЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

З самого початку свого існування завданням поліцейського компоненту цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй було спостереження за дотриманням прав людини з боку правоохоронних органів країн, де засновувалися міжнародні миротворчі місії.

Зазначене положення вперше було сформульоване у більшості інструкцій для працівників міжнародних поліцейських сил. Визначено, що першочерговим завданням цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй є спостереження за поведінкою та виконанням своїх обов'язків місцевою поліцією та судовими органами в питаннях затримання, арешту, проведення розслідувань щодо осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, а також спостереження за утриманням заарештованих та обшуками, які проводяться. Окремо визначено також спостереження за дотриманням прав людини місцевими поліцейськими під час виконання адміністративних поліцейських функцій.

Міжнародній цивільній поліції Організації Об'єднаних Націй запропоновано здійснення спільного патрулювання з місцевою поліцією та спостереження за поведінкою посадових осіб місцевої поліції на місці вчинення злочинів. Цивільна поліція Організації Об'єднаних Націй також мала право проводити самостійне розслідування вчиненого злочину, в тому випадку, якщо місцева поліція проводила розслідування упереджено і порушувала права людини.

Поліцейські цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй мали право здійснювати незалежне патрулювання і спостерігати за діями місцевої поліції у питаннях дотримання прав людини. Таке патрулювання дозволялося здійснювати у цивільному та з використанням цивільного транспорту. Представники цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй були також зобов'язані відвідувати мітинги, демонстрації та інші масові заходи з метою виявлення порушень прав людини з боку місцевої поліції.

З цією ж метою працівники цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй мали право відвідувати тюрми та інші місця де утримувалися заарештовані та позбавлені волі особи, проводити опитування та слідкувати за режимом утримання зазначених осіб.

Особлива увага цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй була приділена біженцям, переміщеним особам та представникам національних меншин. Під час міжнаціональних, міжетнічних та інших конфліктів, як відомо, такі особи страждають найбільше. Тому працівники міжнародної поліції мали право проводити розслідування за кожним фактом порушення прав людини з боку місцевої поліції стосовно зазначеної категорії осіб.

Цивільна поліція Організації Об'єднаних Націй спостерігала також і за дотримання місцевою поліцією та іншими органами місцевої влади та самоврядування політичних прав і свобод. Це стосувалося проведення виборів, реєстрації виборців та проведення інших заходів щодо волевиявлення громадян.

Таким чином, у місіях спостереження була сформована чітка система спостереження за дотриманням прав людини з боку місцевої влади та місцевої поліції.

У перших місіях спостереження було сформовано й систему доповідей про порушення прав людини. Працівники цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй щоденно доповідали про виявлені порушення прав людини своїм безпосереднім керівникам, які щоденно доповідали у штаб місії, де готувалися загальні відомості щодо порушень прав людини, які направлялися у Департамент Миротворчих операцій Організації Об'єднаних Націй.

Вперше в Македонії у 1996 р. на кожній поліцейській станції цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй було введено посади офіцерів з розслідування порушень прав людини. Зазначені офіцери проводили розслідування щодо порушень прав людини, які допускалися працівниками місцевої поліції, і доповідали безпосередньо комісару міжнародної миротворчої місії, який, відповідно, доповідав голові місії та представнику з контролю за дотриманням прав людини в місії. Інформація щодо порушень прав людини направлялася щотижня до Нью Йорку, а в разі масових порушень – негайно.

Разом з тим, поліцейські, які брали участь у міжнародних миротворчих операціях не завжди були готові до розслідування порушень прав людини, що допускалися місцевими правоохоронними органами. З цією метою в місіях та й в цілому в системі Організації Об'єднаних Націй було організовано проведення спеціальних курсів для осіб, що займалися розслідуванням порушень прав людини, було підготовлено декілька інструкцій щодо посилення контролю за порушенням прав людини.

З метою покращення підготовки цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй щодо виявлення порушень прав людини було введено обов'язковий курс з прав людини.

Слід зазначити, що механізм реагування на порушення прав людини, які допускалися місцевими поліцейськими, був досить складним. Після доповіді до Департаменту Миротворчих операцій Секретаріату ООН відповідними службами департаменту готувалися рекомендації щодо усунення зазначених порушень і дипломатичними каналами направлялися до керівництва країни, де перебувала місія. Керівництво направляло свої рекомендації та вимоги до місцевих органів влади та на поліцейські станції, де до місцевих поліцейських приймалися заходи реагування.

У міжнародній миротворчій місії ООН в Боснії та Герцеговині вперше було апробовано систему так званих рапортів, які не підлягали оскарженню. Ця система передбачала наявність систематичного або продовжуваного порушення прав людини з боку місцевих поліцейських

або керівників місцевої поліції, які не реагували на зауваження та рапорти цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй.

Якщо таке траплялося, то поліцейські цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй готували рапорт, який не підлягав оскарженню, і місцевого поліцейського звільняли з роботи. В окремих випадках продовжуваним порушення могло бути і неправильне поведіння місцевого поліцейського, який не зважав на поради поліцейських цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй та продовжував порушувати права людини.

За 2002 рік з лав поліції Боснії та Герцеговині, та Республіки Сербської було звільнено понад 400 місцевих поліцейських, проти яких було підготовлено рапорти, що не підлягали оскарженню.

Інша система контролю за дотриманням прав людини встановлювалася цивільною поліцією Організації Об'єднаних Націй в місіях, які впроваджували закон.

У таких місіях місцевої поліції не існувало і тому контролю підлягала лише міжнародна цивільна поліція. Зазначений контроль здійснювало керівництво цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй та спеціальний відділ штабу цивільної поліції з контролю за дотриманням прав людини. У разі виявлення порушень прав людини з боку цивільних поліцейських, проти них керівництвом місії порушувалося дисциплінарне провадження.

Діяльність цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй в Косово, відповідно до збірника, поділялася на два напрями: звичайна поліцейська діяльність щодо встановлення законності і порядку та спостереження за діяльністю місцевих правоохоронних органів.

Напрямок щодо впровадження законності і порядку передбачав захист життя та власності громадян Косово, встановлення панування закону та охорону громадського порядку і громадської безпеки, допомогу громадянам у надзвичайних ситуаціях та випадках, попередження правопорушень і злочинів та затримання правопорушників. Ця діяльність передбачала дотримання прав людини, а контролю за дотриманням прав людини, такого як у Боснії та Герцеговині, не було встановлено. Разом з тим, контроль за дотриманням прав людини у діяльності цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй повинен був здійснювати міжнародний прокурор, який призначався Радою Безпеки ООН.

У питаннях спостереження за діяльністю місцевої поліції (у окремих документах вона називалася моніторингом) було виділено наступні повноваження:

- надання допомоги місцевій поліції у питаннях впровадження закону, використовуючи методи переконання, пояснення, демонстрації та підбадьорювання, а в окремих випадках наполегливої рекомендації;

- в разі неодноразового непорозуміння та продовження порушень прав людини з боку місцевих поліцейських негайне інформування керівництва місії та місцевої поліції;

- у випадках загострення обстановки негайне направлення запиту про допомогу з боку військових підрозділів та керівництва місії.

Завдання моніторингу передбачали такі дії міжнародної цивільної поліції:

- спостереження за поведінкою та виконанням службових обов'язків місцевою поліцією та іншими правоохоронними органами в питаннях арешту, затримання, проведення допитів та обшуків приміщень осіб, які підозрюються у вчиненні правопорушень;

- спільне патрулювання з місцевою поліцією та спостереження за її діями;

- відвідування місць, де вчинено злочини, та спостереження за діями місцевої поліції;

- проведення самостійних розслідувань у разі, коли є сумніви, що розслідування, яке проводиться місцевою поліцією, є упередженим і може порушити права людини;

- проведення самостійного патрулювання та спостереження за роботою місцевої поліції, в тому числі й цивільному одязі під прикриттям;

- спостереження за рухом біженців і переміщених осіб з метою попередження порушень прав людини;

- спостереження за діями місцевої поліції під час проведення масових заходів та попередження порушень прав людини;

- відвідування місць позбавлення волі та спостереження за дотриманням прав людини у зазначених місцях;

- перевірка та контроль за слідством проти національних меншин та моніторинг за всім юридичним процесом з метою попередження порушення прав людини;

- допомога агенціям, які займаються гуманітарною допомогою, та цивільному компоненту місії в питаннях розслідування порушень прав людини;

- допомога в усуненні міжетнічних та міжконфесійних конфліктів та виявлення порушень прав людини;

- спостереження за процесом реєстрації виборців та голосування з метою попередження порушень прав людини;

- проведення безпосередньої польової підготовки цивільної поліції та роз'яснення системи прав людини і необхідності її дотримання.

Як видно з наведеного, в Косово система контролю за дотриманням прав людини була вдосконалена, але таке поняття, як «рапорт міжнародного поліцейського про допущене порушення прав людини місцевим

поліцейським, який не підлягає оскарженню», в Косово не застосовувався. Місцеві поліцейські, які допускали порушення прав людини притягалися до відповідальності за звичайними рапортами цивільної поліції Організації Об'єднаних Націй. При цьому зазначимо, що контроль за дотриманням прав людини з боку міжнародної цивільної поліції в Косово був значно жорсткішим та тотальним.

Афанасьєв Костянтин Костянтинович

канд. юрид. наук, доц.

*Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*

ЗАВДАННЯ ОВС ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Запровадження оновленої державної політики щодо виховання молоді, належного захисту прав дитини, докорінного покращення справ відносно викорінення ганебних фактів насильства у сім'ї, організації ефективної протидії правопорушенням з боку неповнолітніх висуває нові завдання перед компетентними державними органами. Одночасно терміни виконання масштабних перетворень об'єктивно зумовлюють вирішення більшості з них молодим поколінням українців. Тому формування нового світогляду молоді, її позитивного ставлення до законотворчої поведінки є надзвичайно актуальним та важливим напрямом державної діяльності.

На жаль, без використання певних адміністративно-примусових заходів такі зрушення у цій справі поки що є неможливими. Разом із тим, мова не йде про посилення репресивних заходів чи запровадження жорсткого примусу у сфері виховання дітей. Навпаки, треба говорити про доцільність й необхідність вжиття органами державної влади (посадовими особами) профілактичних, попереджувальних заходів, що сприятимуть не тільки розвитку дитини у нашій державі, але й вихованню у неї поваги до закону, гідності, патріотизму та любові до Батьківщини.

Вивченням засобів захисту прав неповнолітніх від насильницьких посягань, дослідженням причин та розробкою методики протидії злочинності щодо неповнолітніх у різні часи займалися Ю. М. Антонян, М. І. Бажанов, В. В. Вітвицька, О. М. Джужа, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, К. Е. Ігошев, М. Й. Коржанський, В. М. Кудрявцев, В. Г. Лихолоб, А. І. Міллер, Г. М. Мінковський, О. В. Негодченко, В. В. Петров, О. Б. Сахаров, О. В. Старков, В. В. Сташис, І. К. Туркевич, В. І. Шакур та ін. У даній статті розглядаються окремі завдання ОВС щодо охорони дитинства в Україні та взаємодії зі службами у справах неповнолітніх.

Перш за все слід зазначити, що питаннями захисту прав дитини в Україні цілеспрямовано займаються Верховна Рада, Президент, Кабінет

Міністрів України, якими постійно здійснюються різноманітні організаційно-правові заходи. Проблемами дитинства опікується понад 10 міністерств і відомств та їх підпорядковані органи на місцях. Майже 300 законодавчих актів України регулюють питання забезпечення прав дітей. Урядом України ухвалено Державні програми на 2006–2010 рр., спрямовані на подолання бездоглядності, підтримку сім'ї, реформування закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Реформовано систему органів опіки та піклування, а при Міністерстві у справах сім'ї, молоді та спорту створено Державний департамент з усиновлення та захисту дітей.

Захист інтересів неповнолітніх є пріоритетним напрямом наглядової діяльності органів прокуратури. Значний вплив на стан захисту прав дитини забезпечують судові органи держави.

Як зазначають окремі дослідники, при такому потужному державному механізмі права дітей мають бути надійно захищені. Однак реалії сьогодення свідчать про зворотне. Не зменшується кількість підлітків, які жебракують і бродяжать. Лише у 2006 році органами міліції за жебракування і бродяжництво затримано майже 6 тис. дітей. Кинуті напризволяще діти стають вразливими до вчинення проти них злочинів або самі втягуються у протиправну діяльність. Майже 250 неповнолітніх знаходяться у розшуку. Обов'язковою загальною освітою не охоплено 17,5 тис. дітей шкільного віку, а кожен третій неповнолітній, який вчинив злочин, не навчався і не працював. На думку вчених, така ситуація напевне є результатом того, що розгалужена система державного захисту неповнолітніх не спрацьовує, а окремі органи та установи неналежно виконують покладені на них функції.

На наш погляд, існування значної кількості недоліків у сфері захисту прав дитини, профілактики злочинності серед неповнолітніх пов'язане з певною невизначеністю повноважень посадових осіб, які забезпечують протидію правопорушенням молоді, відсутністю належного механізму взаємодії суб'єктів управління тощо.

Безумовно, для правового регулювання діяльності органів публічної влади, які забезпечують захист прав дітей, зроблено багато. Крім Конституції й законів, діє ряд указів Президента, постанов уряду України, що регулюють захист їх прав та інтересів дітей та протидію їх бездоглядності. Але окремі питання щодо організації взаємодії суб'єктів управління, на нашу думку, вирішено недостатньо.

Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед неповнолітніх покладається на: Уповноважений центральний орган

виконавчої влади у справах сім'ї та молоді, Республіканський комітет у справах сім'ї та молоді Автономної Республіки Крим, служби у справах неповнолітніх обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх закладів охорони здоров'я; центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх служб у справах неповнолітніх; притулки для неповнолітніх служб у справах неповнолітніх; суди; кримінальну міліцію у справах неповнолітніх ОВС; приймальники-розподільники для неповнолітніх ОВС; спеціальні виховні установи Державного департаменту з питань виконання покарань.

У межах своєї компетенції активну участь у здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед неповнолітніх беруть інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни. Одночасно аналіз положень даної статті закону свідчить, що у питаннях організації захисту прав і свобод дитини ОВС не відіграють провідної ролі, тим більше, що здійснення багатьох із «комплексу заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру» не входить до їх компетенції.

Такий висновок можна зробити і на підставі аналізу положень Закону України «Про охорону дитинства», у якому закріплено, що основні засади охорони дитинства та державну політику у цій сфері визначає Верховна Рада України шляхом затвердження відповідних загальнодержавних програм. А проведення державної політики щодо охорони дитинства, розробку і здійснення цільових загальнодержавних програм соціального захисту та поліпшення становища дітей, координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у цій сфері забезпечує Кабінет Міністрів, який щорічно звітує Верховній Раді про стан демографічної ситуації в Україні, становище дітей та тенденції його змін у ході впроваджених соціально-економічних перетворень.

Законодавцем також встановлено, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції, визначеної законом, забезпечують: проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення і здійснення галузевих та регіональних програм поліпшення становища дітей, вирішення інших питань у цій сфері; вжиття інших заходів щодо охорони дитинства, віднесених до їх компетенції законодавством України (ст. 5).

Разом із тим у періодичних наукових виданнях, ЗМІ досить часто висловлюється думка, що більшість недоліків у сфері захисту прав ди-

тини пов'язані зі слабкою профілактичною діяльністю міліції. Тому доцільно розглянути положення нормативних актів, які визначають завдання та компетенцію органів управління, які беруть участь у протидії правопорушенням з боку неповнолітніх.

Відразу зауважимо, що компетенція місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування щодо захисту прав дитини визначена у законодавстві занадто узагальнено. Так, ст. 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» до основних завдань місцевих державних адміністрацій відносить забезпечення в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці: виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня; законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян; виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля. Не мають чіткого визначення таких завдань і положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», про що свідчить аналіз змісту норм ст.ст. 26, 32, 34, 38 та ін.

Більш конкретним є формулювання правових положень, які спрямовані на забезпечення захисту прав дитини, що містять підзаконні нормативні акти. Так, у спеціальній Інструкції, затвердженій наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, здійснення заходів щодо попередження насильства в сім'ї покладено на управління (відділи) у справах сім'ї та молоді, служби у справах неповнолітніх, центри соціальних служб для молоді та органи внутрішніх справ.

Зокрема, відповідно до положень цього відомчого акту ОВС: уживають заходи, спрямовані на своєчасне виявлення осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та дітей, щодо яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, та у триденний термін інформують про цих осіб управління (відділ) у справах сім'ї та молоді та служба у справах неповнолітніх; за результатами перевірки заяви (повідомлення) щодо вчинення насильства в сім'ї виносять офіційні попередження про його неприпустимість та ставлять на профілактичний облік осіб, які вчинили насильство в сім'ї; у випадках, коли один із членів сім'ї своєю поведінкою систематично (три рази й більше) провокує вчинення насильства в сім'ї і тим самим створює ситуацію, що може призвести до його вчинення, працівниками служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах неповнолітніх такому члену сім'ї виносяться офіційне попередження про неприпустимість викривної поведінки щодо насильства в сім'ї, а про винесення офіційного попередження така особа повідомляється під розписку; особі, яка вчинила насильство в сім'ї після отримання офіційного попередження

про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, дільничним інспектором міліції або працівником кримінальної міліції у справах неповнолітніх за погодженням з начальником відповідного ОВС і прокурором може бути винесений захисний припис тощо.

Крім того, Інструкцією передбачене щоквартально направлення ОВС до відповідного управління (відділу) у справах сім'ї та молоді інформації про кількість звернень з питань вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення; кількість осіб, які перебувають на профілактичному обліку в ОВС; кількість осіб, яким винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, та кількість захисних приписів; кількість осіб, притягнутих до відповідальності (адміністративної та кримінальної) за вчинення насильства в сім'ї.

Навіть поверховий аналіз змісту повноважень і завдань означених державних органів дозволяє визначити певну нелогічність їх розподілу, досить чітку орієнтацію на практичне вирішення більшості з цих заходів органами внутрішніх справ, що, на наш погляд, не зовсім відповідає вимогам вищезгаданих Законів України. Тому вважаємо слушною критику окремих дослідників, що служби у справах неповнолітніх, захопившись організацією роботи щодо опіки та піклування, усиновлення, дещо послабили позиції з координації зусиль органів виконавчої влади та самоврядування, спрямованих на запобігання бездоглядності та правопорушенням серед неповнолітніх. Актуальним бачиться й зауваження про те, що досі неконтрольованим залишається інформаційний простір. ЗМІ, зовнішня реклама демонструють привабливі алкогольні напої, тютюнові вироби, сюжети, пов'язані з насильством, жорстокістю, сексуальною розпущою тощо. Безперечно, ці питання повинні знаходитись під контролем не тільки ОВС.

І не випадково, що положеннями Постанови Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Забезпечення прав дітей в Україні. Охорона материнства та дитинства»», Указу Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» перед Кабінетом Міністрів України, Міністерствами юстиції, у справах сім'ї, молоді та спорту, охорони здоров'я, внутрішніх справ України, Державним комітетом телебачення і радіомовлення України поставлено нові важливі завдання, які сприятимуть покращенню організації управління у досліджуваній сфері.

Серед цих завдань заслуговують бути відзначеними такі: визначення одним із головних напрямів діяльності органів виконавчої влади реалізацію державної політики щодо захисту прав дітей, перш за все дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; доручення Кабінету Міністрів України забезпечити додержання центральними та місцевими органами

виконавчої влади вимог законодавства про охорону дитинства; розроблення Національної програми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006-2010 роки та Національного плану дій на 2006-2016 роки щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини; запровадження нових ефективних форм профілактики соціального сирітства, забезпечення створення мережі соціальних центрів матері і дитини, соціальних гуртожитків, центрів для ВІЛ-інфікованих дітей, збільшення кількості центрів соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх; розроблення пропозицій щодо впровадження ювенального судочинства; вжиття заходів щодо посилення роботи з виявлення осіб, які втягують неповнолітніх до жебракування, пияцтва, наркоманії, злочинної діяльності, притягнення їх до відповідальності; здійснення заходів щодо популяризації історичних традицій української родини та нових форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та ін.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки: 1) питання правового регулювання протидії правопорушенням з боку неповнолітніх потребують подальшого вдосконалення; 2) бачиться доцільним доповнити ст. 10 Закону України «Про міліцію» конкретними завданнями щодо участі ОВС у захисті прав дитини; 3) питання організації охорони дитинства в Україні повинні постійно залишатися у центрі уваги науковців.

Писарева Елла Анатоліївна

*канд. юрид. наук, доц. кафедри теорії та історії держави
і права Кримського юридичного інституту
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Благовісний Сергій Григорович

*канд. юрид. наук, доц. кафедри загальноправових дисциплін
і дотримання прав людини Академії управління МВС*

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ

З правами людини сьогодні пов'язано багато суспільних процесів та явищ. Їх вивчають, про них говорять з самих різноманітних позицій – принципів перебудови правової системи, проведення економічної, культурної політики, боротьби із злочинністю та екологічною загрозою, в аспекті сутності влади. Права людини – складне багатомірне явище. Певним чином вони мають прояв в сімейних відносинах, особливо в подружніх, де дуже часто можна спостерігати їх порушення, зокрема, прав жінок з боку їх чоловіків.

Взявши курс на входження в європейське і світове співтовариство, Україна прийняла зобов'язання щодо імплементації головних цінностей

міжнародного права, спираючись на загально гуманістичні принципи та дії. Україна прагне творити сучасність й майбуття на засадах переосмислення минулого, розвиватися у контексті сучасної світової історії, реформувати й облаштовувати суспільне життя на засадах демократизації та гуманізації. Пріоритет прав і свобод людини проголошені пануючою формою упорядкування та розуміння світових, регіональних і національних проблем, переосмислення людських цінностей, ролі прав людини у соціальних перетвореннях.

Однією з проблем у цих процесах є звільнення від насильства у всіх його проявах. Цьому присвячені численні антинасильницькі концепції, формується система поглядів на розвиток суспільства, його культуру й цивілізованість на ненасильницьких засадах, з орієнтацією на новоутворення правових та інших ненасильницьких форм розв'язання реальних суперечок.

Що ж розуміється в Декларації ООН «Про викорінення насильства по відношенню до жінок» під насильством? В Декларації вказується, що до насильства належить фізичне, сексуальне та психологічне насильство, яке має місце у сім'ї, у суспільстві взагалі, з боку або при потуранні держави, де б це не відбувалося.

Значний вплив у формуванні гуманітарного, гендерного світосприйняття на розвиток ненасильницької ідеології в Україні, на осмислення процесів боротьби та попередження насильства щодо жінок мали універсальні світові цінності справедливості і свободи, протидія насильству, страху, гнобленню, всьому, що перешкоджає існуванню людини. Саме здобутки міжнародного права з попередження та викорінення усіх форм насильства щодо жінок обумовили становлення сьогодишньої концепції українського гендерного права.

Можна констатувати, що в Україні створено правове підґрунтя щодо забезпечення режиму примата міжнародного права над національним законодавством. Але, на жаль, правозастосовна та правозахисна сторони запобігання насильству щодо жінок сьогодні залишаються правовими намірами. Причини порушення прав жінок в Україні ще й досі мають «традиційний» характер. Вони містять не тільки соціально-економічне, а й психолого-етичне підґрунтя. На жаль, ми як на рівні окремої особистості, так і на рівні суспільства, не готові не тільки усвідомити, що навкруги нас досить поширене насильство щодо жінок, але й захистити жінок та дівчат від насильства ні законодавчим, ні інформаційним, ні освітнянським, ні психологічним (реабілітаційним) чином.

Нові гендерні відносини виключають насильство як форму взаємовідносин та спосіб вирішення приватних, державних і суспільних питань. Саме нова культура стосунків культивується через велику низку правових уложень щодо рівності прав і свобод жінок та чоловіків.

Безсумнівно, в нашій країні напрацьовано значний досвід щодо забезпечення рівності прав і свобод жінок та чоловіків, запобігання насильства та недопущення дискримінації за статевими ознаками. Визнаючи позитив всього цього надбання, ми дозволимо собі поставити лише одне питання – скрите насильство в сім'ї у формі страху розлучення.

Пропоноване містить в собі потребу виокремити проблему насильства над жінкою у шлюбі взагалі, та страху розлучення зокрема. Треба зазначити, що мова йде про страх жінки опинитися у стані розлучення. На перший погляд, це психологічна проблема, але пропонується подивитись на неї з правової точки зору, саме з позиції залежності жінки від чоловіка, різності її стану у шлюбі й поза шлюбом. Тобто реальної нерівності жінки й чоловіка, різності стану заміжньої й незаміжньої жінки, як скритої форми залежності жінки.

Сучасні дослідження та різні моніторинги свідчать про існування економічної нерівності жінок та чоловіків. Це має прояв у різностях заробітних плат, превалюванні жіночого безробіття, домінуючої ролі у вихованні дітей, соціальної незахищеності та ін. Як наслідок, родина постає єдиним середовищем існування жінки. Та, на жаль, не маючи власних джерел існування (чи достатніх для незалежного життя), жінка потрапляє в родинну кабалу. Вона стає економічно, соціально, морально, психологічно залежною від свого чоловіка й позбавляється, іноді добровільно, свого рівного стану, своєї свободи, своєї волі.

На наш погляд, головна причина цього явища – це економічна безнадія. Проведені опитування жінок, які потерпають від насильства в сім'ї, надали нам можливість сформулювати універсальну відповідь на питання, чому вони не покинуть своїх чоловіків-тиранів: «немає куди йти», «немає джерел до існування», «немає окремого житла», «не має можливості прогодувати дітей» та ін. Тобто саме економічна залежність стоїть на першому місці у низці обумовленостей залежності жінки у сім'ї.

Певним прогресивним кроком у формуванні економічної незалежності жінки можна назвати введення в сімейне законодавство України норм про шлюбний контракт. Поява цього нового правового інституту мала дуже велике значення, насамперед для регулювання майнових відносин чоловіка й жінки, а також для забезпечення захисту подружніх прав кожного з них як у шлюбі, так і у випадку розлучення. Вперше інститут шлюбного договору був передбачений Законом України від 26 червня 1992 р. «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України», згідно з яким до Кодексу було включено ст. 27-1, що регламентувала укладання шлюбного договору. Крім того, до набрання чинності Сімейним кодексом України діяв Порядок укладання шлюбного контракту, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від

16 червня 1993 р. № 457. В чинному Сімейному кодексі України шлюбному договору присвячено розділ 10, що містить 12 статей .

Згідно з ч. 2 ст. 93 Сімейного кодексу України шлюбний договір регулює лише майнові відносини подружжя. Частина 3 цієї ж статті прямо передбачає, що особисті відносини подружжя між собою та з дітьми не можуть регулюватися шлюбним договором. Це дуже важливий момент, оскільки у свідомості громадян шлюбний договір частіше асоціюється саме з регулюванням особистих, навіть інтимних сторін життя. Однак такі відносини не можуть регулюватися шлюбним договором, оскільки закон не передбачає санкцій за їх порушення, і навіть більше – врегулювання таких відносин у шлюбному договорі є обмеженням прав і свобод людини. Тож такий договір визнаватиметься недійсним, і нотаріусам слід відмовляти в їх посвідченні. Але ж навіть існування таких положень в національному сімейному законодавстві дають змоги жінці захистити свої права в шлюбних відносинах, а в деяких випадках і після їх припинення, зокрема мати власну економічну незалежність.

Однак, проіснувавши понад п'ятнадцять років у законодавстві нашої держави, він так і залишився врегульованим поверхово й мало застосовуваним на практиці. Пояснити це можна негативним, критичним ставленням населення до шлюбного контракту, що обумовлено традиціями, недостатністю у населення правових знань про значення шлюбного договору.

Нами був проведений моніторинг на предмет обізнаності молоді щодо шлюбного договору та місця, що займає шлюбний договір у родинних стосунках. Відповіді показали, що тільки біля 77% молоді знає про існування шлюбного договору, при цьому у такій обізнаності більше виявилось жінок, ніж чоловіків. Але цікавими стали відповіді опитуваних щодо джерела їх обізнаності. Виявилось, що більшість опитаних молодих людей довідалися про шлюбний договір від знайомих (26,3%) або із засобів масової інформації (26,3%). Тільки для 21,3% молодих людей інформативним джерелом став Сімейний кодекс України. Особливою ознакою цих респондентів є те, що вони, в основному, представники студентської молоді. Однак виявилось ще й одне негативне, на наш погляд, явище. Йдеться про те, що тільки 3% респондентів дізналися про шлюбний договір в органах РАЦСу.

Разом з цим, досліджуючи проблему зацікавленості молоді щодо шлюбного контракту, нами встановлена зростаюча їх кількість. Більше ніж 75% респондентів позитивно відповіли на це питання. Відзначимо, що чоловіків і жінок майже однаково. Однак виявляється тенденція збільшення прихильників шлюбного договору зі збільшенням віку респондентів: серед молоді віком від 19 до 25 років «так» відповіли 27,5% опитаних, віком від 26 до 30 років зацікавлені у шлюбному контракті 34,5%

опитаних, а з 30 до 35 років – майже 40%. Це дозволяє говорити про те, що власний життєвий досвід, негативний шлюбний досвід змушують більш уважно ставитись до свого майнового та соціального стану. Зазначене дає нам можливість зробити висновок, що обізнаність молоді у шлюбному контракті, його сенс та можливості, формується на побутовому рівні поза участю держави та її органів. При цьому культура шлюбного контракту формується не як превентивна форма узгодження взаємних прав і обов'язків, а, як наслідок, забезпечення захисту при шлюбних проблемах.

При цьому більшість респондентів щодо сенсу укладання шлюбного контракту вказувала на потребу захисту «власного майнового капіталу». Майже по 18% приходилось на відповіді, що «шлюбний договір може бути свого роду страховкою на випадок непередбачених ситуацій» та що «шлюбний договір може в першу чергу стати способом захисту дітей». Й тільки 2% вказали на те, що тільки шлюбний контракт дозволяє уникнути проблем, в тому числі й психологічних, при розлученні.

Проаналізувавши це питання з точки зору сімейного стану респондентів виявилось, що 70% тих, хто визнає потребу шлюбного контракту, мають власний досвід розлучення. Але 54% з них, знаходячись у повторному шлюбі, знову не укладали шлюбний контракт.

Спроба з'ясувати цей феномен виявила, що, теоретично розуміючи потребу укладання шлюбного контракту, на практиці категорично проти нього з причини несумісності з коханням 28,8% респондентів. Переважна більшість респондентів посилались на «нерозуміння з боку обранця» (41,3%). При чому відповіді чоловіків (26,5%) і жінок (25%) розділилися практично навпіл, також відповіді розділилися й у залежності віку: 26,5% серед 19–25-літніх і 25% серед 25–55-літніх учасників опитування. До таких же причин можна віднести «осуд близьких» (8,8%) і «внутрішні переконання» (15%), які також свідчать про незатребуваність шлюбного договору через відсутність вірних знань про шлюбний договір.

Виявлені результати, з одного боку, свідчать про ментальність нашого народу, про досить шанобливе ставлення до своїх коханих та їх сімей, небажання образити шлюбним договором «початок щасливого сімейного життя», але, з іншого боку, це свідчить про негативне явище – низку культуру правового захисту себе й своєї родини. На жаль, шлюбний контракт ще не став частиною правової культури нашого суспільства, не здобув розуміння форми й засобу як власних природних, так і соціальних прав.

Однак сучасні зміни у соціальній ролі жінки й чоловіка зобов'язують по-новому глянути на різні сфери життя, у тому числі й на подружжє. Не варто, звичайно, стверджувати, що всі шлюби повинні укладатися тільки шляхом договору. Але потреба формування культури шлюбного договору, на наш погляд, є очевидною. Тим більше, що май-

же 82,5% з опитуваних висловили готовність укласти шлюбний контракт, заздалегідь обговорювати й погоджувати як майнові питання, так й питання особистих прав і свобод. В цьому контексті цікавим є той факт, що за шкалою пріоритетів шлюбних домовленостей майнові питання ставляться респондентами на 3–4 місця, віддаючи перевагу питанням власної свободи, праву на працю чи навчання, розподілу сімейних обов'язків. Тому законодавець повинен звернути увагу на ці факти та внести відповідні зміни до чинного сімейного законодавства.

Але головне, що виявило проведене дослідження, на перше місце щодо укладання шлюбного договору молодь ставить особистий захист, і перш за все, від насилля в сім'ї. Майже 90% опитуваних молодих жінок на перше місце поставили безумовність розлучення у випадку застосування до них будь-якого насилля з боку чоловіка. При цьому було запропоновано, що застосування насилля повинно породжувати не тільки розлучення, а й передачу всього подружнього майна жінці. Обумовимо, що під насиллям опитувані жінки розуміють не тільки фізичні, а й психологічні, сексуальні та економічні дії. В розумінні молодих жінок сенс шлюбного договору – це захист та збереження їх особистих прав і свобод саме у сімейному житті.

Однак, попри оптимістичні результати дослідження стану ставлення молоді до шлюбного договору, треба констатувати, на наш погляд, негативні фактори, що не сприяють набуттю шлюбного контракту зазначеного місця в нашому суспільстві.

По-перше, визнаючи сімейне життя сферою приватного життя людини, держава майже відсторонилась у своїх обов'язках щодо забезпечення цих прав людини. З боку держави, на жаль, тільки закріплені правові рамки та принципи регулювання сімейних відносин. Але не йде цілеспрямоване пропагування шлюбного договору як форми захисту прав і свобод жінки й чоловіка як за умов шлюбу, так і при його розірванні. На жаль, не є обов'язковим для державних органів навчання культивування у молоді цивілізованого ставлення до своїх прав і свобод.

По-друге, правова просвіта крізь призму природних прав і свобод повинна стати провідною у діяльності держави, цілеспрямованої роботи підвищення правової культури громадян України та подолання правового нігілізму щодо прав і свобод людини.

По-третє, неосвіченість людини у її правах та свободах, засобах захисту й поновлення порушених прав, недопущенні порушення власних прав і свобод є первинною формою порушення природних прав і свобод людини. Неосвічена чи недостатньо освічена людина стає вразливою, незахищеною від насилля. Саме така ситуація, на наш погляд, і є тим середовищем, що породжує насилля в сім'ї з одного боку, відчай – з іншого.

Ігнатов Олександр Миколаєвич
канд. юрид. наук, старший викладач
Кримського юридичного інституту
Одеського державного університету внутрішніх справ

**НЕДОСКОНАЛІСТЬ ІСНУЮЧОЇ СИСТЕМИ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ
ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЯК ФАКТОР
ДЕТЕРМІНАЦІЇ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ ОВС**

Недоліки існуючої системи критеріїв оцінки діяльності органів внутрішніх справ є домінуючим фактором детермінації насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками ОВС при виконанні службових обов'язків. Існування критерію оцінки діяльності органів внутрішніх справ за відсотками реєстрації та розкриття злочинів руйнівно діє на правоохоронну систему, що є на сьогодні визнаним фактом, хоча на недосконалість цього критерію дослідники звертали увагу ще за радянських часів. За даними дослідників, багато керівників та працівників органів внутрішніх справ відзначають, що одна з причин незаконного насильства – недосконалість критеріїв оцінки діяльності ОВС. Існуюча система суворой відповідальності за розкриття злочинів нерідко призводить до порушень прав людини, жорстокого відношення до затриманого.

Сьогодні органи внутрішніх справ продовжують звітувати на основі державних статистичних звітів про стан злочинності в країні. Відповідно, вихідною точкою при оцінці результатів діяльності органів внутрішніх справ, кваліфікації керівників і працівників залишаються відомі бражені в статистичних звітах зміни динаміки і структури злочинності.

Неефективність розглянутого критерію полягає в тому, що він є спадщиною такого пережитку, як практика «боротьби» зі злочинністю, що не виправдала себе. Світовий досвід показує, що єдиною життєздатною є політика попередження злочинності, а не боротьба з нею. Рівень правопорядку як критерій оцінки діяльності органів внутрішніх справ є неспроможним через те, що правопорядок не є лише результатом діяльності органів юстиції, тому що в суспільстві є й інші фактори, що регулюють поведінку людей і впливають на ріст злочинності. Дослідження показали, що поліція має досить обмежений вплив на динаміку злочинності в країні.

Ефективність зовнішньонаправленої діяльності органів внутрішніх справ становить змістовну характеристику конкретних дій служб і підрозділів ОВС щодо забезпечення контролю над злочинністю, що включає в себе виявлення, попередження і розкриття злочинів з метою переструктуризації злочинності і її стримування на об'єктивному рівні. Відповідно, і критерії оцінки повинні бути спрямовані на аналіз ефективно-

сті діяльності органів внутрішніх справ з метою подальшого коректування й удосконалення їхньої діяльності.

Сьогодні оцінка діяльності підрозділів ОВС, їх керівників, а також кожного працівника, пов'язана з дисциплінарною практикою. Коректування діяльності працівників ОВС через дисциплінарну практику на основі статистичних даних про злочинність без обліку безлічі соціальних факторів, що обумовлюють її рівень і структуру, складає сутність психологізаторського підходу. Наслідком такого підходу є певний опір системи, заснований на її природному прагненні до самозбереження і стабілізації. Недосконалість системи звітності і контролю блокує бажання працівників ОВС показати реальну ситуацію, а тому заважає прийняттю адекватних організаційних і управлінських рішень. При такому підході, воєнізована, ієрархічна система співвідпорядкованості і субординації не приводить до конструктивного діалогу працівників на оперативних нарадах. Сумніви щодо критеріїв звітності у воєнізованій системі є дискредитацією компетентності вищестоящого керівника, а тому страх працівників усіх ланок ієрархічного ланцюга втратити займану посаду цілком обґрунтований. Тому працівник ОВС усіма доступними йому шляхами і засобами намагається виконати план, прагнучи зберегти своє робоче місце, що, відповідно до діючого законодавства, є по суті єдиним джерелом його існування.

Актуальним і зараз є висновок І. І. Карпеця, що «система обліку злочинів і звітності, формальні оцінки роботи не тільки ставили абсолютно чесних співробітників у найтяжкі умови роботи, але і навіть під загрозу кримінальної відповідальності». Такий підхід до оцінки діяльності органа внутрішніх справ практично зміцнив негативну установку на укріплення злочинів від обліку, маніпулювання статистикою і створив умови для різних зловживань.

Але для приховування злочинів від обліку та різних зловживань «злої волі» одного працівника недостатньо. Поряд із виконавцем у цьому випадку звичайно діє вищий начальник, який жадає від працівника «гарних» показників і прикриває його в разі перевірок. Таким чином виникає кругова порука, у якій начальник стає заручником своїх підлеглих. Проте в сучасних умовах скоріше працівник стає заручником начальника, тому що при бажанні останнього в будь-який момент працівника може бути звільнено з органів або притягнуто до кримінальної відповідальності.

Крім того, за багато років склалася порочна дисциплінарна практика, відповідно до якої припинення кримінальної справи на підставі пп.1,2 ст.6 УПК України (відсутність події і складу злочину) вважається недоліком у роботі слідчого, оскільки в момент порушення кримінальної справи він не розібрався в наявності або відсутності причетності

особи до здійснення злочину. Таким чином, слідчий підпадає як під загрозу притягнення до відповідальності за незаконне порушення кримінальної справи, так і під вплив своїх колег. Зазначені обставини роблять його, як правило, особою зацікавленою, прагнучою за будь-яку ціну довести винність особи, щодо якої порушена кримінальна справа.

Таким чином, працівники ОВС, порушуючи закон, зневажаючи права й інтереси громадян, часто виходять з наступної посилки: кінцевий результат — розкриття злочинів, зізнання обвинувачуваного виправдає порушення закону. Симптоматичним є те, що, як показало проведене нами опитування, понад 300 випускників ВНЗ МВС України, а саме 27,6 % респондентів вважають застосування незаконного насильства в практичній діяльності «в інтересах справи» припустимим, а 2,8 % — необхідним. Крім того, 24 % опитаних на запитання: «Що, на Вашу думку, є основною причиною вчинення насильницьких злочинів працівниками ОВС?» відповіли, що це є єдиний спосіб домогтися правди в інтересах справи та розкрити злочин.

Аналогічні дослідження російських учених ще більш красномовні: 75 % молодих правоохоронців дотримуються позиції, за якою можливо й навіть доцільно порушення законності з метою розкриття злочинів.

Таким чином, як цілком справедливо відзначає О. А. Мартиненко, «незалежно від політичного режиму в країні, правоохоронні органи, фокусуючись на кінцевому результаті — перемозі над злочинністю, змушені звертати більшу увагу саме на досягненні поставленої мети, ніж на чистоту методів самої боротьби. Поліцейсти відзначають, що результатом такої політики є встановлення репресивного соціального контролю, відсторонення правоохоронних органів від щоденної рутинної допомоги рядовим громадянам, численні порушення прав людини з боку поліції».

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що недосконалість критеріїв оцінки діяльності органів внутрішніх справ є криміногенним фактором, що генерує не тільки різні посадові зловживання, спрямовані на фальсифікацію та викривлення статистичних даних, що є однією з основних причин існування латентної злочинності, але і більш тяжкі злочини, такі як катування і заподіяння шкоди здоров'ю з метою одержання зізнань тощо. Це, в свою чергу, вимагає виключити залежність оцінки ефективності діяльності працівників ОВС від статистичних даних про стан злочинності або інших систематично відображених кількісних показників.

Критеріями оцінки ефективності діяльності ОВС, на наш погляд, повинні бути: навантаження (напруженість діяльності), якість діяльності й дотримання законності.

Грищенко Максим Віталійович
*канд. юрид. наук, старший науковий співробітник НДЛ з проблем
профілактики та розслідування злочинів ННІ ПФДПСД ХНУВС*

МЕХАНІЗМ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКА ОВС ШЛЯХОМ ПРОВЕДЕННЯ СЛУЖБОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Повсякденна реалізація професійних завдань персоналом органів внутрішніх справ неможлива без втручання у приватне життя громадян, яке супроводжується обмеженням їх прав та відбувається на фоні напружених психоемоційних станів. Виконання професійного обов'язку працівником ОВС нерідко не знаходить очікуваного розуміння та схвалення серед населення, яке, не розуміючи правомірності застосування владних повноважень, звертається до органів державної влади із заявами, скаргами, клопотаннями тощо. В окремих випадках таке скарження перетворюється у своєрідне переслідування. Мотивація скарг громадян не вичерпується їх низькою правовою обізнаністю, нерідко такі дії вчиняються із мотивів помсти за дії працівників, із бажання пригальмувати хід розслідування злочину або перевірки тощо. Відповідно до Закону «Про звернення громадян», Указу Президента України «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» та «Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України» громадяни України мають право звернутися до органів внутрішніх справ, їх керівників із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх професійної діяльності, заявами або клопотаннями про реалізацію своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів, а також зі скаргами про їх порушення. Інформація, що міститься в письмових і усних зверненнях громадян, повинна використовуватися для подальшого зміцнення правопорядку й законності, удосконалення діяльності органів внутрішніх справ. Письмові звернення громадян, оформлені належним чином і подані в установленому порядку, підлягають обов'язковому прийняттю, реєстрації та первинному розгляду з метою визначення їх належності до компетенції органів внутрішніх справ та призначення за ними конкретного виконавця.

При наявності інформації про можливе учинення правопорушень або незаконних дій щодо працівника повинно призначатися службове розслідування. Важливість такого розслідування обумовлена декількома причинами: з одного боку, це допомагає встановити міру провини працівника у разі скоєння ним правопорушення, з іншого – у разі відсутності підстав, зняти з нього помилкове звинувачення. Ефективність меха-

нізму проведення службових розслідувань значною мірою залежить від того, наскільки він відповідає умовам сьогодення. Зараз відомчі нормативні акти, що регулюють правове положення посадових осіб, які зобов'язані проводити службове розслідування та саму його процедуру, значно застаріли і потребують удосконалення. Службове розслідування провадиться відповідно до «Порядку проведення службового розслідування» і є методом аналізу та з'ясування фактів, що вказують на дії працівника, як на можливо протиправні. Вказані нормативні акти не дають визначення службового розслідування. Виходячи з їх змісту, можна зробити висновок, що це – діяльність спеціально уповноважених осіб, з перевірки виконання конкретним працівником своїх службових обов'язків чи висунутих проти нього звинувачень або підозри. Інструкція про порядок проведення службових розслідувань в ОВС України чітко визначає їх випадки: «Інспекції по особовому складу залучаються до проведення службових розслідувань у випадках: 1) порушень законності, вчинених керівниками органів внутрішніх справ та служб УВС, УВСТ, ВВСТ; 2) дорожньо-транспортних пригод, вчинених працівниками органів внутрішніх справ, якщо при цьому загинули люди; 3) застосування працівниками органів внутрішніх справ вогнепальної зброї, якщо при цьому є пораненні або загиблі; 4) вчинення злочинів працівниками органів внутрішніх справ, корупції; 5) самогубств та загибелі працівників; 6) поранення працівників». У подальшому цілою низкою відомчих нормативних документів питання підстав початку службового розслідування, строків його проведення значно розширено та конкретизовано. Довідкою № 9179/АН від 17 грудня 2002 р. п. 1.8. встановлено, що службові розслідування, повинні проводитися у стислі терміни за кожним випадком публікацій у ЗМІ та розміщення в Інтернет-виданнях відомостей про порушення працівниками чинного законодавства; здійснювати ретельні перевірки заяв та повідомлень громадян про порушення працівниками ОВС їх конституційних прав.

Із процедурними питаннями тісно пов'язана проблема компетенції уповноважених осіб – інспекції з особового складу, права якої встановлено у «Положенні про інспекцію по особовому складу органів внутрішніх справ». Інспекція не має повноважень слідчого для збирання, закріплення та аналізу матеріалів службових розслідувань, проведення слідчих дій: обшуку, виїмки та ін., які закріплені у Кримінально-процесуальному кодексі України. Фактично повноваження працівника інспекції по особовому складу управління і закінчуються межами цього управління.

Для повного та всебічного розгляду фактів, які аналізуються у ході службового розслідування та збору щодо нього необхідних матеріалів, іноді необхідно отримати свідчення окремих громадян, які не є праців-

никами ОВС, отримання відповідей з питань, що мають значення для такого розслідування від організацій, підприємств, установ. Процедурно отримання цих матеріалів, свідчень, довідок та іншої інформації не врегульовано. При опитуванні очевидців подій інспектор не може попередити їх про дачу завідомо неправдивих показань згідно ст. 384 КК України, як це робить слідчий у ході допиту свідка. Таких осіб неможливо на законних підставах викликати та в разі неявки застосувати привід. Пункти 13, 13.1, 13.2 Інструкції про порядок проведення службових розслідувань в ОВС України, які передбачають, що посадова особа при проведенні службового розслідування *має право*: отримувати від працівників ОВС та громадян письмові пояснення, проводити одночасні опитування осіб, в поясненнях яких є суттєві протиріччя про обставини порушення, таким чином, є декларативними. Отже, навіть при наявності добровільної згоди на дачу таких свідчень однаково виникає питання про юридичну та практичну цінність таких свідчень, особливо у теперішній час, коли ставлення населення до працівників міліції коливається від недовіри до відкрито ворожого. Працівник інспекції, відповідальний за проведення службового розслідування, фактично не має права вимагати від організацій надання інформації, наявних матеріалів, які мають значення для розслідування, оскільки не врегульований порядок, строки її подання та відповідальність керівників або уповноважених осіб цих установ.

На інспекцію по особовому складу покладається обов'язок по закінченню внутрішнього розслідування, на підставі розгляду матеріалів справи, скласти мотивований висновок стосовно обставин та провини працівника у вчиненні правопорушення і подати його на розгляд і затвердження керівника органу внутрішніх справ або його заступника. Разом з тим, винність працівника ОВС у вчиненні деяких правопорушень, кримінальних або адміністративних, може встановлювати лише суд. Підставою для звільнення працівника ОВС зі служби є обвинувальний вирок суду, що набрав законної сили. Звертає на себе увагу і той факт, що в Дисциплінарному статуті відсутній вичерпний перелік дисциплінарних проступків, за вчинення яких працівник ОВС може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності, а це може привести до необґрунтованого накладення дисциплінарного стягнення.

У нормативних актах не розмежовується службова перевірка та службове розслідування. На наш погляд, службову перевірку слід відносити до компетенції безпосереднього керівника щодо з'ясування у межах його повноважень обставин, причин та умов, що сприяли вчиненню його підлеглим правопорушення. Службове розслідування проводять спеціально уповноважені суб'єкти попередження правопорушень: інспекції з особового складу, працівники внутрішньої безпеки.

Глобенко Геннадій Іванович
канд. юрид. наук, науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем профілактики
та розслідування злочинів ННІ ПФДПСД ХНУВС

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗРЕЧЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ ПРИ ОБРАННІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ЗАСТАВИ

Застава як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві СРСР передбачалася лише ст. 89 КПК РРФСР та ст. 82 КПК Таджикиської РСР. Згідно із Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України» від 20 листопада 1996 р. № 530/96-ВР кримінально-процесуальне законодавство доповнено ст. 154¹ – застава. У зв'язку з цим у судових та правоохоронних органів України відсутня належна практика застосування цього запобіжного заходу. Тому небезпідставно у постанові Пленуму Верховного Суду України № 6 від 26 березня 1999 р. «Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу» (далі – Постанова) вказується на те, що вивчення практики застосування ст. 154¹ КПК України показало, що органи розслідування та суди використовують зазначену норму неефективно і при цьому допускають чимало помилок. На жаль, зазначена Постанова не відповідає на всі існуючі проблеми. Зупинимось більш детально на деяких з них. Так, наприклад, відповідно до п. 2 Постанови, коли для вирішення питань, пов'язаних із застосуванням застави, потрібен певний час, суд має право на підставі ч. 8 ст. 165² КПК України продовжити строк затримання підозрюваного (обвинуваченого), щодо якого розглядається подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (за умови, що його було затримано у порядку, передбаченому ст. 106 КПК України), до десяти, а за його клопотанням – до п'ятнадцяти діб. Якщо таке питання вирішується щодо особи, яка не затримувалася, суддя, відповідно до ч. 8 ст. 165¹ КПК України, має право відкласти розгляд подання на строк до десяти діб і вжити заходів до забезпечення на цей період її належної поведінки, або своєю постановою затримати її на зазначений строк. З приводу цього доречно відзначити, що положення стосовно продовження строку затримання до десяти (п'ятнадцяти) діб суперечить ст. 29 Конституції України. У даному випадку затриману особу повинно негайно звільнити, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Також привертає увагу незрозумілість сутності заходів, які повинні забезпечити належну поведінку особи на вищезазначений період та питання щодо порядку затримання особи, котра не є ні підозрюваним, ні обвинуваченим.

У чинному Кримінально-процесуальному кодексі та його проектах питання щодо дотримання прав громадян при застосованні застави врегульовані не досить чітко. Як відомо, застава полягає у внесенні на депозит органу досудового розслідування або суду підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, іншими фізичними чи юридичними особами грошей чи передачі інших матеріальних цінностей з метою забезпечення належної поведінки, виконання зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання або з місця тимчасового знаходження без дозволу слідчого чи суду, явки за викликом до органу розслідування і суду особи, щодо якої застосовано запобіжний захід (ч. 1 ст. 154¹ КПК України). Таким чином, закон вводить заставу як запобіжний захід лише стосовно неналежної поведінки обвинуваченого та виконання зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання або з місця тимчасового знаходження без відповідного дозволу. Отже, відповідно до буквально-го тлумачення закону застава не буде йти в доход держави, якщо обвинувачений перешкоджає встановленню істини (фальсифікує докази, залякує свідків, потерпілих та ін.) або вчиняє інший злочин. На нашу думку, застава повинна попереджувати всі види неналежної поведінки обвинуваченого. У зв'язку з цим доречно звернутись до положень ч. 1 ст. 106 КПК РФ, яка, окрім зазначених у ч. ст. 154¹ КПК України застережень, передбачає також попередження вчинення підозрюваним (обвинуваченим) нових злочинів.

Отже, ця робота є лише одним з кроків в напрямку дослідження окресленого завдання і визначає подальші напрямки роботи з удосконалення процедури застосовання запобіжних заходів у кримінальному судочинстві.

Мартиненко Олександр Вікторович
Науковий співробітник НДЛ СПР ОВС ХНУВС

РОЗВИНЕНА ДУХОВНА КУЛЬТУРА СПІВРОБІТНИКА ОВС ЯК ЗАПОРУКА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОТИЗАКОННИХ ДІЙ

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства, враховуючи об'єктивні та суб'єктивні причини, актуальним є розгляд духовної культури особистості та її складових. В такі переломні періоди зазнають трансформаційних змін не лише економічна та політична сфери суспільного розвитку, але й не менш важлива – духовна. Недаремно сучасні процеси, в яких ми маємо можливість безпосередньо брати участь, з яскравістю та гостротою висвітлюють широкий спектр проблем у сфері духовної культури, серед яких найбільш небезпечною є знецінення загальнолюдських цінностей, суспільної свідомості в цілому і окремої людини зокрема. Все це є наслідком «псевдосвободи» вибору, коли лю-

дині пропонується вибирати з розмаїття «дешевих» (за глибиною) і не зовсім дешевих (за ціною) товарів «масового духовного виробництва»; і засилля масової культури, яка проникає всюди: на телеекрани, в кінотеатри, на шпальта друкованих видань, концертну діяльність.

Все більшій актуальності набуває проблема розвитку духовної культури особистості, а також конструктивної ролі держави та соціальних інститутів у подоланні негативних явищ у цій сфері та у запобіганні їх подальшому виникненню. Сучасне суспільство має потребу у творчій, духовно багатій особистості, яка б відчувала відповідальність за соціально-політичний, правовий та економічний розвиток країни, за збереження духовної культури народу. Крім цього, духовна культура приваблює вчених та практиків, тому що вона виконує важливі функції у суспільстві, соціальному інституті чи організації – вона може бути маніпулятором у руках керівництва організації при формуванні цінностей і норм поведінки підлеглих; сприяти об'єднанню членів організації навколо її цілей і цінностей; забезпечити ефективність роботи організації, в тому числі і органів внутрішніх справ.

Відзначимо, що духовна культура працівника міліції формується й змінюється сьогодні під впливом цілої групи факторів, які багато в чому детермінують правоохоронну діяльність протягом останнього десятиріччя. Ці фактори можна класифікувати за різними підставами. Класифікація за ступенем зв'язаності з об'єктом впливу факторів дозволяє розділити їх на об'єктивні й суб'єктивні. До об'єктивних, у цьому випадку, ми могли б віднести ознаки кризи в правоохоронній діяльності, соціальні зміни в країні в цілому, особливості кадрової політики в органах внутрішніх справ. Як суб'єктивні, можна було б оцінити вплив близького оточення працівника органів внутрішніх справ, його досвід правоохоронної діяльності, цінності, установки. Так, наприклад, результати досліджень показують, що престиж служби в органах внутрішніх справ падає, і це відбивається на персоналі. З кожним роком до міліції приходять усе менше кандидатів на службу, які за своїми якостями відповідають професійним вимогам. Це є прямим наслідком дії об'єктивних факторів. Як довірливі фактори формування духовної культури працівника міліції ми розглядаємо особистий приклад курсових офіцерів, начальства й викладачів навчальних закладів, а також систему виховної роботи в органах внутрішніх справ.

Ще одним об'єктивним фактором, який багато в чому визначає деформацію духовної культури працівника ОВС є повсюдне порушення прав працівників міліції. Дослідження показують, що сьогодні більше ніж 70% працівників перебувають на межі або за межею бідності; часто працюють без вихідних, відпусток, не мають можливості підвищувати свій профе-

сійний рівень. Ці й інші фактори не тільки визначають тренди розвитку духовної культури правоохоронця, але й нівелюють довільну роботу з формування професійно важливих якостей, цінностей, установок.

Наслідком цього стає поширення й традиційність негативних проявів у поведінці працівника міліції. Так, соціологічні дослідження показують, що доволі розповсюдженими є такі негативні прояви, як незаконне насильство й корупція. Так, в 2005 р. більше мільйона людей в Україні постраждало від незаконного насильства. Це ж дослідження наочно проілюструвало, що в українській міліції склалася «культура катувань». П'ята частина опитаних вказали на те, що вважають насильство традицією в роботі міліції, 38% оцінили його як наслідок невисокого професіоналізму й культурного рівня працівників, 48% – наслідком безкарності.

Дослідження корупції в ДАІ показало, що більше половини опитаних упевнені в тому, що практично в будь-якій ситуації можна «відкупитися» від співробітника ДАІ за допомогою хабара. 33% опитаних інспекторів державтоінспекції натякали, що питання з порушенням можна «владнати на місці».

Таким чином, сьогодні можна констатувати формування негативної міліцейської субкультури, в основі якої найчастіше лежать єдині методи та антисоціальні цілі. Саме з нею вступає в протиборство система виховання, загальнолюдські цінності й все багатство духовного світу.

Отже формування духовних цінностей та духовного світу майбутніх міліціонерів, прищеплення їм загальнолюдських цінностей, гуманістичної ідеології та моралі є запорукою дотримання ними у професійній діяльності законності та недопущення протиправних дій щодо громадян, підозрюваних у вчиненні злочину та злочинців. На це вказує відомий деонтолог С. Сливка, який підкреслює, що «духовна культура не тільки бажана, а просто конче необхідна юристові для здійснення професійних обов'язків ... розвинута духовність – ідеальне внутрішнє життя особи, внутрішній світ людини визначає її душу. Ідеальне внутрішнє життя продовжує професійне чуття юриста, застерігає його від професійної деформації...».

Саме цей напрямок у навчально-виховній роботі у вищих закладах системи МВС України може бути ефективно використаний для підготовки правоохоронців європейського рівня. Крім того, майже 40% опитаних громадян у 2005 році вказали, що поліпшення підготовки міліцейських кадрів у спеціальних навчальних закладах є необхідною умовою для виключення «з арсеналу засобів міліції методів протизаконного фізичного і психічного насильства стосовно затриманих, підозрюваних або обвинувачуваних».

Андрєєва Галина В'ячеславівна
науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії
соціальної та психологічної роботи в ОВС ХНУВС

РОЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ОВС У НАЛАГОДЖЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО СЛУЖБИ

Розвиток і процвітання організації в певній мірі визначає трудова мотивація працівників: якщо вони в ході успішного виконання трудових обов'язків мають можливість задовольняти свої потреби й інтереси, мають доступ до певних благ, реалізують себе у роботі, то їх бажання досягнути цього призводить до певних трудових результатів, що позитивно відображається на діяльності всієї організації. Звідси виходить, що ефективну діяльність Органів внутрішніх справ України в деякій мірі визначає трудова мотивація правоохоронців.

Професійна мотивація працівників органів внутрішніх справ – це прагнення працівника задовольнити свої потреби за допомогою службово-трудової діяльності щодо виконання своїх правоохоронних та право-забезпечуючих завдань та функцій.

Виділяють декілька груп мотивації праці, що в сукупності створюють єдину систему. Це мотиви змістовності праці, її корисності, статусні мотиви, пов'язані з визнанням трудової діяльності, мотиви одержування матеріальних цінностей, а також мотиви зорієнтовані на певну інтенсивність роботи.

На жаль, цілеспрямованих загальноукраїнських досліджень мотиваційної структури правоохоронців з урахуванням специфіки діяльності різних служб та регіонів не проводилося. Разом з тим, дослідження стану дотримання прав, основних свобод та соціальних гарантій працівників ОВС України дозволило знайти відповіді на деякі важливі для мотиваційної структури питання. Зокрема на основі аналізу стану дотримання соціально-трудова прав міліціонерів було зроблено певні висновки про характер їх трудової мотивації.

Держава гарантує право кожного громадянина на працю і створює для цього сприятливі умови. В яких же умовах працюють міліціонери? Результати проведеного дослідження свідчать про вкрай низьке матеріально-технічне забезпечення служб та підрозділів органів внутрішніх справ. Більше половини опитаних зазначили, що їх підрозділи не забезпечені канцтоварами та паливно-мастильними матеріалами (55,2% та 50,3% відповідно), більше третини – автотранспортом та комп'ютерною технікою (36,9% та 34,8%), 27,7% – меблями. Це означає, що майже половина працівників не має можливості повноцінно виконувати свої

обов'язки, оскільки щоденна робота більшості служб та підрозділів ОВС пов'язана із виїздами поза межі органу внутрішніх справ та з підготовкою величезної кількості процесуальних документів, звітів, запитів. Отже, для виконання службових обов'язків правоохоронці змушені використовувати власні кошти для придбання необхідних матеріалів або шукати альтернативні способи, що не завжди можуть бути законними.

Реалізація права на працю супроводжується реалізацією права на винагороду. Однак 95,6% опитаних міліціонерів на момент проведення дослідження не вважали свою заробітну плату справедливою та достатньою для підтримки нормального рівня життя. Цей чинник в значній мірі впливає на матеріальне становище правоохоронців та членів їх сімей, оскільки, за результатами дослідження, більшості працівників (78,5%) не вистає грошей на найнеобхідніші продукти та речі. Але від співробітника ОВС можна очікувати успішної роботи тільки тоді, коли він буде впевнений у своєму добробуті та матеріальному забезпеченні своєї родини. В зв'язку з цим незадоволеність заробітною платою може викликати зниження якості виконання службових обов'язків або пошук нової, більш оплачуваної роботи.

Крім того, проведене дослідження дозволило виявити ще один, досить вагомий мотив трудової діяльності захисників правопорядку. 82,4% опитаних у тій або іншій мірі погодилися з твердженням, що «більшість працівників міліції з вислугою понад 10 років залишаються на службі лише заради одержання міліцейської пенсії». Така думка міліціонерів свідчить про недовіду мотиву працювати за ідею – забезпечення правопорядку, а лише заради власного матеріального забезпечення.

Аналіз відповідей респондентів дозволяє зробити висновок, що право працівників на 41-годинний робочий тиждень порушується у більшості служб та підрозділів ОВС. Тривалість робочого дня лише 9,4% працівників відповідає нормам, передбаченим діючим законодавством. Решта працює понад встановлений час, 25,7% працівників взагалі працює більше 12 годин на добу. Слід додати, що 90,6% працівників не отримують компенсації за понаднормову роботу. 82,3% опитаних не отримують компенсації за роботу в нічний час, у вихідні та святкові дні. Неналежна організація відпочинку зумовлює зниження працездатності працівника, що в результаті може призвести до зниження ефективності діяльності всього підрозділу. А відсутність компенсації за понаднормову роботу та роботу в святкові дні підриває віру міліціонера в існування справедливості у розподілі робочого часу та оплати праці. Якщо його понаднормова робота гідно не оцінюється, він припиняє проявляти надмірні зусилля у виконанні службових завдань. Це свідчить про наявність проблем у налагодженні ефективної мотивації правоохоронців до служби.

Увагу дослідників було приділено на особливості реалізації міліціонерами права на освіту. Як засвідчило опитування, значна кількість працівників міліції сьогодні має можливість отримати нові знання. Однак кількість працівників міліції, які бажали б підвищити свій освітній рівень, усе ще перевищує кількість тих, хто мав можливість його реально підвищувати протягом останніх 5 років. В середньому по Україні 69% працівників міліції хотіли б продовжити вчитися, у тому числі одержувати вищу освіту, піти до магістратури, ад'юнктури або аспірантури. Отримані нові знання дають можливість застосовувати нові підходи у вирішенні службових завдань і удосконалювати вже існуючі методи роботи працівників ОВС. Тому заохочення керівниками органів та підрозділів внутрішніх справ бажання своїх підлеглих поповнювати свій багаж знань дає змогу останнім реалізувати себе як особистість, сприяє їх успішному просуванню у службі. Тобто мотив до саморозвитку особистості спрямовано на реалізацію здібностей, можливостей міліціонера у трудовому процесі. А успіхи у службі окремих працівників сприяють формуванню успіху всього підрозділу. Однак в деяких підрозділах у працівників ОВС виникають значні проблеми при спробі піти на сесію, одержати необхідні дозволи та документи для вступу в навчальні заклади. Це свідчить про існування перешкод на шляху професійного і духовного зростання співробітників. Слід додати, що майже кожен третій опитаний заявив, що служба в ОВС повністю або певною мірою перешкоджає його самореалізації як особистості. Отже, в правоохоронних органах існують труднощі у особистості в самовираженні.

Право на працю передбачає й право на звільнення за бажанням особи. Якщо ж особа не має такої можливості, то мова йде вже про примусову працю. Слід зазначити, що примусова праця заборонена Конституцією України (частина 3 ст.43). Аналіз даних свідчить, що у 53,9% випадків безпосереднє керівництво не чинить перешкод працівникам при їх бажанні звільнитися з лав ОВС. Однак третина респондентів визнає наявність тривалої бюрократичної тяганини, що значно затягує процес звільнення. Крім того, частина опитаних (13,2%) вважає, що звільненню обов'язково передуватиме дисциплінарне стягнення або відмітка «за порушення дисципліни» у трудовій книжці, що може завдати певних проблем при подальшому працевлаштуванні. Перешкоди зі сторони керівника щодо реалізації права на звільнення в установленому законом порядку можуть викликати у підлеглих незадоволення і навіть обурення діями керівництва, появу конфліктних відносин, що, в свою чергу, відбиватиме будь-яке бажання якісно виконувати службові обов'язки.

Дані дослідження засвідчили, що однією з болісних проблем у МВС сьогодні є проблема житла. Понад 60% опитаних вказали, що їх сім'я потребує покращання житлових умов. Найбільшу тривогу викликає зневіра правоохоронців у тому, що держава або МВС допоможуть їм у вирішенні проблеми з житлом. Частка з них має надію на власні зусилля, частина – на допомогу з боку батьків. Знову ж таки слід підкреслити, що реалізація права міліціонерів на житло потребує суттєвого покращення. Адже чи можна очікувати високих показників у роботі міліціонера, якого турбує нагальне вирішення житлової проблеми?

Результати опитування дають можливість констатувати тотальне розчарування працівників міліції в тому, як здійснюється соціальна підтримка їх і їхніх родин із боку держави. 89,3% опитаних не згодні із твердженням, що «в ОВС робиться все можливе для забезпечення всебічної підтримки родин працівників міліції». Цієї точки зору дотримуються співробітники міліції різного віку, з різною вислугою, котрі служать різних підрозділах.

В рамках дослідження піддалась вивченню суб'єктивна думка міліціонерів щодо діяльності суб'єктів, що мають захищати їх права та свободи. Працівники ОВС вважають, що основним захисником їх прав має бути керівництво МВС, а також їх безпосереднє керівництво (відповідно 63,7% та 50,8% опитаних). Третина респондентів (31,5%) розглядають в якості захисника своїх прав профспілку працівників ОВС. Однак лише 24,8% з них в тій чи іншій мірі згодні із твердженням, що працівники ОВС мають реальні можливості для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Отже, недостатній стимулюючий вплив на трудову поведінку міліціонерів, незадовільні умови роботи, специфічні методи організації діяльності та управління спотворили весь спектр їх мотивів до праці. У більшості працівників ОВС цей спектр мотивів звузився виключно до примусової мотивації, що формується під дією страху та обов'язків, а не очікування можливих придбань та самореалізації як особистості.

Дійсно, як свідчать результати дослідження, правоохоронці змушені видавати результати роботи в умовах, що цьому не сприяють. Стимулююча дія факторів, що мають заохочувати до служби в правоохоронних органах, потребує дієвого покращення.

Отже, ситуація, що склалася в системі ОВС України, потребує суттєвого підвищення трудової активності правоохоронців, усунення чинників, що визначають домінування примусової мотивації до служби, ефективності мотиваційного впливу на поведінку міліціонерів з метою успішного досягнення завдань, покладених на органи і підрозділи ОВС, і для припинення процесу розмивання професійного ядра системи. Од-

ним із важливих способів підвищення мотиваційного впливу на трудову активність міліціонерів є перегляд та розробка програм, спрямованих на вирішення їх побутових проблем та усунення суттєвих перешкод у реалізації правоохоронцями права на винагороду за працю, на освіту, на захист своїх законних інтересів та інших соціальних і трудових прав. Якщо держава надаватиме допомогу у вирішенні побутових проблем правоохоронців (реалізація їх права на житло, медобслуговування), створить гідні умови праці (покращення матеріально-технічного забезпечення, доцільний розподіл робочого часу, оплата понаднормової роботи), втілюватиме у життя соціальні програми, реалізація яких формуватиме впевненість міліціонерів у майбутньому, це сприятиме організації ефективного мотиваційного впливу на трудову активність правоохоронців. Тобто співробітники матимуть змогу спрямовувати свої зусилля на результативну діяльність тільки тоді, коли будуть впевнені у турботі зі сторони держави про їх сім'ю. Цьому також сприятиме усунення перешкод у реалізації їх конституційних прав, зокрема соціально-трудових, що суттєво впливають на ставлення до служби.

Мороз Алла Вікторівна
науковий співробітник НДЛ СПР в ОВС ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ, ОСНОВНИХ СВОБОД І СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРАЦІВНИКІВ ОВС УКРАЇНИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

«Порівняно з чоловіком жінка повинна бути вдвічі кращою, щоб досягти вдвічі меншого». Відомий афоризм вдало ілюструє реальний стан чоловіків та жінок в сучасному українському суспільстві.

Сьогодні проблема дотримання прав жінок досить актуальна в Україні. Протягом ХХ століття була прийнята низка документів, що регламентують правову діяльність на міжнародному, світовому та європейському рівнях, в яких наголошується на необхідності ліквідації будь-якої нерівності між чоловіками та жінками в суспільстві, але, на жаль, руйнування будь-якої гендерної дискримінації частіше залишається лише на папері. Процес становлення демократичної держави і громадянського суспільства, їх соціальної орієнтованості, правового забезпечення, реалізації взятих на себе міжнародних зобов'язань, з виконанням яких пов'язане рівноправне входження країни до світового та європейського співтовариства, вимагає концептуального визначення, проектування та здійснення гендерної політики у всіх сферах суспільного життя.

Для вирішення цього завдання в 2006 р. була розроблена Державна програма по затвердженню гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 рр. та відповідний План заходів, кожний пункт якого є

певним завданням для виконання конкретними органами влади згідно зі встановленим терміном. Однак, проаналізувавши дану програму, можна говорити про окремі фрагментарні, а іноді й одноразові заходи, виконання яких навряд чи призведе до впровадження гендерної рівності в суспільстві. Так, сфера діяльності МВС України в ході реалізації гендерної політики обмежується лише зовнішньою діяльністю, що направлена на проведення гендерної експертизи навчально-методичної літератури для навчальних закладів та інформаційно-роз'яснювальну кампанію відносно попередження насилля та гендерної дискримінації. При цьому повністю відсутні конкретні, деталізовані заходи, направлені на затвердження гендерної рівності в самій системі.

Гендер є предметом вивчення філософії, історії, психології та соціології, в рамках яких його дослідженням займаються такі вчені, як І. О. Головащенко, С. М. Оксамитна, Н. Д. Чухим, Н. В. Лавриненко, В. Л. Лапшина, Є. О. Могильовкін, К. Б. Левченко та ін. Міріам Джонсон розглядає функціональний підхід в теорії гендера; Джанет Чафетс вивчає проблему гендера в аналітичній теорії конфлікту; Кетрін Б. Уорд – у теорії світових систем. Однак в цих теоріях недостатньо уваги приділяється соціальним проблемам та наслідкам, що випливають зі статусу жінки в системі, що традиційно вважається суто чоловічою.

Для ефективної імплементації принципу гендерної рівності в діяльність органів внутрішніх справ України, насамперед, необхідно детально вивчити існуючу ситуацію, основні причини, наслідки та форми прояву гендерної нерівності та дискримінації за статевою ознакою. Дослідження стану захищеності прав, основних свобод і соціальних гарантій працівників ОВС України, проведене співробітниками науково-дослідної лабораторії соціальної та психологічної роботи в ОВС Харківського національного університету внутрішніх справ у 2007р., довело, що гендерна нерівність та гендерна дискримінація в органах внутрішніх справ існує, причому як відносно жінок, так і відносно чоловіків.

Найбільші, на думку респондентів, порушення гендерної рівності працівників ОВС спостерігаються у важкості покладених завдань (на це вказали майже половина опитаних), у доступі до керівних посад (40,7%), у тривалості робочого дня (37,9%), в умовах праці (35,6%), а також у просуванні по службі (34,5%). Дещо меншою є кількість респондентів, які вказали на порушення рівності прав між жінками й чоловіками-співробітниками у забезпеченні обмундируванням (28,8%), у винагородах (24,5%) та у грошовому забезпеченні (20,7%).

Слід зазначити, що відповіді респондентів стосовно порушення гендерної рівності в ОВС значно різняться залежно від статі респондентів. Так, значно більший відсоток чоловіків, порівняно з жінками, вважають,

що гендерна нерівність проявляється у важкості покладених завдань, тривалості робочого дня та умовах праці, в той час як жінки, більше за чоловіків, вважають нерівними права працівників різної статі у доступі до керівних посад, просуванні по службі, обмундируванні, винагородах та грошовому забезпеченні. Найменші розбіжності у відповідях чоловіків і жінок при оцінюванні порушень гендерного паритету були зафіксовані відносно грошового забезпечення.

Це дає змогу висновок, що жінки в ОВС почувають себе більш привілейованими у функціональних аспектах служби – характеристиках, важкості та умовах праці, а у інших характеристиках – відчувають прояви дискримінації. Це, на нашу думку, можливо пояснити загально розповсюдженим культурним стереотипом, що служба в ОВС – чоловіча справа. Тому чоловіки і вважають нерівними, більш складними для жінок, умови праці, важкість покладених завдань та тривалість робочого дня.

Одночасно дослідження виявило, що факти дискримінації через статтю є найбільш розповсюдженими серед працівників ОВС разом із фактами дискримінації через власні переконання та майновий стан. Це визначають 6,1% респондентів з 3000 опитаних. Відповіді респондентів стосовно фактів їх дискримінації через статтю різняться залежно від області, у якій проводилося опитування. Найбільший процент таких фактів спостерігається у Рівненській (10,2%), Одеській (8,6%), Кіровоградській (6,7%) та Київській (6,5%) областях. Одночасно рівень прояву дискримінації через статтю залежить від служби ОВС. Найвищий процент фактів зафіксовано у КМСН (20%), НДЕКЦ (17,2%), підрозділах по роботі з персоналом (15,5%), підрозділах слідства та дізнання (14,7%), судової міліції (12,1%), а також служби БОЗ (11%). Найменше фактів дискримінації за статтю відзначається серед підрозділів ДСО (1,1%), ВБНОН (2%), ПС (2,6%), ДАІ ДПС (2,9%).

В ОВС України жінки значно частіше, ніж чоловіки, відчувають прояви дискримінації через статтю. На питання: «Чи були на службі відносно Вас факти дискримінації Ваших прав та свобод через Вашу статтю?» серед жінок відповідь «так» звучала на 13 разів частіше (27,2%), ніж серед чоловіків (2,1%).

Існування дискримінації відносно жінок-працівників ОВС України також підтверджується результатами опитування «Система традицій ОВС України», що проводилося в 2007 р. працівниками Науково-дослідної лабораторії соціальної та психологічної роботи в ОВС України Харківського національного університету внутрішніх справ. В ході опитування було проведено 30 поглиблених інтерв'ю з працівниками міліції з різних областей та служб ОВС України. Важливо зазначити, що в інтерв'ю не було окремого питання стосовно існування в міліції дискримінації через

стать. Проте кожна третя жінка, незалежно від підрозділу та віку, віднесла до традицій, що приносять шкоду системі ОВС України або окремим її елементам, дискримінацію стосовно жінок через їх стать.

Таким чином, результати опитування підтверджують, що жінки-міліціонери відчувають певний тиск та негативне ставлення до них з боку колег-чоловіків, при цьому вважають таке ставлення несправедливим й дуже емоційно на нього реагують. Факти дискримінації негативно впливають на їх психічний стан та відношення з колегами-чоловіками.

Отже, дані проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що гендерна нерівність в органах внутрішніх справ існує за багатьма ознаками. Чоловіки частіше за жінок при виконанні службових завдань ризикують життям і здоров'ям, стикаються із підвищеною загрозою зараження інфекційними хворобами; чоловікам у п'ять разів частіше навмисно спричиняли фізичні страждання або застосовували до них протизаконне фізичне насильство і на третину частіше – протизаконне психічне насильство (шантаж, залякування, погрози, приниження); чоловіки майже вдвічі частіше свідчили про факти зазіхання на їх честь та репутацію, пов'язані з виконанням службових обов'язків; соціально-трудові права чоловіків порушуються частіше; тривалість робочого дня та робочого тижня у чоловіків більша, ніж у жінок. Так, чоловіки-правоохоронці «оберігають» жінок, беручи на себе більш складні та ризиковані завдання. Але жінкам за це доводиться «платити» тим, що вони утиснуті у кар'єрному зростанні; їм втричі частіше доводиться бути об'єктом знущань, протизаконного психічного насильства з боку інших працівників міліції; вони набагато частіше свідчать про факти втручання у їх приватне та сімейне життя з боку керівництва або інших працівників ОВС; більш утиснуті в правах щодо прийняття на службу, у забезпеченні форменим одягом, у якісному медичному забезпеченні. 27% жінок свідчили про факти дискримінації на службі їх прав та свобод через стать (серед чоловіків тільки 2%), наприклад, коли жінці-правоохоронцю відмовляють у підвищенні у посаді лише через те, що вона жінка, а «жінок треба оберігати».

Вважаємо за необхідне провести комплексне статистичне і соціологічне дослідження сучасного стану дотримання принципу гендерної рівності в ОВС для виявлення типових форм гендерної дискримінації, гендерних стереотипів і упереджень, їх причин; гендерних міжособистісних та внутрішньоособистісних конфліктів, їх причин та розробки оптимальних методів їх усунення. Отримана інформація дозволить виробити оптимальні та пристосовані до специфіки органів внутрішніх справ методи утвердження гендерної рівності та удосконалити збір відомчих

статистичних даних про кадровий склад для моніторингу процесу змін у гендерній площині.

Доцільним було б проведення гендерної експертизи законодавчих та нормативно-правових актів, що регламентують трудові правовідносини, а також порядок соціального забезпечення працівників органів внутрішніх справ України, привести їх у відповідність до принципу рівних прав і можливостей чоловіків і жінок.

Політику гендерних змін можна розпочати з того, щоб запропонувати керівному складу ОВС взяти участь у семінарах-тренінгах з формування у працівників гендерної толерантності та гендерної культури. В програму підвищення кваліфікації керівного складу ГУМВС (УМВС) України ввести курс навчальних семінарів з гендерної проблематики, а також запровадити обов'язкове тестування на знання основ гендерно-чутливого менеджменту, форм, методів та прийомів вирішення конфліктів, що виникають у сфері відносин «чоловіки-жінки», перед призначенням на керівну посаду.

Обов'язковий крок на шляху до гендерної рівності – забезпечення гендерно-недискримінаційної відомчої освіти. Для цього необхідно провести гендерну експертизу навчальних програм, посібників, методичного забезпечення; розробити методичні рекомендації, посібники, спеціальні курси, факультативи з гендерної проблематики для курсантів навчальних закладів системи МВС; провести науково-практичні семінари, конференції з гендерної проблематики, конкурси наукових праць курсантів.

Для формування у працівників ОВС гендерної толерантності та гендерної культури в рамках службової підготовки доцільно розробити посібники, тренінги, методичні рекомендації (у т.ч. у відео форматі та для самопідготовки) з гендерної проблематики для соціально-гуманітарної підготовки особового складу.

У рамках просвітницької діяльності щодо реалізації гендерної політики бажано було б щомісячно публікувати матеріали з гендерної проблематики у відомчій пресі МВС України, а саме: висвітлювати кращий досвід впровадження принципу гендерної рівності; утвердження паритетних відносин, подолання гендерних стереотипів щодо ролі чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві.

Для успішної реалізації гендерної політики, на наш погляд, необхідно, по-перше, створити гендерно недискримінаційні умови рекрутингу персоналу, несення служби та кар'єрного зростання в ОВС. Для цього треба попереджати факти гендерно дискримінаційної популяризації професії правоохоронця як суто «чоловічої»; виробити єдині, гендерно недискримінаційні умови прийняття на службу.

Для створення гендерно недискримінаційних умов несення служби та кар'єрного зростання в ОВС треба виробити єдині, але пристосовані і до жінок, і до чоловіків умови несення служби; створити належні умови для навчання дівчат-курсантів та роботи жінок–працівників ОВС; забезпечити дотримання санітарно-гігієнічних норм в умовах праці.

Для створення гендерно недискримінаційних умов кар'єрного зростання в ОВС доцільно запровадити політику квотування при створенні резерву на заміщення керівних посад та забезпечити участь жінок у конкурсах на заміщення вакантних керівних посад (з урахуванням відсотка жінок у підрозділі); запровадити процедури обов'язкового винесення мотивованого, аргументованого, розгорнутого рішення кадрових комісій у випадку звільнення жінки з ОВС або у разі відмови їй у призначенні на керівну посаду.

Горбачова Ольга Вікторівна
науковий співробітник НДІ СПР в ОВС ХНУВС

НОМО ХЕНОФОВІКУС: ЗЛОЧИНИ «НЕНАВИСТІ»

Феномен неприйняття «іншого» та похідні від нього прояви ксенофобії, упередженості, ворожості та навіть гострих конфліктів на цьому ґрунті – як міжособистісних, так і колективних – спостерігаються протягом всієї історії людства. Але в минулому столітті людству довелося пережити пароксизми нетерпимості та насилля, безпрецедентні за масштабами та формами, до цього ж підкріплені «науковим расизмом». Ця хвороба глибоко проникла в усі пори людського організму, і сьогодні, навіть з огляду на спростування біологічною наукою терміну «раса» в контексті ієрархізації *Homo sapiens* і визнання теорії чистих рас біологічним містицизмом, не можна говорити про одужання.

З другої половини ХХ ст. гостро постала проблема гуманізації суспільних відносин, залагодження суперечностей задля досягнення суспільної стабільності та прогресу. Демонтаж майже всіх колоніальних утворень, визнання проблеми культурного розмаїття світу та пов'язаної з нею дискримінації, проведення конституційних реформ в багатьох державах з урахуванням етнокультурного фактору, рух за права корінних народів та меншин і, нарешті, створення міжнародної Організації не представлених народів і націй та ряду міжнародних правозахисних документів дає можливість назвати минуле сторіччя – сторіччям боротьби за права людини. Але і сьогодні, коли запаморочливо прискорилися глобалізаційні процеси у всіх сферах матеріального і духовного життя людства, проблема розмаїття залишається найнагальнішою не лише для подальшого розвитку людства, а й для його виживання. Міграційні процеси зруйнували ілюзію односторонності та завершеності національних

держав, тому що більшість елементів культурного обміну транснаціональні. Взаємопроникнення культур, часто заснованих на різних принципах, спричиняє виклик нерозуміння, та, як наслідок, ксенофобію, що збільшує масштаби та нарощує свою інтенсивність. Вдало підмітив А. С. Штемберг: «Ксенофобія – ланцюгова реакція, що швидко стає некерованою, кислота, що роз’їдає суспільство. Її легко розпалити, стримати ж практично неможливо».

Для пострадянських країн тема ксенофобії не нова, адже вона притаманна будь-якому суспільству. Але наукового аналізу не проводилось з огляду на міфічну ідеологію «пролетарського інтернаціоналізму» та запевнення у вирішеності національного питання. Після розпаду соціалістичного табору, що спричинило різке підвищення рівня масової тривожності, тема ксенофобії хоч і з запізненням, але стала на порядок денний. Даній тематики у своїх працях торкаються А. Верховський, Л. Д. Гудков, Л. М. Дробіжева, А. А. Кельберг, Ю. А. Левада, О. Осіпов, Е. А. Панін, Н. В. Паніна. Дослідження цього феномену не можна звести до однієї науки, адже в основі ксенофобії чимало факторів: фізіологічних, психологічних, соціальних, політичних, економічних, демографічних, культурно-історичних тощо, що свідчить про мультидисциплінарний статус категорії.

Не дивлячись на світову актуальність проблем ксенофобії та широку вживаність даного терміну науковцями, правозахисниками, представниками ЗМІ та на побутовому рівні, й досі не існує визначення даного терміну як у міжнародних, так і вітчизняних правозахисних документах. Доволі однозначно визначає цей термін довідкова література: ксенофобія (від грецького ξένος – «чужинець», «незнайомець», φόβος – «страх») – це нав’язливий страх стосовно чужинців чи просто чогось незнайомого, незвичного та чужоземного; ненависть, нетерпимість та неприязнь до представників іншої раси, нації, культури, іноземців, а також до чогось незнайомого, незвичного, чужого. Відповідно, у сприйнятті ксенофоба визначальними є соціально-перцептивні механізми міжгрупового, а не міжособистісного рівня, коли суб’єкт сприймається ним не у своїй суб’єктності, а як типовий представник, член відповідної соціальної групи «чужинців». Завдяки цьому конструюється специфічний образ «чужого» – «образ ворога», якому приписуються негативні стереотипні уявлення: часто неіснуючі вади та антилюдські якості (агресивність, ворожість, тайні умисли тощо), і за яким можна вже не бачити конкретну людину. Маємо таку собі Untermensch – недолудину (термін широко вживався у нацистській Німеччині). А отже, ігнорується той факт, що людина – істота самоцінна і до неї необхідно ставитись, в першу чергу, як до окремої, суверенної особи, а вже потім як до представника чого б то не було (класу, раси, етносу тощо).

Ксенофобія провокує та посилює соціальну напругу, слугує потужним фактором росту деструктивної агресивності, насилля та злочинності. Детальніше хотілося би зупинитись на крайніх проявах ксенофобського світогляду – «злочинах ненависті».

Вважається, що словосполучення «злочини ненависті» (Hate crime) вперше з'явилося у 1985 р., коли Джон Конірс, Барбара Кенелі та Маріо Б'яджі опублікували "Hate Crime Statistics Act". Правники Джеймс Джейкобс та Кімберлі Поттер у своїй книзі «Hate crime: Criminal Law and Identity Politics» (Злочинна ненависть: Кримінальне законодавство й особиста політика) запевняють у необхідності ввести в офіційний обіг новий термін та використовувати його у якості окремої граfi у статистиці злочинів. Термін «hate crime» одразу підхоплюється пресою та численними правозахисними організаціями і вже з кінця 80-х використовується правоохоронними органами США у офіційних документах. Так, у 1992 р. ФБР вперше публікує щорічник «Статистика злочинів ненависті», де інформація за подібними злочинами, що зібрана різними правоохоронними органами США, зводиться воедино. У 1999 році Сенат США приймає особливий Закон про попередження злочинів ненависті, за яким всі подібні злочини автоматично потрапляють під федеральну юрисдикцію, тому що становлять особливу загрозу США. В першу чергу кримінально караними визначались злочини за мотивами расизму, антисемітизму та гомофобії.

Я. Глинський визначає «злочини ненависті» як соціальний і правовий конструкт, заручаючись твердженнями з цього приводу Джейкобса і Понтера. У вищезгаданій книзі вони підкреслюють, що такі злочини – це, перш за все, злочини, породжені упередженнями, забобонами (*bias, prejudice*) щодо осіб іншої раси, національності, релігії, сексуальної орієнтації тощо. Н. Холл також відносить «злочини ненависті» до соціальних конструктів. Він відзначає складність всіх визначень злочинності загалом, а злочинів ненависті особливо. У своїй монографії Н. Холл наводить чимало визначень «hate crime» різними вченими, а також ряд нормативних визначень, ретельно зупиняється на аналізі «складових» даного поняття: ненависть, упередження, забобони, дискримінація тощо. Найпростіше визначення «злочинів ненависті», за Холлом, – це кримінальна дія, що вмотивована, принаймні, груповою приналежністю жертви; у іншому визначенні він вказує на ознаку насилля, яке спрямоване щодо груп осіб, які не схвалюються більшістю суспільства, які відчують дискримінацію у різних сферах діяльності.

Не дивлячись на те, що зміст даного злочину зрозумілий, у США й досі не існує чіткого визначення даного явища. В результаті цього, законодавство різних штатів по-різному його трактують. Наприклад, в 21

штаті «злочинами ненависті» вважаються злочини, вчинені також щодо інвалідів та психічнохворих людей. У 22 штатах – злочини вчинені проти осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації. В 3 штатах до «злочинів ненависті» відносять злочини, вчинені також за політичними мотивами. Ще у 1998 р. Джейкобс і Поттер при перевиданні своєї прославленої книги відзначали розмитість даного терміну. Тож можна говорити, що це поняття ще не стало і по-різному трактується не лише законодавцями, а й вченими.

Українське законодавство та міжнародні правові документи, ратифіковані Україною, – це повноцінний інструмент для протистояння проявам ксенофобії та дискримінації. Ст. 21 Конституції України відзначає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. У ст. 24 зазначається також, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Саме тому у ст. 161 Кримінального кодексу України кримінально караними, а отже такими, що становлять найбільшу небезпеку для людини і суспільства, визнаються злочини, пов'язані з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії. Отже, у чинному українському законодавстві під «злочинами ненависті» розуміють умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. При цьому особливо кваліфікуючими ознаками є вчинення таких дій, якщо вони поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також їх вчинення службовою особою; вчинення їх групою осіб, або якщо такі дії спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Під діями, спрямованими на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті треба розуміти будь-які дії (публічні виступи, розповсюдження матеріалів у ЗМІ, їх поширення через комунікаційні мережі тощо), якими винний висловлює своє явно негативне ставлення, огиду, неприязнь, ворожість до певних етнічних, расових чи релігійних груп з метою викликати у багатьох осіб такі ж почуття і ставлення до таких груп, до їх побуту, способу життя, культури, звичаїв тощо. При цьому не має значення, чи вдалося досягнути винному своєї мети.

Варто також відзначити, що вчинення передбачених ст. 161 дій може виявитися і у одночасному вчиненні дій, передбачених іншими статтями КК (наприклад, 157, 162, 163, 175, 179, 180 тощо). За наявності у діях особи ознак інших складів злочинів, з якими поєднується (в яких дістає вияв) вчинення дій, передбачених ст. 161, вони підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів – за ст. 161 та іншою відповідною статтею.

Тим не менш достатньо широко відомо, що справи, які порушуються за ознаками ст. 161 КК України, рідко застосовуються судами і, як правило, або не доходять до судового розгляду, або покарання призначається умовно, або взагалі кваліфікація змінюється на іншу статтю. Тим паче, якщо є ознаки інших злочинів, то дії винних найчастіше кваліфікують за статтями «не ксенофобського» змісту (найчастіше як хуліганство). Часто кримінальні справи не порушуються чи згодом припиняються навіть за наявності достатніх умов, коли слідчий не уявляє які мають бути основні напрями розслідування та які джерела можуть бути використані для отримання необхідної додаткової інформації.

Отже, віднесення тих чи інших порушень рівності людей за расовими, етнічними, релігійними тощо ознаками до категорії злочинів є неодмінною, але недостатньою умовою здійснювати кримінальне розслідування за кожним фактом такої дії. Очевидно, що необхідне і методичне забезпечення такої діяльності. Найважче в таких випадках довести умисність дій правопорушника. Таким чином, термін «*nate crime*», вигаданий для визначення кримінальних дій, сфокусований скоріш на психології злочинів, ніж на власне кримінальних діях. В такому випадку необхідно зосередитись на суб'єктивній стороні злочину, де мотив і мета є обов'язковими ознаками. Можна сказати, що мотивація у вигляді «презумпції винуватості», неприязні, ворожості чи порочності за вказаними ознаками в основі всіх протиправних дій, які безпосередньо належить до «злочинів ненависті». Метою, відповідно, є розпалити національну, расову чи релігійну ворожнечу, принизити національну честь і гідність, образити почуття громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями.

Але нам здається, що така трактовка КК дещо обмежена, не враховує усіх критеріїв, за якими чиняться злочини даної категорії. Так, наприклад, Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) у своїй третій доповіді по Україні (Strasbourg, 12 лютий 2008) також зазначає, що до підстав для захисту людської гідності та почуттів не були включені раса, колір шкіри, етнічне походження і мова.

Звісно, суб'єктивна сторона є центральним компонентом для даної групи злочинів, але також важливо встановити не лише зазначений мотив, а й виявити, дослідити та довести закономірний зв'язок між моти-

вом, суб'єктивною діяльністю винного, об'єктом посягань, діями злочинця та наслідками, які настали.

Уявляється, що можна виділити наступні компоненти, обов'язково присутні при вчиненні «злочинів ненависті»: 1) соціальний та світоглядний контекст події – об'єктивний та суб'єктивний соціальний дискомфорт та вибраний спосіб її інтерпретації; 2) створення мотивації для дискримінації громадян у вигляді «презумпції винуватості» на основі реальної чи уявної наявності відповідних ознак; 3) визначення способу «очищення» соціальної системи від визнаних шкідливими елементів в особі людей, що належать до відповідної групи (етнічної, расової, релігійної тощо); 4) здійснення дій, спрямованих на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, витіснення об'єкту з соціального середовища певного рівня, дискримінацію особи (групи) або, навпаки, надання привілеїв, нанесення матеріальної, фізичної чи моральної шкоди, або погроза вчинити такі дії.

Як висновок хотілось би відмітити: особлива суспільна небезпека ксенофобії та «злочинів ненависті» обумовлена ще й тим, що окремі дії за певних об'єктивних та суб'єктивних факторах можуть достатньо швидко перерости в більш тяжкі злочини, які посягають на суспільну безпеку (масові безлади, вандалізм, екстремізм, тероризм та ін.), на основі конституційного строю та безпеку держави в цілому (збройні конфлікти, насильницьких захват влади та ін.). Не випадково ЄКПР неодноразово рекомендувала Україні якомога скоріше посилити кримінальну відповідальність при вчиненні злочинів даного виду, а також внести поправки до ст. 161 КК, особливо у зв'язку зі збільшенням числа нападів расистського характеру, вчинених скінхедами на іноземців, включаючи африканців, азіатів, шукачів притулку і біженців, а також вихідців із Середнього Сходу, Кавказу або представників єврейської громади. Тому не можна «заплющувати очі» та робити вигляд, що такі злочини Україні неpritаманні (існують поодинокі випадки покарань, які, в основному, притаманні резонансним справам). Також, попри вдосконалення законодавства, необхідно розробити теоретично обумовлені та практично значимі рекомендації для розкриття та розслідування «злочинів ненависті», які дадуть змогу точно встановити, що становлять такі злочини.

Фіалка Михайло Вікторович

викладач кафедри кримінального права та кримінології ХНУВС

**ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОЇ ОСОБИ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ШЛЯХОМ ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ:
ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

У сучасному українському суспільстві органи внутрішніх справ, спираючись на положення Закону України «Про міліцію», виконують певні функції, а саме: захищати права, основні свободи та інтереси громадян; попереджають і проводять профілактику злочинів; виявляють і розкривають злочини. При цьому проблеми запобігання та профілактики злочинів завжди знаходяться в центрі їх уваги. Але з певних причин дослідження проблем, пов'язаних із захистом прав людини працівниками органів правопорядку, тривалий час не було домінуючим.

Незважаючи на той факт, що в останній час в Україні створена система, яка ставить собі за мету захистити права громадян, проблема порушення цих прав в межах діяльності МВС залишається актуальною. Тобто склалася парадоксальна ситуація, органи, що зобов'язані захищати права і свободи громадян, самі їх порушують.

Мова йде про застосування насильства. Велика кількість правозахисних організацій та окремі правозахисники ставлять питання про нахабне, а навіть і жорстоке поводження щодо громадян під час спілкування з правоохоронцями, про застосування тортур та катувань в ході досудового слідства та дізнання тощо.

Але, на нашу думку, крім насильства з боку правоохоронців є нагальним питання різних фальсифікацій в межах діяльності ОВС, а саме: різні форми підроблення документів та інші фальсифікації доказів. Все це тим чи іншим чином порушує права і свободи громадян.

Так, наприклад, Інтернет-видання «Львівська газета» наводить факт, коли львівські правоохоронці в січні-лютому 2007 р. намагалися, так би мовити, «навішати» злочини на людину, які вона не вчиняла. Але під час розгляду в суді було з'ясовано, що з дев'яти випадків, які інкримінувалися звинуваченому, реальне підтвердження мав тільки один. В іншому випадку мала місце фальсифікація доказів з метою притягти завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності. Звісно, виникає питання: «Навіщо вигадувати злочин, якого насправді не було?». Відповідь банальна: «Щоб поліпшити показники розкриття злочинів, за які так «б'ють» верхи». Начальники райвідділів вимагають показники з підлеглих, із начальників вимагає вище керівництво і так далі. Паралельно з вироком суддя виніс і постанову, в якій зазначено: «Оскільки є наявні ознаки фальсифікації доказів щодо цієї кримінальної справи, а також порушення конституційних прав і незаконне позбавлення волі (утримування в приймальнику-розподільнику під чужим прізвищем), порушити кримінальні справи проти працівників міліції». Постанову було направлено до Львівської обласної прокуратури та в МВС України.

Однак офіційна статистика не відображає таку інформацію в щорічних звітах. Тільки в деякі роки статистичні данні оприлюднювались і до-

водились до відома громадськості. При цьому кількість зареєстрованих злочинів вражає. Так, в 2004 р. було зареєстровано всього один випадок притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Хоча, в той же час, повідомлення про такі факти з'являються в ЗМІ дуже часто.

Але поряд з проблемою застосування кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК), існують спірні питання правильної кваліфікації цих злочинних діянь.

Проблемне питання виникає під час кваліфікації діянь, що передбачені ч. 2 ст. 372 КК України. Суть проблеми полягає в тому, яким чином з'ясувати, яке значення має таке поняття, як штучне створення доказів та інша фальсифікація.

Під штучним створення доказів в кримінальному праві розуміють такі дії, які полягають в підбурюванні свідків, потерпілих, обвинувачених до давання завідомо неправдивих показань; спонуканні експертів до завідомо неправдивого висновку; підробці і залученні до справи фальшивих документів; підкиданні з послідуочим «вилученням» речових доказів тощо.

Що стосується фальсифікації (від лат. falsus – неправдивий та facio – роблю), то тут розуміють підробку, зміну вигляду або властивостей предмета і надання йому такого зовнішнього вигляду, який не відповідає його справжній суті.

Тобто, мова йде про те, що об'єктивна сторона цього суспільно небезпечного діяння може передбачати вчинення незаконних дій відносно документа. При цьому вчинювати такі дії, відповідно до кримінально-правової норми, може тільки особа, яка проводить дізнання або досудове слідство, а також прокурор, котрий наглядає за розслідуванням кримінальної справи. Відповідно до примітки ст. 364 КК ця категорія осіб вважається службовими.

Тому якщо штучне створення доказів обвинувачення або інша фальсифікація буде полягати в підробленні документів, виникає питання чи потрібна в цьому випадку додаткова кваліфікація за ст. 366 КК.

Складність цього питання полягає в тому, що це суспільно небезпечне діяння, тобто притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності, має дві різноспрямовані дії: по-перше, притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності; по-друге, підроблення документа та подальше його використання службовою особою (особою, яка проводить дізнання або досудове слідство, а також прокурором).

При цьому слід наголосити, що кожна з цих дій посягає на свій безпосередній об'єкт. Основним безпосереднім об'єктом в першому випадку є нормальна, тобто яка відповідає вимогам закону, діяльність органів дізнання, досудового слідства і прокуратури. В іншому випадку –

суспільні відносини, що регулюють та забезпечують нормальну діяльність службових осіб у сфері складання та подальшого використання офіційних документів, тобто у сфері документообігу.

Теорія кваліфікації злочинів має ряд загальних правил, серед яких ми маємо виділити наступні: по-перше, якщо вчинене є посяганням на різні безпосередні об'єкти кримінально-правової охорони, то його належить кваліфікувати як сукупність злочинів; по-друге, за наявності у вчиненому діянні ознак загальної і спеціальної норм кримінального закону застосуванню підлягає лише спеціальна норма; діяння, при вчиненні якого заподіяння шкоди додатковому безпосередньому об'єктові посягання є способом, невід'ємною складовою частиною заподіяння шкоди головному об'єктові, кваліфікується як один злочин.

Виникає питання, яким чином кваліфікувати це суспільно небезпечне діяння? Чи то за ч. 2 ст. 372 КК України (притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією), чи то за сукупністю злочинів, передбачених ст. 366 та ч. 2 ст. 372 КК України?

Ми вважаємо, що кваліфікація цього діяння повинна відбуватися за ч. 2 ст. 372 КК.

Свою думку ми базуємо на наступному: по-перше, у випадку, коли особу незаконно притягають до кримінальної відповідальності, основним безпосереднім об'єктом виступає нормальна діяльність органів дізнання, досудового слідства і прокуратури. І тільки, коли винна особа для досягнення своєї злочинної мети використовує підроблення документів, відбувається посягання на такий об'єкт, як нормальна діяльність службових осіб у сфері складання та подальшого використання офіційного документа. Тобто, іншими словами, цей об'єкт посягання має характер додаткового безпосереднього об'єкта.

По-друге, притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК) у частині штучного створення доказів або інших фальсифікацій (іншими словами, підробленні офіційних документів) виступає відносно службового підроблення (ст. 366 КК) як спеціальна норма.

Все це дає нам підстави, спираючись на загальні правила кваліфікації, визнати вищезазване суспільно небезпечне діяння як один злочин, що передбачений ч. 2 ст. 372 КК.

Волкова Софія Григорівна

*ад'юнкт КНУВС, викладач кафедри адміністративного
права та адміністративної діяльності
Херсонського юридичного інституту ХНУВС*

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ В ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ ТА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Протягом останнього десятиріччя значно активізувалися міграційні процеси та пов'язана з ними торгівля людьми на міжнародному рівні. Україна мимоволі стала активною учасницею цих глобальних процесів. Одним із засобів протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми в Україні є використання адміністративно-правового механізму. Проте на сьогодні він перебуває в процесі розвитку, а методи адміністративного забезпечення міграційних процесів і протидії торгівлі людьми перебувають у стадії наукової розробки.

Отже, якщо нелегальна міграція та торгівля людьми в Україні – явища сучасні, то на даний момент держава не має можливості ефективно вирішувати питання в цій сфері внаслідок відсутності чітко визначеної політики, зокрема у сфері адміністративно-правового забезпечення. Таким чином, регулювання цих процесів не є досконалим і потребує подальшого наукового вивчення та розробки. Перш за все, потрібно вирішити такі нагальні питання, як створення державних баз даних обліку нелегалів, використання їх професійного потенціалу, усунення негативних наслідків нелегальної міграції, а також торгівлі людьми, а головне – розробка нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення форм і методів адміністративно-правового забезпечення цих процесів.

Для визначення методів удосконалення даного механізму протидії нелегальній міграції та пов'язаних з нею торгівлі людьми необхідно визначити причини, що сприяють виникненню цих явищ.

Причини цих протиправних явищ, насамперед, полягають у соціально-економічній площині та в інших несприятливих обставинах у країнах, звідки відбувається міграція нелегалів. Це можуть бути політичні переслідування, різноманітні дискримінації (національна, расова, релігійна тощо), а також суто економічні негаразди. Всі вони, зокрема соціально-економічне становище в країні, низький рівень життя, змушують людей йти на правопорушення заради підвищення рівня свого життя.

Для визначення шляхів і методів удосконалення адміністративно-правового механізму необхідно, перш за все, розглянути зміст самого механізму протидії нелегальній міграції. Отже, механізм містить у собі систему нормативно-правових актів (далі – НПА), які забезпечують функціонування структур з протидії нелегальній міграції за допомогою правових способів. Система НПА включає в себе:

- Конституцію України;
- відповідні закони України;
- акти Президента України;
- постанови Верховної Ради України;

- постанови Кабінету Міністрів України;
- міжнародні договори;
- акти місцевих органів виконавчої влади.

Поряд із значною кількістю НПА існує ряд недоліків, які полягають у тому, що частина питань щодо нелегальної міграції вирішується не в межах закону, а в межах НПА Президента України, Кабміну та інших центральних органів виконавчої влади. Саме тут спостерігаються порушення НПА, що стосуються боротьби з нелегальною міграцією, з боку цих органів на етапі прийняття впровадження відповідних адміністративних актів.

Щодо організації діяльності структур або суб'єктів, які наділені повноваженнями щодо протидії нелегальній міграції, спостерігається відсутність координуючого, об'єднуючого суб'єкта. Таким чином, суб'єкти розділені на державні органи, органи місцевого самоврядування, громадські організації та міжнародні представництва. Шляхом удосконалення даної системи суб'єктів протидії нелегальній міграції може бути створення Департаменту державної міграційної служби України, який би здійснював управління та контроль за міграційними процесами в нашій країні.

Одним із елементів адміністративно-правового механізму є *адміністративне попередження явища нелегальної міграції*. Воно включає в себе виявлення та усунення умов, які сприяють нелегальній міграції та торгівлі людьми, а також осіб, що становлять групу потенційних нелегалів, і вжиття необхідних заходів. У цьому полягає профілактика цього порушення. Профілактичну діяльність здійснюють ОВС, зокрема служба ОГП, працівники паспортних апаратів, а також дільничні інспектори міліції.

Наступним елементом адміністративно-правового механізму протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми є *адміністративне припинення*. Воно полягає у застосуванні конкретних заходів, спрямованих на припинення даного правопорушення – адміністративного затримання, доставлення чи вилучення фальшивих документів.

Таким чином, заходи адміністративно-правового механізму – адміністративне попередження та припинення складають суттєву частину цього механізму, але темпи зростання нелегальної міграції та торгівлі людьми свідчать про недостатню ефективність даних методик і необхідність створення нових інформаційних центрів, які б змогли здійснювати повний, удосконалений облік нелегальних мігрантів і підозрілих осіб, а також виявлення посередників і профілактичну роботу з ними.

Останнім елементом адміністративно-правового механізму є *адміністративна відповідальність*. За чинним законодавством вона настає з 16-річного віку та передбачає, що за порушення правил в'їзду в Україну, виїзду з неї, транзитного проїзду через її територію, а також правил проживання в Україні іноземних громадян і осіб без громадянства мо-

жуть застосовуватись адміністративні стягнення у вигляді попередження, штрафу та адміністративного видворення за межі України.

При цьому адміністративне видворення є найбільш ефективним засобом. У цьому плані пропонується доповнити КпАП України окремою статтею «Видворення за межі України», де цей захід фіксувався б як основне, так і додаткове адміністративне стягнення.

Отже, на сьогоднішній день одним із важливих завдань з удосконалення адміністративно-правового механізму протидії нелегальній міграції є розробка комплексної програми адміністративно-правової протидії нелегальній міграції, з урахуванням міжнародного досвіду.

Враховуючи, що даний механізм є системою, тому тільки у взаємодії всіх елементів можлива реальна, ефективна протидія. Перш за все, вдосконалення законодавчої бази повинно містити чіткі визначення та розмежування кримінальної, адміністративної відповідальності в частині, яка стосується нелегальних мігрантів, організаторів, посібників. Аналіз чинного КпАП України дозволяє визначити, що за вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі стягнення: попередження, штраф, виправні роботи, адміністративний арешт, адміністративне видворення за межі України. Такі види стягнень, як попередження та виправні роботи не є ефективними. Боротьбу з нелегальною міграцією ведуть три головні відомства: Міністерство внутрішніх справ України, Державна прикордонна служба та Прикордонні війська України. Але правоохоронні органи не мають можливості тісно співпрацювати, перш за все, через відсутність регламентації такої діяльності на законодавчому рівні, тому кожне відомство виконує свої окремі функції.

Таким чином, державна політика відносно нелегальних мігрантів повинна реалізовуватись за допомогою адміністративно-правового механізму протидії, який складається з адміністративно-правових заходів, нормативно-правового забезпечення та організаційно-структурних утворень.

Отже, необхідно підвищувати роль адміністративно-правових механізмів, а також налагоджувати взаємодію як державних органів, так і громадських організацій, а також узгоджувати та координувати їх спільну діяльність, насамперед на законодавчому рівні.

Онищук Олександр Олександрович
*викладач Херсонського юридичного інституту ХНУВС,
здобувач кафедри адміністративного права і процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ПРАВА ЛЮДИНИ І БОРОТЬБА З БРАКОНЬЄРСТВОМ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Конституція України побудована на кращих світових стандартах, засвідчує, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Метою статті є дослідження боротьби з браконьєрством через призму захисту прав і свобод людини на основі євроатлантичних міжнародно-правових актів.

У сучасній міжнародній юриспруденції є незаперечним принцип поваги прав і основних свобод людини, під яким розуміється, що держави зобов'язані заохочувати та розвивати ефективне здійснення громадських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод, які випливають з гідності, притаманної людській особі, та є істотними для її вільного і повного розвитку. Вони повинні: по-перше, визнавати загальні права людини і основні свободи, поважати права всіх осіб, їх повну можливість фактичного користування правами людини; по-друге, такі дії повинні базуватися на цілях і принципах, що викладені в Статуті ООН, Загальній декларації прав людини, інших міжнародних актах з прав людини.

Такі підходи вчених цілком природні, оскільки мова йдеться про взаємовідносини людини і держави, яка, з одного боку, не має права виходити за межі наданої їй суспільством юрисдикції та повинна забезпечити визначену ступінь свободи людини, зокрема право людини на полювання та рибальство; з іншого боку, обов'язком держави є створення безпечних умов для проживання людей, для їх життя, здоров'я та можливості естетичної насолоди від спілкування з дикою природою.

Це неминуче призводить до встановлення режимних правил в галузі полювання і рибальства, які повинні з метою збереження та розвитку тваринних ресурсів для майбутніх людських поколінь справедливо обмежувати права осіб та встановлювати жорсткі їх обов'язки у цій сфері.

Все викладене повною мірою стосується правовідносин, що виникають між суб'єктами владних повноважень, які займаються боротьбою з браконьєрством, та особами, які причетні до полювання та рибальства.

Україна рухається в напрямку європейської інтеграції. Необхідність її об'єктивно обумовлена тим, що це угруповання буде визначати напрямки економічного прогресу та політичну стабільність в регіоні у довгостроковій перспективі. Одним з основних завдань, яке стоїть перед юридичною наукою та практикою в цьому напрямку, є адаптація вітчизняних нормативно-правових актів до євроатлантичних стандартів.

Серед міжнародно-правових актів у сфері боротьби з браконьєрством, на наш погляд, необхідно дослідити «Конвенцію про біологічне різноманіття» від 5 червня 1992 р., «Всесвітню хартію охорони природи» від 1 січня 1982 р., «Конвенцію про охорону флори та фауни і

природного середовища існування в Європі» від 19 вересня 1979 р., «Конвенцію про збереження мігруючих видів тварин» від 19 березня 1999 р., «Європейську ландшафтну конвенцію» від 20 жовтня 2000 р., «Угоду про виконання положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права» від 10 грудня 1982 р. тощо.

Розглянемо основні положення вказаних міжнародно правових актів у сфері боротьби з браконьєрством.

Найбільш загальним міжнародно-правовим документом у зазначеній сфері є «Конвенція про біологічне різноманіття», що за свої цілі має охорону біологічного різноманіття, постійне використання його компонентів, отримання від них спільної справедливої вигоди.

У ній зазначається, що кожна держава-учасник, наскільки це можливо, зобов'язана: створювати систему охороняємих районів, в яких приймати спеціальні заходи для збереження біологічного різноманіття, регулювати та раціонально їх використовувати; здійснювати захист екосистем і природних місць проживання популяцій видів у природних умовах; заохочувати екологічно обґрунтований і стабільний розвиток у районах, що прилягають до охоронних районів; приймати заходи для реалізації та відновлення деградованих систем; попереджати експорт чужерідних видів, які можуть створювати загрозу природним видам; створювати умови для забезпечення проживання різних видів на одній території; прививати серед місцевих громад повагу та розуміння необхідності збереження й постійного розвитку біологічних ресурсів; розробляти необхідні законодавчі норми чи інші нормативно-правові акти, які б регулювали положення охорони популяцій.

Іншим важливим юридичним актом, що має загальносвітове значення, є «Всесвітня Хартія охорони природи», в якій зазначається, що основною метою ООН є підтримання миру і безпеки, розвитку дружніх відносин між націями і здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем в економічній, соціальній, культурній, технічній, інтелектуальній та гуманітарній сферах.

Для нашого дослідження провідне значення має спеціальний європейський міждержавний правовий акт «Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі», в якій зазначаються прагнення Ради Європи до співробітництва з іншими державами в галузі охорони природи, що має за мету охорону дикої флори та фауни і їх природних середовищ існування, особливо тих видів і середовищ існування, охорона яких вимагає співробітництва декількох держав, а також сприяння такому співробітництву.

Визнається, що дика флора та фауна є природною спадщиною непересічної естетичної, наукової, культурної, рекреаційної та

економічної цінності, яку необхідно зберегти і передати прийдешнім поколінням, виконує дуже важливу роль у підтриманні біологічної рівноваги; що численні види дикої флори та фауни зазнають серйозного виснаження і деяким з них загрожує зникнення; усвідомлюючи, що охорона природних середовищ існування є важливим елементом захисту і охорони дикої флори та фауни; що проблема охорони дикої флори та фауни повинна враховуватися урядами в їх національних завданнях і програмах.

У сфері охорони видів рекомендується вживати відповідних і необхідних законодавчих та адміністративних заходів для забезпечення особливої охорони видів дикої флори і забезпечення особливої охорони видів дикої фауни. Забороняються всі форми навмисного вилову, утримання та навмисного знищення; навмисне ушкодження місць виведення потомства або відпочинку чи їхнє знищення; навмисне порушення спокою дикої фауни, особливо у період виведення та вирощування потомства і зимівлі, якщо таке порушення є істотним; навмисне знищення яєць або їх вилучення з середовищ існування диких тварин чи зберігання цих яєць, навіть якщо вони порожні; володіння цими тваринами або внутрішня торгівля ними, живими чи мертвими, включаючи чучела тварин і будь-яку частину чи похідні від них, які можна легко розпізнати.

Додаток IV зазначеної Конвенції визначає прелік заборонених засобів і способів знищення, вилову та інших форм використання диких тварин, до яких належать: пастки; використання живих сліпих чи знівечених тварин як принади; відповідні магнітофонні записи; електричні пристрої для знищення та глушіння тварин; джерела штучного світла; дзеркала та інші осліплюючі пристрої; пристрої для освітлення мішеней; прицільні прилади для нічного полювання, оснащені електронним збільшувачем зображення чи електронно-оптичним перетворювачем; вибухові речовини; сітки; капкани; отрута чи отруєні або анестезуючі принади; викурювання із застосуванням газів або диму; напівавтоматична чи автоматична зброя із магазином більше ніж на 2 патрони; літальні апарати; механічні транспортні засоби у русі.

У свою чергу «Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин» стверджує, що дикі тварини в усьому їхньому різноманітті є незмінною частиною природної системи Землі і повинні бути збережені для блага людства, та висловлює занепокоєння, особливо щодо тих видів диких тварин, які мігрують через кордони або за межами кордонів національної юрисдикції, та визнає, що держави повинні зберігати мігруючі види тварин, які живуть в межах кордонів національної юрисдикції або перетинають ці кордони.

Крім того, необхідно відзначити «Європейську ландшафтну конвенцію», яка повинна сприяти охороні, регулюванню та плануванню ландшафтів, а також організації європейської співпраці з питань ландшафту з метою забезпечення сталого розвитку, що базується на збалансованому та гармонійному співвідношенні між соціальними потребами, економічною діяльністю та довкіллям.

Згідно з «Угодою про виконання положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права», метою якої є забезпечити довгострокове збереження та стале використання транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб, держава-прапор має право проводити огляд судна та приписувати своїм інспекторам дотримуватись загальноприйнятих міжнародних правил, процедур і практики стосовно безпеки судна та екіпажу, зводити до мінімуму втручання у риболовні операції та, наскільки це практично можливо, має уникати вжиття заходів, які б негативно впливали на якість улову, що знаходиться на борту.

Наведені положення міжнародно-правових джерел дозволяють говорити про те, що в галузі охорони та примноження живих ресурсів світова спільнота відпрацювала вже сталі та ґрунтовні правила правого та організаційного характеру, які в цілому можна звести до основних висновків.

По-перше, основна ідея полягає в розумінні міжнародною спільнотою того, що людина, яка сама вийшла з природного секрєдовища, не може відгородитись від нього, бо це в кінцевому результаті призведе до занепаду, а можливо і до знищення сучасної цивілізації. Відповідно перед людством стоїть завдання збереження, бережливого використання та примноження до розумної межі чисельності всіх видів.

По-друге, ця проблема перестала мати внутрішньодержавний характер чи стосуватись лише якоїсь однієї частини суспільства. Вона вже давно має міждержавне значення та зачіпає інтереси практично кожної людини, кожної сім'ї, кожного колективу та в цілому суспільства.

По-третє, аналіз зазначених міжнародно-правових норм приводить до розуміння, що процес добування живих ресурсів з метою задоволення економічних, соціальних та духовних потреб людини є об'єктивно обумовленим, інше питання, що він повинен бути науково обґрунтованим та знаходитись під жорстким контролем держави та суспільства. В повному об'ємі таке розуміння стосується одного з різновидів добування живих ресурсів – полювання та рибальства, тому регулювання цього процесу покладено на органи державної влади й

громадкість для запобігання недозволеної зазначеної діяльності, іншими словами, браконьєрства.

Соловійова Людмила Михайлівна
старший викладач Сумської філії ХНУВС

**ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗАКРИТТІ
КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ЗА НЕДОВЕДЕНІСТЮ ЇЇ
УЧАСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО ЧИ ПІДОЗРЮВАНОВОГО
У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ**

Докорінні зміни в соціально-політичних умовах життя суспільства і держави на нинішньому етапі розвитку України та прийняття Конституції України давно створили передумови для реформування системи кримінального судочинства у напрямі подальшої гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів та зобов'язань нашої держави перед європейською та світовою спільнотою.

Кримінально-процесуальне законодавство в останні роки зазнало змін, що були спрямовані на реалізацію вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, це стосується забезпечення прав учасників кримінального судочинства, розширення змагальності сторін, прав потерпілого, усунення обвинувального ухилу в діяльності суду, розширення судового контролю за обмеженням конституційних прав і свобод людини на етапі досудового провадження у кримінальних справах і оскарження у суді рішень органу дізнання, слідчого та прокурора. Застарілим за своєю суттю залишається кримінальний процес. Намагання ухвалити новий Кримінально-процесуальний кодекс України без визначення його концептуальних засад, без створення нових стандартів діяльності органів системи кримінальної юстиції лише консервували чинну модель.

25.01.2008 р. депутатами ВР України В. Р. Мойсиком, І. В. Вернидубовим, С. В. Ківаловим, Ю. А. Кармазіним був поданий для ознайомлення проект Кримінально-процесуального кодексу України. Без перебільшення можна сказати, що групою з розробки законопроекту проведено значну роботу щодо визначення нових підходів до здійснення кримінального провадження, більш структурованого підходу побудови Кодексу, підвищення ефективності процесуальних заходів тощо. Зокрема була прийнята спроба впорядкувати процесуальний порядок припинення кримінального переслідування за відсутністю події чи складу злочину, закриття кримінальної справи за недоведеністю участі підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні злочину.

У ч. 2 ст. 213 КПК України як підставу до закриття кримінальної справи вказано недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину. Це визначення можна трактувати у двох аспектах: по-перше, провина особи не доведена повністю, по-друге, особа не вчинила ті дії, у вчиненні яких її звинувачено.

Частина 2 ст. 169 проекту КПК України «Припинення кримінального переслідування за відсутністю події чи складу злочину» зазначає, що за недоведеністю участі підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні злочину, якщо вичерпані всі можливості доказування, порушене стосовно нього провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 2 частини першої цієї статті (за відсутністю в діянні складу злочину).

Частина 1 ст. 302 проекту КПК України визначає порядок закриття провадження в кримінальній справі: прокурор за наявності підстав, зазначених у частині першій ст. 169 цього Кодексу, провадження у кримінальній справі не може бути порушено, а порушене провадження у справі підлягає закриттю: 1) за відсутністю події злочину; 2) за відсутністю в діянні складу злочину, закриває провадження у кримінальній справі своєю постановою, в якій зазначає відомості про особу обвинуваченого, обставини справи, підстави для закриття провадження, рішення про скасування запобіжного заходу і заходів щодо забезпечення цивільного позову та можливих конфіскації майна і штрафу, вирішує питання про повернення застави, а також приймає рішення щодо речових доказів.

Наукова думка не стоїть на місці і, безумовно, викладені в проекті КПК новели раніше оцінювались та аналізувались теоретиками і практиками з огляду на ті зміни, що відбулись в суспільстві та вплинули на законодавство. Окремі питання проблеми, яку ми розглядаємо, були предметом дослідження у роботах провідних науковців: О. Я. Басва, В. П. Бахіна, Д. І. Беднякова, Р. С. Белкіна, В. І. Гаєнка, Ю. М. Грошевого, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, М. М. Михеєнка, В. М. Тертишника, О. Р. Ратінова, М. В. Салтєвського, В. Ю. Шепітька та ін. Однак їх роботи, створюючи наукову базу теорії доказів, не охопили всіх її аспектів і стимулюють необхідність проведення нових досліджень на основі вивчення слідчої практики останніх років і новітніх досягнень юридичної науки.

Важливе місце у розробці теоретичних процесуальних проблем при закритті кримінальних справ на підставі недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину має питання про характер суспільних відносин, які складаються з приводу захисту честі та гідності громадянина.

Право на честь, гідність особистості регулюється різними галузями права, має велике значення для її правового становища.

Ефективність розв'язання цих проблем на даному етапі розвитку та реформування кримінального процесу України безпосередньо пов'язана з необхідністю комплексного наукового дослідження інституту недоведеності участі обвинуваченого чи підозрюваного у вчиненні злочину.

Відомо, що успішне розкриття і розслідування злочинів багато в чому залежить від надійності доведення, здійснюваного в кримінально-процесуальній формі пізнання, і посвідчення його результатів з метою

встановлення юридично значущих обставин, складових фактичних підстав проміжних і підсумкових рішень у кримінальній справі.

Визначення доведеності фактичних обставин кримінальної справи – це проблема, яка постійно знаходиться у центрі уваги при проведенні розслідування та у судових стадіях процесу, починаючи з порушення провадження.

Законодавча регламентація процесу встановлення істини у кримінальній справі розрахована на досягнення в результаті такого рішення, яке свідчить про те, що у даному випадку є підстави кримінальної відповідальності, бо є конкретне захисне кримінальне правовідношення, або такого відношення не має. Такий результат можливий лише за достовірності досягнутого рівня знань про фактичні обставини справи.

І в першому, і в другому з вказаних випадків – істина встановлена та обґрунтована доказами, які є у справі. Мета кримінального судочинства досягнута. Підтвердження цьому ми знаходимо у кримінально-процесуальному законі, який пов'язує вирішення задач та досягнення мети процесу з тим і з іншим з означених результатів доказування.

Система кримінально-процесуального права в Україні майже незмінна ще з радянських часів. Побудована для забезпечення інтересів держави, під правами людини вона розуміє тільки те, що сама цій людині дозволяє. Те ж саме можна сказати про сучасний інститут недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину. Вже багато років це формулювання не зазнавало змін, варіювалися тільки коментарі до нього. Але з самого визначення цього поняття витікає багато питань, і найперше з них – чому справа закривається за недоведеністю участі у вчиненні злочину тільки обвинуваченого, а як бути з іншим суб'єктом кримінального процесу – підозрюваним. На жаль, ці питання залишаються не вирішеними.

В основу реформування кримінального процесу мають бути покладені багатовікові національні традиції правотворення, положення вітчизняного процесу, які пройшли перевірку часом і обов'язково виправдані практикою, а також прогресивні інститути правових систем держав Європейського Союзу, норми міжнародного права, що віддзеркалюють сучасну реальність закриття кримінальних справ та проблем, які з цього виникають.

Мухіна Наталія Віталіївна

викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОВС УКРАЇНИ

В Україні на сьогодні існує явище гендерної нерівності, яке полягає в непропорційній зайнятості обох статей в різних сферах життя, різниці оплати праці жінки і чоловіка, існуванні стійких гендерних стереотипів, що мають яскраве патріархальне забарвлення, проявах дискримінації за

статевою ознакою, що закриває особам однієї статі доступ до ресурсів або джерел доходу.

Наявність гендерної нерівності в країні при відсутності чіткої державної політики щодо її усунення – це загрозливий фактор для визнання нашої країни такою, що відповідає системі сучасних європейських цінностей. Для внутрішньої політики держави гендерна нерівність небезпечна втратою людського капіталу та недореалізацією трудового потенціалу, що матиме негативний вплив на розвиток економіки і сприятиме посиленню соціальної напруги.

Підтвердженням факту гендерної нерівності в Україні є статистичні дані, оприлюднені в грудні 2005 р. на засіданні "круглого столу": "Сприяння забезпеченню рівних прав і можливостей у політиці" у м. Чернівці. Було констатовано такий факт: зі 172-х країн світу Україна посідає лише 152-е місце за представництвом жінок в парламенті (серед 450 депутатів лише 23 жінки, що складає 5,1%). Існує високий відсоток жінок лише на другорядних ролях в органах управління. Україну у цій сфері випереджають не лише найрозвиненіші країни, а й такі, як Білорусь, Угорщина, Польща, Словаччина, Румунія, Росія, Туркменістан, Мозамбік, В'єтнам, Уганда, Намібія, Нікарагуа, Гамбія, Гана, Джібуті тощо.

Поняття "скляної стелі" (невидимі і формально означені бар'єри, які є перепорою до кар'єрного росту жінок), хоч і не є широко вживаним в категоріальному апараті українського політикуму, тим не менше об'єктивно йому притаманне. В Україні нерівні права між чоловіком та жінкою мають глибоку традицію.

Проблема кадрів у правоохоронній сфері є гострою в Україні. Розв'язання її на всіх рівнях, починаючи з міністерства та центральних органів управління до місцевих підрозділів, потребує науково обґрунтованої, гендерно виваженої системи добору кадрів. Саме вона сприятиме залученню до управління професійно підготовлених службовців. Великим резервом тут є освічені жінки.

Професія працівника ОВС традиційно вважалася чоловічою. Але розвиток ОВС дає нам чимало прикладів залучення жінок до цієї професійної діяльності. Гуманізація діяльності ОВС, посилення соціальної спрямованості в їх роботі викликає необхідність розширювати представництво жінок в міліції.

Декларація 4-ої Європейської конференції з питань рівноправності, яка відбулася у Стамбулі у листопаді 1997 р., визначила, що робота, спрямована на досягнення рівності між жінками й чоловіками, не повинна більше розглядатися тільки як "жіноче питання", але, залучаючи повністю всіх членів суспільства, жінок і чоловіків, має стати питаннями, що вирі-

шує суспільство в цілому. За майже вісім років, які минули з часу проголошення цього принципу гендерної політики, ситуація в українському суспільстві щодо досягнення реальної рівності прав та можливостей представників різних статей зазнала певних змін, однак є ще далекою від ідеальної. Особливо повільно відбуваються зміни в таких традиційно чоловічих структурах, як правоохоронні органи. Кадрова статистика системи Міністерства внутрішніх справ свідчить, що посади вищої управлінської ланки займають, за незначними винятками, чоловіками. На посадах середньої начальницької ланки відсоток жінок-керівників досить незначний. Однак, як свідчить дисциплінарна практика, на жінок при цьому значно рідше накладаються дисциплінарні стягнення, вони практично не є суб'єктами надзвичайних подій з особовим складом тощо. На жаль, гендерна нерівність в органах внутрішніх справ розпочинається як під час прийому на службу, так і під час навчання у вищому відомчому закладі освіти. Так, у Національному університеті внутрішніх справ жодна курсантка не є командиром навчальної групи. Недостатнє представництво жінок на керівних посадах в органах внутрішніх справ не дає їм змоги реально впливати на процес прийняття рішень і брати активну участь у їх реалізації, гальмує підвищення статусу жінок у суспільстві. Тому сьогодні, одночасно з участю у здійсненні основних заходів щодо демократизації правоохоронних органів, боротьби з корупцією та зловживанням владою, має бути поставлене питання щодо включення жінок в усі процеси реформування органів внутрішніх справ, залучення їх до розроблення і прийняття найважливіших рішень на всіх рівнях управління.

Основними складовими цього напрямку формування та реалізації гендерної політики є здійснення гендерної експертизи законодавства та приведення чинного законодавства та нормативно-правових актів у відповідність до принципу рівних прав та рівних можливостей жінок та чоловіків. Враховуючи досвід та напрацювання у цій сфері, необхідно провести гендерну експертизу законодавчих та нормативно-правових актів, які регламентують трудові правовідносини, а також порядок соціального забезпечення працівників органів внутрішніх справ України. А вже на основі здійсненої експертизи, за необхідності, розробити та внести зміни в існуючу нормативно-правову базу для дотримання принципу гендерної рівності в діяльності МВС України.

Панкратова Вікторія Олегівна

викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Одним з найважливіших соціальних інститутів є сім'я. Держава визнає цінність сім'ї, її роль в суспільному розвитку та формуванні особистості, всіма доступними засобами сприяє її укріпленню. Основними цілями державної політики в сфері сімейних відносин є зміцнення сім'ї та побудови сімейних відносин на почутті поваги та взаєморозумінні. Однак, незважаючи на всі кроки, які робляться Україною для підтримання та розвитку сім'ї, залишається багато невирішених актуальних питань як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Одна з них – це насильство в сім'ї.

Метою цієї роботи є дослідження правового механізму реалізації діяльності держави щодо запобігання і профілактики насильства в сім'ї, аналіз статистичних даних та окреслення основних шляхів подолання побутового насильства.

Проблемам насильства в сім'ї присвячено низку наукових праць (А. Н. Ільяшенко, Н. Сокурєнко, Л. В. Сердюк), а питання щодо подолання цього негативного явища дещо вужче розглянуто в науці.

Основними підходами для вирішення проблеми домашнього насильства, які дають позитивні результати в різних країнах світу, є внесення адекватних змін в законодавство, зміна методів роботи поліції, створення притулків для осіб, які зазнали насильства, а також заходи профілактичного впливу.

Україна є країною, яка підписала такі основні міжнародні документи:

- Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права;
- Міжнародна Конвенція про економічні, соціальні та культурні права;
- Конвенція ООН про викоренення всіх форм дискримінації щодо жінок (Жіноча Конвенція) та Факультативний Протокол до неї;
- Конвенція ООН проти тортур та інших форм жорстокого, нелюдського чи принижуючого поводження або покарання;
- Конвенція ООН про права дитини.

Відповідно до норм цих міжнародних документів Україна зобов'язана захищати, поважати та забезпечувати реалізацію прав всіх осіб, які перебувають на її території та під її юрисдикцією без дискримінації, зокрема на підставі гендеру.

Використовуючи позитивний досвід Швейцарії, Франції, Верховна Рада України в 2001 році ухвалила Закон «Про попередження насильства в сім'ї». Цей крок був не тільки прогресивним з точки зору новачій законодавства, а й фактично на державному рівні було визнано наявність побутового насильства та готовність протистояння йому. Цей Закон містить визначення, яке відповідає стандартам ООН та стосується

всіх аспектів насильства в сім'ї. Він є превентивним, випадки насильства в сім'ї розслідуються і караються відповідно до чинних положень Кримінального кодексу та Кодексу про адміністративні правопорушення.

Хоча згодом практика роботи правоохоронних органів, перш за все дільничних інспекторів міліції, щодо запобігання насильству в сім'ї, зумовила необхідність вдосконалення цього нормативного акта та внесення до нього певних змін. Адже специфіка даної проблеми полягає у тому, що члени родини, які потерпають від домашнього насильства, не знаходять захисту в суспільстві, оскільки сучасний стан правового регулювання надання допомоги жертвам такого насильства сьогодні має серйозні прогалини та недоліки.

Незважаючи на наявність достатнього законодавчого підґрунтя, кількість випадків насильства в сім'ї продовжує зростати. Про це говорять наступні статистичні дані. Департамент громадської безпеки, підпорядкований Міністерству внутрішніх справ, веде статистику виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», яка засвідчує, що впродовж перших шести місяців 2006 р. було зареєстровано 83 150 заяв про насильство в сім'ї. Ця статистика не відображає розподілу за статтю (жертви-жінки чи жертви-чоловіки), за даними Департаменту, 90% жертв домашнього насильства — жінки. Дані, надані Міністерством внутрішніх справ за першу половину 2006 р., вказують, що серед 1008 убивств та 402 умисних убивств на побутовому ґрунті.

Цікавою видається статистика по Сумській області. За чотири останніх роки до Міського кризового центру звернулося близько 800 мешканців міста Сум та області. Переважна більшість з них це жінки віком від 35 до 45 років. Звертаються за допомогою і чоловіки, але їх частка дуже мала і становить 2,5%. За 11 місяців 2007 р. міліцією закінчено розслідування 95 кримінальних справ за фактами убивств та тяжких тілесних ушкоджень на побутовому ґрунті, серед них вагома частка злочинів у сім'ях. В цьому році вже порушено 41 кримінальну справу за погрозу убивством, з них 22 справи саме у сімейно-побутовій сфері. При цьому ініціаторами конфліктів частіше виступають чоловіки, і вони ж частіше від цього страждають. Особливо жорстокі вбивства частіше трапляються у сільській місцевості. За 11 місяців в області винесено майже 2 тис. офіційних попереджень про неприпустимість насилля у сім'ї, 637 сімейним дебоширам винесено захисний припис, яким на певний час забороняються або обмежуються контакти з родиною. Ці цифри відображають лише ті випадки насильства в сім'ї, з якими звернулися до міліції. Існують докази того, що значно більше жертв насильства не звертаються не тільки до міліції, а й навіть до своїх близьких родичів.

Такі статистичні дані в чомусь можна пояснити певними недоліками законодавства. Так, Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» містить ст. 11, яка дає визначення «віктимної поведінки» — це «поведінка жертви домашнього насильства, яка провокує насильство». Ст. 11 передбачає, що жертва насильства в сім'ї, яка виявляла «віктимну поведінку» отримує «офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки». Така стаття не повинна міститися у законі, навіть якщо необхідно звернути увагу на поведінку партнерів та їх відносини при наданні психологічної допомоги. За відсутності адекватних соціальних служб та інших агенцій для надання такої допомоги цю роботу виконують перенавантажені дільничні інспектори, як не мають належної освіти та підготовки.

Насильство в сім'ї не визначається в КК України окремим злочином та карається відповідно до різних його статей за нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, тортур, здійснення побиття та погрози вбивства. Також передбачена адміністративна відповідальність за насильство в сім'ї, яка передбачає стягнення штрафу чи арешт. Дослідницький відділ міжнародної правозахисної організації «Міжнародна амністія» вказує, що практика стягнень штрафу за здійснення насильства в сім'ї стримує жінок від подання заяви до міліції.

Ще одним недоліком є те, що, хоча Закон передбачає забезпечення притулків для жінок, більшість притулків не спеціалізуються на наданні допомоги жінкам, які є жертвами насильства в сім'ї.

Відповідно до проаналізованого вище матеріалу можна підвести загальні підсумки щодо подолання насильства в сім'ї. В Україні створена достатня правова база щодо запобігання побутовому насильству, тому не слід приймати акти, які можуть спричинити дублювання норм та їх суперечливість. Набагато важливішим є вдосконалення законодавства та реалізація його норм на практиці. Для цього пропонується:

1) виключити з Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» норму про «віктимну поведінку»;

2) розробити державні програми:

- оздоровчого та превентивного характеру як для жертв сімейного насильства, так і для їх кривдників;
- щодо підвищення рівня роботи працівників міліції з жертвами побутового насильства тощо;

3) залучити кошти для створення необхідної кількості притулків, які відповідають міжнародним стандартам функціонування притулків з вичерпною інформацією про них;

4) посилити інформування громадян про порядок захисту порушених прав, заохочувати постраждалих домагатися відновлення справедливості та відшкодування шкоди.

Новіков Микола Михайлович

*канд. юрид. наук, начальник кафедри адміністративного
права та адміністративної діяльності
Херсонського юридичного інституту ХНУВС*

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІТЧИЗНЯНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Актуальність теми визначається вдосконаленням змісту адміністративно-правового статусу громадських об'єднань у взаємодії з органами виконавчої влади України з активізацією їх правозахисної спрямованості як суб'єктів адміністративного права, здатних перетворити Україну на демократичну, соціальну та правову державу сучасного рівня. Над зазначеною проблемою працює багато науковців, зокрема Ю. Битяк, О. Богинич, Г. Забарний, Р. Калюжний, Т. Ковальчук, В. Копейчиков, В. Селіванов, В. Сіренко, О. Скакун, В. Тимошенко, В. Шкарупа, О. Шмоткін, Г. Щедрова та ін.

Теоретико-прикладна спрямованість цієї теми полягає в оптимізації адміністративно-правової взаємодії громадських об'єднань та органів державного управління на принципах верховенства права, поваги до закону, правозахисної співпраці, захисту прав та свобод людини і громадянина, незалежності у функціонуванні із взаємним соціальним контролем, відповідальністю за свої вчинки, відкритістю, доступністю, безкоштовністю, демократичністю.

Загальновідомо, що за ст. 36 Конституції України всі громадяни України мають право на «свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів... або захисту прав і свобод інших людей. Політичні партії в Україні сприяють формуванню й вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах... Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів...».

Зазначене положення Конституції дає право громадянам на об'єднання для захисту своїх різноманітних і законних прав та інтересів, але Основний Закон не визначає механізму, який би дозволяв об'єднанням громадян взаємодіяти з державними органами та відстоювати свої права і свободи. Ця декларативність оголошених прав, на наш погляд, є наслідком недосконалості визначення правового статусу громад-

ських об'єднань, механізму правового регулювання управлінських відносин, відсутності права здійснення офіційного соціального контролю за діяльністю органів державного управління і місцевого самоврядування. Визначеність механізму названої взаємодії призвело б до реалізації принципів правозахисної співпраці, захисту прав та свобод людини і громадянина, незалежності у функціонуванні із взаємним соціальним контролем.

Саме тому в перший абзац ст. 36 Конституції України ми вважаємо необхідним ввести таке доповнення: після слів «та інших інтересів» додати: «шляхом здійснення офіційного соціального контролю держави, її органів та органів місцевого самоврядування з боку громадських об'єднань».

Розглянемо детально адміністративно-правовий статус громадських об'єднань, визначений у Законі України «Про об'єднання громадян». Безумовно позитивним, як ми вважаємо, є те, що ст. 1 Закону дає визначення терміна «об'єднання громадян», класифікацію їх видів (яка, на жаль, не зовсім відповідає науковій). Так, під об'єднаннями громадян розуміється добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод. За Законом, громадські об'єднання поділяються на політичні партії та громадські організації незалежно від їх назви.

На жаль, Закон не конкретизує перелік громадських організацій (об'єднань), на які він розповсюджується. Але ст. 1 пояснює, що дія його не охоплює релігійні, кооперативні організації, об'єднання громадян, які мають головною метою одержання прибутків, комерційні фонди, органи місцевого та регіонального самоврядування. Також його дія не розповсюджується на ради і комітети мікрорайонів, будинкові, вуличні, квартальні, сільські, селищні комітети, органи громадської самодіяльності (наприклад, громадські формування з охорони громадського порядку, товариські суди тощо), інші об'єднання громадян.

Цей Закон передбачає лише реалізацію прав і свобод громадянськими об'єднаннями як головну мету діяльності, а не їх захист і відстоювання (ст. 1). Таке положення суперечить змісту ст. 22 Міжнародного пакту «Про громадянські і політичні права», в якому сказано, що «Кожна людина має право на свободу асоціації з іншими... для захисту своїх інтересів».

Більш широко мету створення громадських об'єднань визначають ст. ст. 2, 3 Закону «Про об'єднання громадян». Так, політичні партії мають на меті взяття участі у виробленні державної політики, формуванні органів представницької влади, місцевого та регіонального самоврядування. Тобто необхідно розуміти, що політичні партії, за цим Законом, ніякого прямого відношення до адміністративно-правової взаємодії та відстоювання порушених прав і свобод громадян не мають.

Громадські ж організації (об'єднання) створюються для задоволення й захисту їх законних різноманітних інтересів (соціальних, економічних, творчих, вікових тощо). Ми підкреслюємо, що тільки для захисту інтересів, але не прав і свобод, без офіційного соціального контролю, без адміністративно-правової співпраці на місцевому, центральному та вищому рівнях державного управління.

Вважаємо, що значна обмеженість Законом мети утворення громадських організацій (об'єднань) призводить до негативних наслідків: а) значного зниження ефективності діяльності об'єднань із захисту прав та свобод громадян; б) обмеженості адміністративно-правового статусу громадських організацій (об'єднань); в) неможливості повною мірою реалізувати окреслені вище принципи.

Так, всупереч принципам рівноправності всіх членів громадської організації та принципу самоврядування, які проголошені в ст. 6 цього Закону, вже в ст. 7 визначається, що на працівників апарату об'єднань громадян поширюється законодавство про працю, соціальне забезпечення і соціальне страхування. Тобто фактично держава своєю владою врівноважує керівників громадських організацій (зокрема і керівників політичних партій) до звичайних державних службовців, на яких вона, держава, розповсюджує основні статті трудового законодавства. Ми вважаємо, що це положення не тільки суперечить багатьом принципам створення об'єднань подібного типу, але й становить завуальований механізм впливу на керівників цих об'єднань з метою маніпулювання мотивацією їх діяльності, активізації їх особистої власної матеріальної зацікавленості, значного зниження рівня їх особистої громадянської активності й правової самосвідомості у процесі керівництва громадськими об'єднаннями щодо відстоювання законних прав і свобод громадян.

Згідно зі ст. 8 Закону державі та службовим особам забороняється втручання у діяльність громадських об'єднань. Але, згідно з цією ж ст. 8, Верховна Рада України має право встановлювати пільги щодо оподаткування доходів за окремими видами господарської та іншої комерційної діяльності від об'єднань громадян або створених ними підприємств.

Вона має встановлювати максимальні розміри окремих і загальних річних пожертвувань, які надаються на користь політичних партій, затверджувати перелік всеукраїнських громадських організацій, яким держава надає матеріальну допомогу. Ми розцінюємо це положення як прихований сталий механізм впливу на громадські об'єднання за допомогою вибіркового з боку держави фінансування і матеріальної підтримки конкретних громадських об'єднань. Ця теза суперечить навіть ст. 26 Конституції України, яка стверджує, що всі громадські формування рівні перед Законом. Ми вважаємо, що діючий протягом багатьох

років в Україні Закон значно знижує ефективність діяльності громадських об'єднань, і це лише тільки за рахунок однієї цієї статті, яка законодавчо закріпила механізм вибіркового суб'єктивного підходу щодо фінансування громадських об'єднань і встановлення пільг.

Ст. 20 Закону, що аналізується нами, надає перелік прав, які мають громадські об'єднання та які складають основу їх правового статусу. Але при цьому Закон не наділяє громадські об'єднання правом відстоювати свої законні права у випадках, коли ці права порушуються з боку держави, її структурних підрозділів, органів місцевого самоврядування. Також не пропонується механізм боротьби з цими явищами, не передбачається право офіційного соціального контролю за діяльністю владних і місцевих структур щодо забезпечення гарантії прав і свобод людини.

Більше того, ст. 8 цього Закону визначає, що не припускається втручання об'єднань громадян у діяльність державних органів, службових осіб та інших об'єднань громадян. Фактично впроваджено у дію законний механізм однобічного контролю за діяльністю громадських об'єднань (через них – і самого громадянського суспільства) з боку держави, що і відображено у відповідних юридичних нормах. Це дозволяє державі артикулювати свої суто чиновницькі інтереси, що веде до пригноблення громадянського суспільства.

Згідно зі ст. 24 Закону «Про об'єднання громадян» громадські об'єднання зобов'язані вести різноманітний облік (бухгалтерський та оперативний, статистичну звітність), реєструватись в органах державної податкової адміністрації, вносити до бюджету платежі відповідно до Закону. Склалася дещо парадоксальна ситуація, коли Закон зобов'язує громадян, права яких порушено державою та які мають офіційне право об'єднуватися з метою захисту своїх прав, сплачувати за це ще й податки – фактично лише тільки за те, щоб мати саму можливість відстоювати ці порушені державою ж права.

Спостерігаємо суперечності між змістом ст. 8 і ст. 25, які присвячені поясненню механізму державного контролю за діяльністю громадських об'єднань і передбачають такі напрямки:

- контроль за додержанням положень статуту;
- присутність представників контролюючих державних органів на заходах, які проводяться громадськими об'єднаннями, вимагання необхідних документів, одержання пояснень;
- нагляд прокуратури;
- контроль за джерелами та розмірами надходжень, сплатою податків.

Ст. 26 визначає порядок і механізм повного фінансового контролю громадських об'єднань з боку держави. Так, ст. ст. 27-32 затверджують

міри покарання громадських організацій з боку держави за порушення законодавства, встановлюють види стягнень, штрафів тощо.

Аналіз змісту діючого протягом багатьох років Закону «Про громадські об'єднання» дозволяє зробити такі висновки:

- цей Закон не передбачає відстоювання громадськими об'єднаннями порушених з боку держави прав і свобод громадян (тобто взагалі не передбачає правозахисний аспект їх діяльності) як головну мету створення об'єднань такого типу. Як головна мета їх створення проголошується лише реалізація і захист різноманітних законних інтересів громадян;

- механізм правового регулювання, яким керуються громадські об'єднання, не спроможний забезпечити позитивний вплив на фактичні суспільні відносини. Результатом цього є деформація системи адміністративно-правового взаємозв'язку між органами державного управління та громадськими організаціями, що позбавляє останніх, як представників громадянського суспільства, права бути реальними суб'єктами правового регулювання фактичних суспільних відносин;

- механізм правового регулювання, яким керується держава та її органи, органи місцевого самоврядування, передбачає офіційний соціальний контроль (визначений у законодавчих актах), але який на громадські об'єднання не розповсюджується.

Через одностороннє використання державою механізму правового регулювання громадські об'єднання не можуть контролювати процес управління державою. Внаслідок цього Українська держава отримала можливість (яка не суперечить законам) здійснювати свої функції позаконтрольно. Її законодавчо закріплені права й особливо обов'язки перестають бути мірою свободи, що на практиці веде до фактів масового порушення прав і свобод громадян-співвітчизників, до виникнення елементів анархії та свавілля, аномійних процесів. Все це є наслідком недосконалості механізму правового регулювання щодо адміністративно-правової взаємодії об'єднань громадян з органами державного управління.

Закон не передбачає створення й функціонування громадських правозахисних організацій як виду добровільних громадських об'єднань.

Саме тому ми вважаємо за необхідне з урахуванням висновків, зроблених нами, внести до Закону теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового статусу громадських об'єднань і в цілому оптимізації взаємодії держави і громадянського суспільства:

- поглибити визначення поняття «об'єднання громадян», а саме: «Об'єднанням громадян є добровільне громадське формування, яке створено на основі єдності інтересів для спільної реалізації та захисту громадянами своїх прав, свобод і інтересів»;

– зафіксувати в Законі «Про об'єднання громадян» класифікацію цих об'єднань, яка пояснює напрямки їх діяльності – правозахисні, соціально-економічні, політичні;

– головною метою створення правозахисних об'єднань визначити захист прав, свобод, інтересів громадян;

– надати правозахисним громадським об'єднанням, політичним партіям право офіційного соціального контролю за діяльністю владних і місцевих структур щодо якості виконання ними своїх адміністративно-політичних функцій. Для цього варто утворити незалежні експертні центри щодо оцінки діяльності посадовців різного рівня, включно до Президента України;

– змінити формулювання ст. 7 щодо поширення законодавства про працю, соціальне забезпечення керівників об'єднань, а саме: «На працівників апарату об'єднань громадян не може поширюватись законодавство про працю, соціальне забезпечення і соціальне страхування»;

– увести у Закон положення, що надає право громадським об'єднанням різного типу займатися прибутковою діяльністю з метою отримання повної економічної незалежності від держави, з обов'язковою сплатою податків з прибутку;

– увести зміни стосовно встановлення Верховною Радою України пільг щодо оподаткування доходів громадських об'єднань, а саме: встановити пільги щодо оподаткування всіх громадських організацій правозахисного напрямку діяльності;

– замість надання матеріальної допомоги окремим громадським об'єднанням з боку держави передбачити надання матеріальної допомоги всім громадським правозахисним організаціям;

– на підставі адміністративно-правових договорів забезпечити делегування органами влади частини повноважень зі здійснення офіційного соціального контролю громадськістю за діяльністю окремих органів державного управління та місцевого самоврядування.

Самотуга Андрій Валерійович

*канд. юрид. наук начальник редакційно-видавничого відділу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ: АМЕРИКАНСЬКИЙ ОГЛЯД

Актуальною є проблема не тільки захисту поліцією конституційних прав і свобод людини, але й дотримання законності самою поліцією, а в разі її порушення – настання відповідальності. Стан справ у цій сфері у США далеко не ідеальний. Там щорічно реєструється до 20,5 тис. випадків порушення поліцейськими прав людини.

Виходячи із суспільної важливості інституту поліції, Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН прийнято Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, в якому наголошується: «...як і всі інші органи системи кримінального судочинства, кожен орган охорони порядку повинен представляти громадськість в цілому, нести перед нею відповідальність і бути їй підзвітним».

Ефективна відповідальність поліції – найважливіша ознака демократії. Поліції інколи складно прийняти такі умови, особливо якщо суспільству бракує здорового глузду і знань, щоб упоратися з кримінальними проблемами й завданнями поліцейських. У демократичному суспільстві сила і влада поліції можуть перевірятися внутрішніми і зовнішніми контрольними механізмами, які свідчать про те, що поліція належним чином застосовує свою владу і вона може бути притягнена до відповідальності за свої дії, якщо вчинила їх неправильно та припустилась помилок, яких можна було б уникнути, або була втягнена в кримінальну сферу чи корупцію. Використання різних механізмів віддзеркалює національний контекст та історію взаємодії між поліцією та суспільством.

Як зазначають американські фахівці, відповідальність – це комплекс заходів, що включає такі аспекти: чий стандарти будуть відстоюватися, як визначити адекватну поведінку та перед ким поліція є політично відповідальною. Менш чітко визначаються наслідки відповідальності поліції: яким чином повинна діяти поліція, коли відповідальність є ефективною, коли вона «працює»?

Порушення законності та прав людини дотепер є невід’ємним атрибутом поліцейської діяльності, і кардинального вирішення цієї проблеми поки ще не існує. Випадки притягнення поліцейських до відповідальності зустрічаються дуже рідко, що свідчить про явне прагнення максимально відгородити їх від відповідальності за перевищення повноважень і водночас запровадити відповідальність осіб за опір чи невиконання їхніх вимог.

Такий підхід в цілому є властивим як авторитарним державам, так і країнам традиційної демократичної орієнтації. В останньому випадку це обумовлюється, по-перше, об’єктивною неможливістю законодавчо регламентувати здійснення всіх заходів щодо боротьби з правопорушеннями, по-друге, бажанням зберегти певну «свободу рук» для поліцейських, що, з огляду на ризик, з яким найчастіше пов’язана їхня робота, цілком обгрунтовано.

Характерним для цього є рішення апеляційного суду штату Нью-Йорк за результатами розгляду справи про застосування закону, що дозволяє поліцейським обшукувати на вулицях підозрілих осіб із застосуванням сили. Судді зазначали: «...якщо ми визнаємо право поліції зупиняти будь-яку особу та опитувати її щодо незвичної поведінки на вулиці, ми не можемо ігнорувати ризик, на який поліцейського наражають

такі обов'язки. Відповіддю на поставлене питання може бути куля».

Вищенаведене отримало у США назву «поліцейська дискретність» (police discretion) – дії окремо взятого поліцейського на його власний розсуд. Американські дослідники з цього приводу зазначають, «...що поліція виконує свої функції згідно з тим, який закон застосовувати, якою мірою його застосовувати, щодо якої особи застосовувати і в якому випадку застосовувати». Для тих, хто контактує з поліцією, здійснювані поліцейським дискреційні повноваження мають потенційно більше значення, ніж усі відомчі інструкції у поєднанні з офіційними директивами.

У США утворилися три основні сфери потенційної суспільної стурбованості стосовно поліцейських, що виявляється у застосуванні проти них каральних заходів за неналежне виконання ними своїх службових обов'язків (за ступенем суворості): заходи адміністративного або дисциплінарного впливу; цивільні позови; кримінальні звинувачення.

Як будь-який офіційний службовець, поліцейський підпадає під дію правил та норм свого працедавця (департаменту). За їх порушення застосовуються відповідні дисциплінарні стягнення: від усного попередження до письмової догани, тимчасового усунення від виконання обов'язків і, зрештою, звільнення зі служби. Вид санкції в одних випадках залежить від характеру порушення, в інших – від «дисциплінарної історії» поліцейського. Інколи порушення правил внутрішнього розпорядку є настільки значущими, що вимагають звільнення працівника, навіть якщо стосовно нього не застосовувалися до цього ніякі стягнення.

Більшість поліцейських департаментів встановлюють не тільки набір санкцій, а й деталізують процедури, яких слід дотримуватися при накладенні стягнень. Застосовані департаментами дисциплінарні провадження, порядок яких закріплені у внутрішніх документах і законах штатів, повинні відповідати проголошеному Конституцією США (IV і V Поправки) принципу «належної процедури». Зокрема, серед таких процедур закріплено право поліцейського на оскарження в суді вжитих щодо нього санкцій. Тому у більшості штатів прийнятий і діє так званий білл про права поліцейського. Аналіз судових рішень свідчить, що практично безпрограшними з боку адміністрації є звільнення працівників за таких обставин: зв'язки зі злочинцями; нетерпимість щодо представників етнічних груп та релігійних конфесій; нечесність; бійка; використання службового становища в особистих цілях; аморальні статеві стосунки; зловживання алкоголем; наркоманія; словесні образи громадян і колег.

Із цього приводу видається неприйнятною пропозиція деяких фахівців використовувати кількість звільнених з органів поліції працівників як показник якості роботи цих органів. Звільнення може бути показником ефективності тільки для населення, тому звільнення одного поліцейського нічого не вирішує.

Незважаючи на встановлену дисциплінарну відповідальність за по-

рушення поліцейським правил внутрішнього розпорядку, особливо важливу роль у США відіграє цивільна відповідальність поліцейських. Вона спрямована, відповідно до принципів загального права, на відшкодування як окремо взятим поліцейським, так і його департаментом завданої затриманій чи підозрюваній особі шкоди внаслідок порушення або недотримання її процесуальних прав, а також неправомірним застосуванням щодо неї силових засобів.

Основним фактом, що має наслідком настання цивільної відповідальності поліцейських США, є недбалість з їх боку, яка полягає у: а) порушенні обов'язку належного поведіння; б) заподіянні особі шкоди внаслідок цього порушення.

Нормативною базою, що визначає цивільну відповідальність поліцейських США, на сьогодні є:

1) XI Поправка до Конституції США, згідно з якою «Судова влада Сполучених Штатів не повинна тлумачитися так, щоб поширюватися на будь-яке позовне провадження, засноване на праві або справедливості та порушене або те, яке ведеться проти одного зі штатів громадянами іншого штату або громадянами або підданими якої-небудь іноземної держави». Означене отримало назву доктрини «суверенного імунітету», яка за останні 200 років зазнала низку суттєвих змін за результатами судових рішень та дій законодавчої влади, і сьогодні в чистому вигляді майже не застосовується;

2) судові рішення (прецеденти) за наслідками розгляду цивільних позовів на дії (бездіяльність) поліцейських. За останні 20 років кількість цивільних позовів щодо правоохоронної діяльності зросла у США більше ніж на 300%. Останнім часом у США об'єктом судових позовів стають, не тільки поліцейські та начальники департаментів, але й поліцейські навчальні заклади, їхні керівники та наставники поліцейських новобранців. Їхня провина, на думку позивачів, полягає в незабезпеченні достатньої та якісної професійної підготовки фахівців. Означене тягне за собою цілу низку судових рішень, що зумовило внесення відповідних коректив у навчальні плани й програми поліцейських академій та інститутів, зокрема введення нових курсів, спрямованих на формування у майбутніх правоохоронців умінь та навичок поведінки у судових засіданнях як відповідачів та свідків;

3) федеральне законодавство та законодавство штатів. Наприклад, Закон про громадянські права 1871 р., що став частиною Зводу законів США, у ч. 42, зокрема, проголошує, що «... будь-яка особа, незалежно від характеру статуту, ордонансу, регулювання, звичаїв або їх користування у будь-якому штаті чи на будь-якій території, будь-який громадянин США або будь-яка особа, що перебуває під їх юрисдикцією, повинна нести відповідальність перед стороною, якій завдано шкоду, та, відповідно до закону, відшкодувати завдану їй шкоду...».

Щодо кримінальної відповідальності, то поліцейські США у разі порушення кримінального законодавства відповідають нарівні з усіма особами. За американською статистикою, кількість щорічних фактів притягнення поліцейських до кримінальної відповідальності є досить незначною і здебільшого стосується застосування працівниками силових засобів та самооборони. Правовою базою, що регламентує кримінальну відповідальність поліцейських, є кримінальне законодавство штатів та федеральні закони (Звід законів США).

Окрім законодавчого регулювання відповідальності поліцейських, у США великого поширення набули ініціативи, що виходять від самих працівників і департаментів поліції. Одним із дієвих засобів відповідальності поліцейських за порушення прав людини є створення на місцевому рівні, здебільшого при великих департаментах поліції фондів допомоги жертвам злочинів. Ці фонди очолюються, як правило, відставними поліцейськими. Означене свідчить про те, що поліцейські несуть непряму відповідальність, тобто відповідальність за незабезпечення належного рівня захисту прав і свобод мешканців громади від протиправних посягань або за те, що не змогли розкрити злочини, внаслідок чого сам злочинець не відшкодував потерпілому завданої шкоди.

Ця проблема досить гостро постає в Україні як зауважують фахівці, через відсутність спеціального закону, який захищав би права жертв злочинів на компенсацію шкоди. Тільки за останні 10 років не компенсовано збитки, завдані більш ніж на 1 млн 300 тис. наших співвітчизників, серед яких переважно найбільш уразливими є такі категорії: інваліди, літні люди, жінки, діти.

Однак вважається, що реалізація цього закону знаходиться, перш за все, в економічній площині. Адже на сьогодні майже декларативними залишаються положення подібних законів, прийнятих з метою державного захисту таких категорій осіб, як учасники кримінального процесу, працівники суду та правоохоронних органів. Натомість більш доцільним вважається розробка та реалізація програм допомоги потерпілим від злочинів на місцевому рівні за участю громадських правозахисних організацій за умови створення дійсних органів місцевої міліції відповідно до чинного законодавства.

Соболь Любов Василівна

науковий співробітник наукової лабораторії

соціологічного моніторингу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ТА ПРАЦІВНИКІВ ОВС ЩОДО ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Питання розширення демократії та дотримання прав людини у всьому світі знаходяться у центрі уваги політики Європейського Союзу. Проблема прав людини набула особливої актуальності у зв'язку з кількома напрямками розвитку ЄС.

З одного боку, подальший розвиток інституційного механізму самого Європейського Союзу висуває питання щодо необхідності забезпечення прав і свобод людини не тільки на рівні національного законодавства держав-членів, а й на загальному (конституційному) рівні.

З іншого боку, розширення ЄС на Схід вимагає встановлення певного стандарту Європейського Союзу в галузі прав людини. Що стосується актуальності цього питання для України, то політика нашої держави, що спрямована на інтеграцію до Європейського Союзу, визначає однією з головних проблем гармонізацію законодавства, відповідність правової системи України міжнародним стандартам у галузі прав людини, перш за все європейським.

За свої змістом права людини окреслюють простір, який забезпечує кожній людині умови її самореалізації, тобто простір її особистої автономії. Права людини – це необхідна умова людського існування й комунікації, причому як у внутрідержавних масштабах, так і в масштабах міждержавних відносин.

Громадська думка як сукупність суджень і оцінок представниками різних верств населення подій та явищ соціальної дійсності виявляється винятково тільки тоді, коли ці події та явища становлять для населення певний інтерес. Громадська думка – критерій оцінки рівня соціальної безпеки і правової захищеності людини, соціальної напруженості (*комфортності*) суспільства в цілому.

Охороняти такі соціальні цінності, як правопорядок, права і законні інтереси громадян, зобов'язана міліція. Тому становить інтерес аналіз механізму впливу громадської думки на діяльність органів внутрішніх справ. Слід підкреслити, що потреба в аналізі громадської думки з питань, пов'язаних із діяльністю правоохоронних органів, зростає, що підтверджується затребуваністю результатів дослідження минулих років управлінським апаратом підрозділів МВС. Співробітникам ОВС таке знання допомагає вирішувати завдання соціального та правового характеру. Це можливо, насамперед, тому, що, по-перше, соціальна природа міліції така, що вона не може не взаємодіяти з громадянами, трудовими колективами і громадськими організаціями; по-друге, ОВС можуть ефективно функціонувати лише в разі, якщо вони використовують соціальну інформацію, що міститься у громадській думці.

Головними завданнями Міністерства внутрішніх справ України є: організація та координація діяльності органів внутрішніх справ щодо

захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства й держави, охорони та забезпечення громадського порядку; участь у розробленні та реалізації державної політики щодо боротьби зі злочинністю; забезпечення запобігання злочинам, їх припинення, розслідування і розкриття, розшук осіб, які вчинили злочини, вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень; організація охорони та оборони внутрішніми військами особливо важливих державних об'єктів; забезпечення реалізації державної політики з питань громадянства; забезпечення проведення паспортної, реєстраційної та міграційної роботи; організація роботи, пов'язаної із забезпеченням безпеки дорожнього руху та пожежної безпеки; здійснення на договірних засадах охорони майна всіх форм власності; визначення головних напрямів удосконалення роботи органів внутрішніх справ, надання їм організаційно-методичної та практичної допомоги; забезпечення дотримання законності в діяльності осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ, працівників і військовослужбовців системи МВС; підготовка органів внутрішніх справ та внутрішніх військ для інтеграції України у структуру Європейського Союзу.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає і в тому, що сьогодні громадськість підвищує вимоги до діяльності державних інституцій. Правоохоронна сфера має стати дійсно прозорою і для ЗМІ, і для правозахисних організацій, і для пересічних громадян. При становленні правової держави і громадянського суспільства зростає потреба в співробітництві органів правопорядку і населення щодо зміцнення громадської безпеки та забезпечення прав і свобод людини. Але рівень такої співпраці сьогодні дуже невисокий, тому моніторингові дослідження громадської думки про додержання прав і свобод людини міліцією є необхідними і актуальними. Партнерство, як відомо, базується на очікуванні, що партнер буде вести себе відповідно до очікувань співробітництва. Виявити очікування населення щодо працівників міліції можна саме за допомогою соціологічного опитування.

Отже, у березні 2007 р. наукова лабораторія соціологічного моніторингу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ провела соціологічне дослідження, спрямоване на вивчення громадської думки мешканців Дніпропетровська щодо додержання прав і свобод людини працівниками ОВС. Цінність громадської думки полягає саме в тому, що вона пропонує шляхи вдосконалення роботи ОВС.

Анкетування проводилося у 8 районах міста Дніпропетровська. У цьому дослідженні використовувалася квотна багатоступенева вибірка за статтю, віком, рівнем освіти, районом проживання громадян. Усього у дослідженні взяли участь 450 респондентів.

Права людини є системою природних, невід'ємних та непорушних свобод і юридичних можливостей, що обумовлені фактом існування людини в цивілізованому суспільстві, морально визнані, юридично закріплені та визначені правом. Свобода – це можливість людини поводитися відповідно до своїх бажань і робити все, що подобається та не заборонено законом і не завдає шкоди правам та свободі інших людей. Права та свободи – це такі юридичні можливості, які мають усі члени громадського суспільства. На відміну від цього, права та свободи громадянина – це ті з них, які визнанні державою, записані у Конституції та законах і гарантовані всіма громадськими структурами суспільства. Результати опитування свідчать, що мешканці міста Дніпропетровськ розуміють поняття «права людини», перш за все, як те, що гарантовано законом і як засіб піклування про людину з боку держави і суспільства.

Забезпечення прав і свобод, згідно зі ст. 3 Конституції України, стало для держави головним обов'язком і вона встановила форму відповідальності перед людиною. Випадки порушення прав людини є не лише особистою трагедією індивіда, а ще й загрозою для нормального функціонування самого суспільства, оскільки порушується встановлений правопорядок, не належним чином реалізується політика держави щодо визнання пріоритету найвищої цінності людини в нашому суспільстві. Дані дослідження показують, що більшість опитаних вважають проблемою дотримання працівниками ОВС прав та свобод людини і громадянина у нашому місті актуальною певною мірою.

Якщо говорити про частоту порушення прав і свобод людини, то думка мешканців міста розділилася практично на три рівні частини. Деяка перевага належить маркеру «працівники ОВС порушують права і свободи людини за виключних обставин» (38,4%). Основними порушниками своїх прав громадяни назвали такі служби та підрозділи: ДАІ, ППС, дільничні інспектори, паспортна служба. Це підрозділи, з якими найчастіше стикаються мешканці міста. Вочевидь, що громадяни не високо оцінюють рівень якості обслуговування, що забезпечують ці підрозділи ОВС. Якщо враховувати відповіді на попереднє питання, то цілком логічно, що респонденти основними правами, які порушуються назвали такі: право на повагу людської гідності, право на свободу пересування, право на свободу та особисту недоторканість, права на правову допомогу. Не дивлячись на загальну невисоку оцінку рівня дотримання прав і свобод працівниками ОВС, більшість городян вважають, що основною причиною цього явища є, насамперед, незнання громадянами своїх прав і обов'язків (59,3%). Друга за кількістю група опитаних назвала основною причиною – низьку правову культуру співробітників ОВС – 48%. Респонденти вважають, що основними заходами, які потріб-

бно вжити для запобігання порушення конституційних прав громадян працівниками ОВС є: посилення контролю держави за забезпеченням прав людини (62,7%); встановлення персональної відповідальності керівництва органів внутрішніх справ за порушення їх підлеглими прав людини під час виконання службових обов'язків (50,4%) та розширення повноважень (можливостей) засобів масової інформації при висвітленні фактів порушення прав людини (46,0%). На нашу думку, цікавим є той факт, що населення не зазначило необхідності особистого ознайомлення з основними правами, свободами і обов'язками громадян.

Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють окреслити конкретну ситуацію щодо стану додержання прав і свобод громадян окремого міста. Щорічний моніторинг громадської думки щодо діяльності міліції по всім регіонам дасть змогу систематично спостерігати за динамікою показників, що характеризують стан і тенденції розвитку процесу гуманізації суспільства та ступеня набуття демократичності України.

Максименко Олена Василівна

*викладач кафедри державно-правових дисциплін
та дотримання прав людини Академії управління МВС*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Сформовані і проголошені права людини не стали, на жаль, гарантією їх дотримання. За даними Організації Об'єднаних Націй, більше ніж у 100 країнах світу порушуються права людини, в тому числі і в високорозвинених країнах. Загострюються конфлікти, які призводять до масових, грубих порушень прав людини. Нагально необхідні відповідні механізми, які дозволяють громадянам відстояти дотримання своїх прав.

Механізми захисту прав людини – це конкретні заклади і органи (міжнародні та національні), які оформлені статутом, наділені повноваженнями та матеріально-фінансовими засобами, достатніми, щоб взяти під свій захист людину або групу людей, права якої порушені.

Тривалий час права людини лишалися внутрішніми проблемами держав, про що наголошується в статті 7 Статуту ООН : «Дійсний Статут у будь-якій мірі не надає ООН права на втручання у справи, що стосуються внутрішньої компетенції будь-якої держави...». Однак реальне життя вимагало інших підходів.

Найважливіше досягнення післявоєнного періоду історії в тому, що індивід став суб'єктом міжнародного права та отримав можливість захищати своє право у державних органах та міжнародних організаціях. Прийняття численних міжнародних угод, які охопили найважливіші

сфери застосування прав людини, створило міжнародно-правову основу міждержавного співробітництва.

Як визначає науковець В. А. Бажанов, міжнародний механізм гарантій прав і свобод людини складається із кількох структурних елементів:

- по-перше, із умов реалізації прав і свобод людини, тенденцій в міжнародній політиці та світовій економіці, що впливають на розвиток прав людини, формують основу світової культури прав людини;
- по-друге, із засобів захисту прав людини, принципів і норм міжнародного права, механізмів і процедур, які регламентують права і свободи людини, основні напрями діяльності суб'єктів міжнародного права;
- по-третє, із сукупності юридичних процедур (процесуальних моментів), міжнародно-правової відповідальності держав та інших суб'єктів міжнародного права за масові порушення прав людини, а також багатогранної діяльності правозахисних організацій.

Сьогодні у світі дієво працюють створені світовою спільнотою регіональні системи реалізації та захисту прав людини. Це, зокрема, регіональні механізми захисту прав людини створено в Європі (в рамках Ради Європи – на підставі Конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р., у рамках Європейського Союзу – на підставі установчих договорів Європейського Союзу; у рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі – згідно з Гельсінським Актом 1975р.); в Америці – згідно з Американською Конвенцією про права людини 1978р.; в Африці – згідно з Африканською Хартією прав людини 1981р. Після розпаду СРСР у рамках СНД також було зроблено спробу створити міжнародну систему захисту прав людини на підставі Конвенції Співдружності Незалежних держав про права й основні свободи людини 1993 р.

Серед регіональних міжнародних органів із прав людини є судові органи (Європейський суд з прав людини, Міжнародний суд з прав людини), квазісудові органи (Комітет незалежних експертів, утворений згідно з Європейською соціальною Хартією), конвенційні органи (Європейський комітет із питань запобігання тортурам, поведженню чи покаранню, що принижує гідність).

Регіональне співробітництво держав суттєво доповнює універсальну систему захисту прав людини і дає можливість заповнити її прогалини, врахувати особливості певного регіону, піти далі загального рівня забезпечення прав і свобод. Сьогодні можна говорити про регіональне співробітництво в галузі прав людини арабських, африканських, американських і європейських країн.

Європейська система захисту прав людини та основних свобод складається з трьох основних компонентів: системи діяльності Органі-

зації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ); системи Європейського Союзу; системи Ради Європи.

В рамках системи Організації з безпеки і співробітництва в Європі вироблено механізм створення норм і прав людини та контролю за їх виконанням. Відправним моментом системи було підписання 1977 р. в Гельсінкі заключного акта Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі.

Система Європейського Союзу вирізняється досконалим інституційним механізмом, у тому числі й стосовно дотримання прав людини та основних свобод, серед чотирьох органів Європейського Союзу (Європарламенту, Ради Європи, Комісії Європейського Союзу та Суду Європейського Союзу), суду належить провідне місце в захисті прав і свобод людини. Юрисдикція суду є обов'язковою для держав-членів. Він складається з судів і генеральних адвокатів. Призначення відбувається за домовленістю між урядами, місце генеральних адвокатів резервується за найбільшими Європейськими державами. Обираються судді й генеральні адвокати на 6 років і мають право на переобрання. Місце розташування Суду – Люксембург. Судочинство ведеться в письмовій та усній формах.

Вадодою системи Європейського Союзу була відсутність у її рамках конвенції про права людини та основні свободи. Було затверджено проєкт Хартії Фундаментальних прав Європейського Союзу, що поклало початок заповненню цієї правової програми.

В системі Ради Європи головним органом із захисту прав та основних свобод є Європейський суд з прав людини у м. Страсбург (Франція), який діє на основі Європейської Конвенції про права людини 1950 р. Механізм захисту прав людини покладений на органи: Європейська комісія з прав людини (заснована в 1954р.), Європейський суд з прав людини (заснований в 1959р.) та Комітет міністрів Ради Європи, який складається з міністрів закордонних справ держав-членів або їхніх представників.

Із зазначеного можна зробити висновок, що Європейська система захисту прав людини є достатньо розробленою, але, як свідчить практика, не достатньо ефективною в процесі реалізації.

Міжамериканська система захисту прав людини почала формуватися як загальна система міжамериканського співробітництва. Це були пропозиції С. Болівера 1822 р. щодо створення конфедерації нових незалежних держав, доктрина Монро, перший конгрес американських держав 1826 р. Згодом на першій Міжнародній Американській конференції 1898 р. створюється міжнародний союз американських республік, більш відомий як Панамериканський союз.

Із прийняттям Боготської хартії 1948 р. було створено Організацію американських держав, схвалено «Принципи, фундаментальні права і обов'язки держав», а також Американську декларацію прав і обов'язків

людини, положення якої певною мірою збігаються зі змістом Загальної декларації прав людини. Хоч Американську декларацію було прийнято на кілька місяців раніше, в травні 1948 р., Міжамериканська конвенція захищає 26 прав і свобод та включає Міжамериканську комісію та Міжамериканський суд як основні органи.

Міжамериканська комісія складається з представників країн-учасниць. Представники Комісії виступають в особистій якості (ст. 36), що гарантує їх незалежність, термін їх повноважень – 4 роки. До повноважень Комісії (ст. 44-47) належить розгляд заяв індивідів, груп індивідів і представників неурядових організацій. Щодо міждержавних звернень стосовно порушень прав людини повноваження комісії є факультативними.

Справи приймають до розгляду після вичерпання національних засобів захисту і не пізніше 6 місяців від дати прийняття остаточного рішення на національному рівні.

Заява не приймається до розгляду, якщо вона вже розглядалася іншою міжнародною структурою.

Міжамериканський суд з прав людини має лише факультативну юрисдикцію. Він складається з семи суддів, які обираються на 6 років і можуть бути переобрані. Суд розташований у місті Коста-Ріка.

Африканська регіональна система захисту прав людини починає відлік своєї діяльності з 1981 р., після прийняття Африканської Хартії прав людини і народів, яка набула чинності 1986 р. В ній закріплено права (ст. 1-26) і обов'язки (ст. 27-29) індивідів та передбачено створення Африканської комісії з прав людини і народів. Вона налічує одинадцять членів. Комісія розглядає не лише індивідуальні заяви, а й, на прохання держав-членів, дає тлумачення Хартії, а також свої висновки для вищого органу – Асамблеї глав держав і урядів.

Отже, можна зробити висновок, що Європейська система захисту прав людини є найрозгалуженішою та найдієздатнішою, а її головний правозахисний орган – Європейський суд – має суттєві переваги над більшістю сучасних правозахисних організацій. Його рішення є обов'язковими для держав, що ратифікували Європейську конвенцію з прав людини. На наш погляд, рішення Європейського Суду впливають на подальше удосконалення не лише Європейських, а й світових стандартів прав людини.

Гусєва Катерина Анатоліївна
науковий співробітник Державного
науково-дослідного інституту МВС України

**ПРАВА ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ**

Забезпечення конституційного права на свободу та особисту недоторканність людини і громадянина багатоманітне і складне. Так, головним її аспектом є реалізація особою цього права у повному обсязі. Зазначене право принципово відрізняється від інших прав тим, що воно належить кожній людині від природи, у визначених законом межах, є невід'ємним, поширюється на всіх людей в однаковій мірі. Обов'язки, пов'язані з забезпеченням цього права, покладені на державу та її органи, службових і посадових осіб. Усі люди мають діяти таким чином, щоб не порушувати свободу і особисту недоторканність інших. Треба зазначити, що для забезпечення зазначеного права важливе значення має нормативно-правове регулювання, яке передбачає наявність чіткої нормативної бази, компетентності державних, у тому числі правоохоронних, органів, неприпустимість їх втручання в ті аспекти здійснення аналізованого права, які не передбачені законом.

Діяльність міліції щодо затримання підозрюваних у вчиненні злочинів регламентується ст. 29 Конституції та КПК України, Законом України «Про міліцію» та іншими нормативними актами. Порівняно з Конституцією УРСР 1978 р., (ст. 52) Конституція України (ст. 29) посилила гарантії, пов'язані з затриманням підозрюваних у вчиненні злочинів та триманням осіб, які вчинили злочини, під вартою.

Конституція України, проголосивши Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою, значно розширила обсяг прав і свобод людини й громадянина, віднісши до них права: на свободу світогляду й віросповідання; на свободу об'єднання в політичні партії; на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; на безпечне для життя й здоров'я навколишнє середовище тощо. Ці та інші статті Конституції, які передбачають захист життя людини, особисту недоторканність, охорону особистого й сімейного життя, таємність листування, телефонних переговорів, телеграфної й іншої кореспонденції, водночас проголошують і неприпустимість порушень названих прав.

Утілення в життя зазначених прав і свобод гарантується, насамперед, приписами самої Конституції. Зокрема, ст. 55 передбачається, що всі вони захищаються судом, а нагляд за їх додержанням здійснює прокуратура. До того ж Конституція України, поряд з гарантуванням забезпечення прав і свобод людини й громадянина, їхнього життя й здоров'я тощо, приписала (ст. 29) уповноваженим органам проводити певні спеціальні заходи у разі гальної необхідності запобігти злочинові або його припинити.

Отже, правоохоронна діяльність, яка безпосередньо спрямована на захист громадян від злочинних посягань, особливо, якщо йдеться про запобігання злочинам та їх припинення, є гарантованим Конституцією

захистом прав і свобод конкретної людини й конкретного громадянина. Це твердження знайшло своє втілення в цілій низці законів України.

Так, у ст. 1 Кримінального кодексу України запобігання злочинам віднесено до одного з основних завдань кримінального права, який також передбачає кримінальну відповідальність за приготування до злочину (ст. 14 КК) та замах на злочин (ст. 15). Окрім того, Особливою частиною КК встановлена кримінальна відповідальність за різні дії, що навмисно або з необережності створюють умови для вчинення окремих видів злочинів. Очевидно, що Кримінально-правовим законодавством України вперше закріплена державна кримінальна політика, в основу якої покладено попередження злочинних діянь.

Кримінально-процесуальний кодекс України визначив норми, спрямовані на виявлення й усунення під час проведення дізнання, досудового слідства й судового розгляду кримінальної справи причин і умов, які сприяли вчиненню злочину (ст.ст.: 23,23-1 КПК), а також щодо кримінально-процесуального запобігання й припинення злочинів одночасно з розглядом заяв і повідомлень про підготовлювані або вчиненні злочини (ч. 2 ст. 97 КПК).

У Законі України «Про міліцію» попередження правопорушень і їх припинення віднесено до основних завдань міліції (ст. 2), а до відповідних обов'язків її співробітників віднесено запобігання злочинам, припинення злочинів, виявлення й усунення причин і умов, що сприяють учиненню злочинів, а також проведення з цією метою оперативно-розшукових і інших профілактичних заходів.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріпив власне функцію оперативно-розшукового попередження злочинів, установивши, що обов'язками оперативних підрозділів є застосовування необхідних оперативно-розшукових заходів з метою запобігання злочинам, їх припинення, виявлення причин і умов, що сприяють учиненню злочинів, а також для здійснення профілактики злочинів (п.1 ст.7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

У Законі України «Про боротьбу з корупцією» визначені правові та організаційні засади запобігання корупції, виявлення та припинення її проявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь. Зокрема, ст. 5 цього Закону встановлює спеціальні обмеження щодо державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямовані на попередження корупції, а ст. 6 передбачає форми відповідного фінансового контролю й ін.

Відзначимо, що попереджувальний напрям державної кримінальної політики в найбільшій мірі сприяє захисту прав і свобод людини й громадянина в разі, якщо ці права й свободи стають об'єктами кримінальних по-

сягань. Це твердження дає підстави вважати реалізацію правоохоронними органами їх функцій щодо попередження злочинів у різних формах діяльності прямим конституційним обов'язком цих органів. Таким же обов'язком слід вважати й неприпустимість будь якого ігнорування, недооцінювання, а також нормативно-правового, організаційного та іншого незабезпечення практичного виконання цих функцій. Відносно цього слід відзначити значну ущербність сучасного кримінально-процесуального права.

Так, ст. 23 КПК України передбачає, що при провадженні дізнання, досудового слідства й судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню злочину. Судячи з редакції зазначеної норми, ідеться про виявлення причин і умов конкретного злочину, що є об'єктом дізнання, досудового слідства або судового розгляду. Однак, орган дізнання, слідчий, прокурор чи суд в змозі з'ясовувати й оцінювати причини й умови на певному узагальнюючому рівні, стосовно, наприклад, однотипних злочинних дій, категорій осіб або груп, які їх учиняють, об'єктів (предметів) злочинного посягання тощо. На жаль, ці можливості не використовуються з причин законодавчого обмеження відповідних кримінально-процесуальних функцій.

У ст. 97 КПК України (ч.1,3) передбачається, що прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя, приймаючи заяви й повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, одночасно вживають усіх можливих заходів, щоб запобігти злочинові або припинити його, а в частині 5-й цієї ж статті вказується, що заява або повідомлення про злочини до порушення кримінальної справи можуть бути перевірені шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності. Але, на жаль, законодавчо не визначені механізми реалізації цієї процесуальної норми. Зокрема, не ясно, у які терміни мають проводитися заходи ОРД щодо перевірки заяв і повідомлень про підготовлювані або вчинювані злочини, у який спосіб повинні вирішуватися питання щодо проведення ОРД поряд з іншими заходами, у межах яких правовідносин між оперативними підрозділами і іншими суб'єктами кримінального судочинства повинні проводитися оперативно-розшукові заходи т. ін.

Зрозуміло, що подолання вад, про які йшлося, потребують прийняття певних законодавчих рішень, які або коригують, або заповнюють чинне законодавство. На нашу думку, це буде подальшим надійним шляхом до досягнення істини в кримінальному судочинстві, без чого, як вірно стверджує В. Н. Кудрявцев, не може бути справедливості, у тому числі й за напрямком діяльності щодо попередження злочинів. Це твердження цілком перекликається з положеннями «Віденської декларації про злочинність і правосуддя: відповіді на виклики ХХІ століття», прийнятої 15 квітня 2000 р. Десятим Конгресом ООН з питань щодо попе-

редження злочинності та поведження з правопорушниками, у якій підкреслюється відповідальність кожної держави за запровадження й підтримку справедливої системи кримінального судочинства.

Треба сказати, що законодавець не обмежився тільки охарактеризованим вище (непрямим) правозастосовним способом забезпеченням прав і свобод громадян під час попередження злочинів. Це гарантовано ще цілою низкою законодавчих приписів прямої дії. Зокрема, у згаданому Законі України «Про міліцію» вона проголошена як державний озброєний орган, який захищає, поряд з іншим, права і свободи громадян. Аналогічно правове забезпечення охорони прав і свобод людини й громадянина визначено також у переліку завдань Кримінального кодексу України. Те ж саме закладено і в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Особливо слід наголосити на важливіших принципах сучасної правоохоронної діяльності, що безпосередньо пов'язані із забезпеченням прав і свобод громадян. Зокрема, йдеться про дотримання принципу гуманізму, який сьогодні базується на положеннях: «Загальної декларації прав людини», проголошеної резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.; «Європейської конвенції з прав людини», прийнятої в Римі 4 листопада 1950 р.; «Міжнародного пакту про громадянські та політичні права», проголошеного резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р.; Міжнародного пакету про громадянські й політичні права – «Заключний Акт Гельсінської наради» 1975 р.; «Конвенції проти катування та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведження й покарання», проголошеної резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1984 р., якими гарантуються права й свободи людини й громадянина.

Вважаємо, що беззастережне втілення зазначених вимог додасть гарантій дотримання прав і свобод громадян при попередженні злочинів правоохоронними органами України.

Коваленко Вікторія Павлівна

*ад'юнкт Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*

СПРИЧИНЕННЯ ПРАВОМІРНОЇ ШКОДИ СПІВРОБІТНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПРИ ВИКОНАННІ СЛУЖБОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ

Органам внутрішніх справ належить провідна роль у боротьбі зі злочинністю. Діяльність працівників органів внутрішніх справ України спрямована, перш за все, на захист прав і свобод людини. Для реалізації поставлених перед ними завдань надані доволі широкі повноваження, злочинне використання яких в ході виконання службових обов'язків призводить до

порушення прав людини та тягне за собою зневіру громадян у можливість правового захисту їх законних інтересів з боку влади, викликає великий резонанс у суспільстві, нівелюючи досягнення України як правової держави.

Тому дослідження питань щодо вчинення працівниками органів внутрішніх справ злочинів та спричинення ними шкоди правоохоронним інтересам залишається актуальним.

Дослідженню злочинності співробітників органів внутрішніх справ присвячені роботи науковців: С. А. Алтухова, О. М. Вороніна, А. В. Галяхової, О. А. Мартиненко, О. С. Новакова, С. А. Шалгунової та ін.

Однак слід зазначити, що настання негативних наслідків при виконанні службових обов'язків працівниками органів внутрішніх справ не завжди обумовлено вчиненням ними злочинних дій. За певних обставин спричинення шкоди буде правомірним результатом обґрунтованих дій. Наприклад, міліціонер для досягнення покладених на нього завдань щодо припинення правопорушень та виявлення і розкриття злочинів спричиняє затримуваній особі, що вчинила злочин, тілесні ушкодження.

В даному випадку, за умов дотримання співробітником міліції певних вимог, передбачених законами та нормативно-правовими положеннями відомчих наказів МВС України, його дії є правомірними, а небажані наслідки у вигляді спричинення тілесних ушкоджень людині оцінюються як правомірна шкода. Навпаки, невиконання покладених на міліціонера обов'язків щодо затримання особи, яка вчинила злочин, та припинення злочинного посягання є дисциплінарним проступком, за який повинно бути накладено стягнення.

Таким чином, обставини за якої діють співробітники міліції при виконанні службових обов'язків та завдання, які перед ними поставлені, обумовлюють надану їм законодавцем можливість спричинювати шкоду правоохоронним інтересам.

Зрозуміло, що цілі, задля досягнення яких міліціонер спричиняє шкоду, повинні співпадати, так би мовити стратегічно, з тими завданнями, які стоять перед його службою в цілому. Об'єктивними показниками волі та мети особи, як вірно зазначає Н. Ф. Кузнєцова, є результат і її поведінка.

Але шкода сама по собі, спричинена при виконанні службових обов'язків, не є ні позитивним, ні негативним результатом, адже оцінка її багато в чому залежить від оцінки правомірності поведінки, наслідком якої став цей результат. Наприклад, будь-яку техніку можна розібрати за для її удосконалення чи за для того, щоб нею ніхто не скористався, результат один – не працююча техніка.

Умови правомірності діяння, результатом якого стало спричинення шкоди охоронюваним кримінальним правом інтересам, передбачені, зокрема, в Розділі VIII Кримінального кодексу України «Обставини, що

виключають злочинність діяння». В цьому розділі визначені обставини, за яких діяння, що формально містить всі ознаки злочину, не є ним.

Проте в теорії кримінального права існує певна дискусія щодо можливості застосування норм даного інституту до співробітників органів внутрішніх справ, а саме ст. ст. 36, 37, 38, 39 КК України.

Так, професор Ю. В. Баулін, визначаючи обставини, що виключають злочинність діяння як конкретний акт соціально корисної (соціально прийнятної) правомірної поведінки, який зовнішньо схожий зі злочинами та вчинюється за наявності певних підстав, що виключають злочинність діяння, а тим самим й кримінальну відповідальність за спричинену шкоду, вказує, що необхідна оборона, крайня необхідність, а затримання особи, яка вчинила злочин, це є право, яке надається кримінальним законом пересічному громадянину. Відповідно для правоохоронців така поведінка є юридичним державно-владним повноваженням, відом та мірою службової поведінки, тому кваліфікувати її слід відповідно до вимог, що передбаченні при виконанні саме професійних обов'язків, а не за кримінально-правовими положеннями інституту обставин, що виключають злочинність діяння.

Не погоджується з таким тлумаченням дослідник В. І. Осадчий, зазначаючи, що право діяти при обставинах, що виключають злочинність діяння, поширюється і на співробітників правоохоронних органів, але опосередковано, деталізуючись в нормативно-правових положеннях відповідних законодавчих актів. Так, Закон України «Про міліцію» регламентує підстави і порядок застосування вогнепальної зброї і спеціальних засобів, засобів фізичного впливу. Але саме це право на застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів і засобів фізичного впливу виникає з положень кримінально-правового інституту та обставин, що виключають злочинність діяння.

Таку ж думку підтримує й російська авторка Л. М. Смирнова. Вона зауважує, що зміст обставин, що виключають злочинність діяння полягає в певній сукупності умов (ознак), за наявності яких діяння, що спричинило значну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони і формально схоже на злочин, не є злочином. Розбіжності дії правових положень цього інституту щодо кола суб'єктів дослідниця не вбачає, тому вважає доцільним поширювати дії обставин, що виключають злочинність діяння, передбачені кримінальним правом, й на співробітників органів внутрішніх справ.

Дійсно, як вірно зауважує Ю. В. Баулін, для міліціонерів певні дії є державно-владним повноваженням в силу їх правового статусу. Тому при оцінці правомірності дій співробітників органів внутрішніх справ необхідно враховувати особливості їх правового статусу. Однак це не означає,

що їх дії не можуть підпадати під кримінально-правові норми обставин, що виключають злочинність діяння. На співробітників міліції покладено обов'язок діяти за наявності обстановки небезпечного посягання на охоронювані законом права й інтереси, за наявності обстановки затримання особи, що вчинила злочин, безпосередньо після посягання, при наявності обстановки небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини, а також суспільним інтересам чи інтересам держави. Отже, вони, знаходячись в конкретних обставинах (обставинах, що виключають злочинність діяння), повинні діяти за тих умов, які визначені законодавцем. Мова повинна йти про особливості механізму реалізації певних повноважень, які передбачені (надані) законодавцем, в тому числі за умов наявності обставин, що виключають злочинність діянь, передбачених Кримінальним кодексом України.

З огляду на те, що співробітники органів внутрішніх справ мають спеціальні навички застосування вогнепальної зброї і засобів фізичного впливу, а надані їм повноваження переважно носять дискреційний характер, тобто їх реалізація співробітниками міліції багато в чому залежить від розсуду останніх, тому цілком зрозумілим є прагнення законодавця детально регламентувати порядок здійснення тих повноважень, що наперед несуть можливість заподіяння шкоди особі. Це стосується, насамперед, застосування фізичної сили та спеціальних засобів.

Таким чином, кваліфікуючи дії співробітників органів внутрішніх справ, що спричинили шкоду об'єкту кримінально-правової охорони при виконанні службових обов'язків, необхідно з'ясувати ціль, до досягнення якої прагнув правоохоронець та дотримання ним вимог, що передбачені обставинами, що виключають злочинність діяння, й закріплених в Законах України «Про міліцію», «Про дисциплінарний статут органів внутрішніх справ» та відповідних підзаконних нормативно-правових актах МВС України.

Кравченко Ірина Сергіївна

*магістр права, ад'юнкт кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ДІЯЛЬНОСТІ ОВС

Процес вступу України до Європейського Союзу та Світової організації торгівлі вимагає виконання низки умов, для здійснення яких існує необхідність у застосуванні цілого комплексу заходів, основним з яких є надійний захист права інтелектуальної власності від протиправних посягань. Крім того, інтелектуальний капітал кожної країни є одним із показників

цивілізованості держави, а також перспективою її подальшого розвитку. Ці фактори були причиною створення в Україні розгалуженої системи заходів захисту права інтелектуальної власності і суб'єктів цього захисту.

Право інтелектуальної власності є одним з основних конституційних прав людини і громадянина в Україні. Конституція України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ч. 1 ст. 54).

Інтелектуальна власність – це, передусім, цивільно-правова категорія, проте її захист, окрім цивільного права, забезпечується нормами адміністративного та кримінального права. Адміністративна відповідальність у цій сфері застосовується найчастіше, що обумовлено рядом причин. По-перше, для притягнення до кримінальної відповідальності необхідні наслідки відповідного діяння у вигляді матеріальної шкоди у значному (великому або особливо великому) розмірі (ст.ст. 176, 177, 229 КК України) або істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності (ст. 232 КК України). Відповідно, для притягнення до адміністративної відповідальності достатньо настання незначної шкоди, оскільки у статтях, які передбачають адміністративну відповідальність за порушення права інтелектуальної власності, розмір матеріальної шкоди прямо не зазначений. По-друге, до суду для притягнення до цивільної відповідальності потерпілі звертаються вкрай рідко, якщо сума збитків незначна, вважаючи цей крок марною витратою власного часу і грошей. Тому притягнення до адміністративної відповідальності є одним з найефективніших засобів захисту права інтелектуальної власності.

Поняття адміністративно-правового захисту являє собою сукупність застосовуваних в адміністративному порядку юридичних засобів, спрямованих на здійснення уповноваженими органами (посадовими особами), а також особами та громадянами відповідних процесуальних дій, спрямованих на припинення незаконного посягання на права, свободу та інтереси громадян; ліквідацію будь-яких перешкод під час їх здійснення; визнання або підтвердження, поновлення та примусове виконання прав, невиконаних або неналежним чином виконаних обов'язків з притягненням винної особи до відповідальності.

Адміністративно-правовий захист прав інтелектуальної власності прямо чи опосередковано здійснюють уповноважені органи, які сформували за останні роки розгалужену систему. Серед таких органів виділяють:

- 1) у Верховній Раді України – Комітет з питань науки і освіти, в складі якого діє підкомітет з питань інтелектуальної власності;

2) у судовій владі – суди загальної юрисдикції та спеціалізовані суди, в яких запроваджено спеціалізацію суддів у сфері інтелектуальної власності;

3) у виконавчій владі:

- Міністерство освіти України, а саме Державний департамент інтелектуальної власності;

- Міністерство юстиції України;

- Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС) України;

- Служба безпеки України;

- Державна митна служба України;

- Державна податкова адміністрація України;

- Антимонопольний комітет України;

- Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики.

Система державних і недержавних органів у сфері інтелектуальної власності перебуває у завершальній фазі свого становлення та вже сьогодні здатна виконувати основні функції правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Особливе місце в цій системі займає МВС України, на яке, як суб'єкта адміністративно-правового захисту, покладено такий обов'язок, як припинення адміністративних правопорушень і здійснення провадження у справах по них, а також виявлення причин й умов, що сприяють вчиненню правопорушень, вживання в межах своєї компетенції заходів до їх усунення. У системі МВС України ці обов'язки у сфері інтелектуальної власності покладені на підрозділи Державної служби боротьби з економічною злочинністю (далі – ДСБЕЗ) МВС України, у складі якої у 2001 р. як у центральному апараті, так і на регіональному рівні створено спеціальні підрозділи боротьби з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності. На них покладено одне з головних завдань – виявлення та припинення фактів порушення прав інтелектуальної власності. Завдання по забезпеченню захисту прав інтелектуальної власності, визначене Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007-2009 рр., покладено на МВС України.

Виходячи з міжнародних та європейських стандартів, в основу діяльності ОВС щодо захисту прав людини, взагалі, і права інтелектуальної власності, зокрема, покладені принципи верховенства права, законності, визнання людини найвищою соціальною цінністю, забезпечення прав і свобод людини як основного обов'язку правової демократичної держави, так і її правоохоронних органів, право людини на захист своїх прав, відповідність законодавства з прав людини міжнародним нормам і стандартам та інші. На цих принципах ґрунтується діяльність ОВС, які здійснюють адміністративно-правовий захист права інтелектуальної власності.

Ефективність боротьби міліції з адміністративними правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності збільшується з кожним роком, про що свідчать статистичні дані, надані Департаментом інформаційних технологій МВС України. Так, у 2001 р. на території України було виявлено 1745 адміністративних правопорушень у сфері інтелектуальної власності, у 2002 р. – 2690, у 2003 р. – 988, у 2004 р. – 1332, у 2005 р. – 2310, у 2006 р. – 5057, у 2007 р. – 6805. Поступове збільшення кількості виявлених адміністративних правопорушень свідчить про накопичення досвіду ОВС у боротьбі з цим негативним явищем, а також про необхідність подальшого дослідження діяльності ОВС у сфері захисту права інтелектуальної власності.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що захист права інтелектуальної власності є пріоритетним напрямком діяльності України на міжнародній арені і в середині країни. Крім того, основним суб'єктом захисту права інтелектуальної власності в Україні є МВС України, яке сьогодні активізує боротьбу з порушенням права інтелектуальної власності у центральному апараті та на регіональному рівні.

Ксендзюк Вадим Юрійович
слухач магістратури ХНУВС

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОМІРНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОВС УКРАЇНИ

Конституція України у ст. 3 закріпила положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в державі. При цьому ступінь забезпеченості прав і свобод особи, відповідно до Декларації прав і свобод людини, є важливим показником розвитку суспільства та демократизації органів державної влади. Так сталося, що, за специфікою діяльності, саме на органи внутрішніх справ України покладено головне завдання щодо захисту прав та свобод людини і громадянина від протиправних посягань, забезпечення процесу їх реалізації в суспільстві.

На сучасному етапі розвитку законодавчого процесу існує багато нормативно-правових актів, норми яких регулюють той або інший процесуальний порядок забезпечення прав людини в Україні. Проте на практиці існують непоодинокі випадки порушення цих прав, як з підстав зневажливого ставлення посадовими особами органів виконавчої влади до правових норм, так і з підстав обумовлених існуванням певних прогалин у праві.

Особливо це актуально для правоохоронної сфери в аспекті застосування примусових заходів. Значної уваги у цьому питанні заслуговує

проблема забезпечення прав людини і громадянина під час здійснення адміністративного затримання працівниками органів внутрішніх справ.

Необхідно зазначити той факт, що існує певна невизначеність у питанні законодавчого регулювання адміністративного затримання. Так, п. 5 ст. 11 Закону України «Про міліцію» передбачає надання працівникові міліції права затримувати осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, для складання протоколу або розгляду справи по суті, якщо ці питання не можуть бути вирішені на місці, – на строк до трьох год. Отже, згідно з цим положенням працівник міліції має повноваження затримати підозрюваного в здійсненні будь-якого адміністративного правопорушення. Проте ст. 262 КпАП України обмежує повноваження працівника міліції щодо затримання певним колом правопорушень, вичерпно перерахованих у цій статті.

Колізія між згаданими положеннями Закону України «Про міліцію» і Кодексу України про адміністративні правопорушення не дає можливості точно з'ясувати обсяг повноважень міліції у затриманні підозрюваних правопорушників.

До того ж адміністративне затримання за правилом не може тривати більше трьох год. Між тим органи внутрішніх справ України можуть продовжити строк затримання особи на більш тривалий термін. Це виняткове право закріплено у тому ж Законі України «Про міліцію» у ст. 11, де зазначено, що за необхідності встановлення особи і з'ясування обставин правопорушення міліція має право затримати і тримати особу під вартою до трьох діб з письмовим повідомленням про це письмово прокурора протягом 24-х год. з моменту затримання.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (надалі КУпАП) надає міліції ще більшш повноваження. Так, в ст. 263 передбачено, що осіб, які порушили правила обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, можуть затримати на строк до десяти діб за санкцією прокурора, якщо правопорушник не має документів, що посвідчують його особу. Ця норма КУпАП відверто порушує положення ст. 29 Конституції України, яка вимагає, щоб законність тримання під вартою протягом 72 год. була перевірена судом. Отже, законодавча невизначеність чітких умов законного адміністративного затримання особи органами внутрішніх справ (порівняно з кримінальним процесом) призводить до того, що таке затримання на практиці широко використовується з метою кримінального переслідування особи.

Як приклад, затримання і тримання під вартою осіб, які займаються бродяжництвом. У цьому аспекті чинним законодавством України також не передбачено отримання постанови суду про затримання особи. Достатньо і того, що керівна особа ОВС повідомить прокурора про цей

факт. Це надає широкі можливості для органів внутрішніх справ щодо використання такого примусового заходу, як адміністративне затримання без достатніх підстав або навіть зловмисно.

Крім того, залишається поширеною практика незареєстрованих затримань громадян. Це, коли затримана працівником міліції особа примусово доставляється до органу внутрішніх справ, проте в черговій частині ОВС факт її затримання оперативним черговим у відповідному журналі не реєструється. При цьому затримана особа залишається під контролем чергової частини ОВС без будь-яких правових підстав, притаманних статусу затриманого. Це, насамперед, трапляється тоді, коли особа, що піддана адміністративному затриманню, не обізнана щодо своїх конституційних прав та порядку їх реалізації.

Окрім адміністративного затримання, проблема виникає також і у розумінні змісту такого заходу адміністративного примусу, як доставлення порушника до ОВС. Незважаючи на те, що ці заходи є загально-визнаними засобами в адміністративній діяльності ОВС, але в теоретичних концепціях і в законодавстві України вони сприймаються неоднозначно. Безперечним є те, що суть адміністративного затримання особи полягає у примусовому короткочасному обмеженні свободи дій і пересування особи. Але затримання виражається не тільки в триманні особи в спеціальній установі ОВС чи спеціальному приміщенні ОВС під вартою. Наприклад, у п. 5 ст. 11 Закону України «Про міліцію» відповідне право міліції сформульовано через поняття двох взаємопов'язаних дій: тих чи інших осіб міліція має право затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях. Причому в наступних абзацах цього пункту йдеться про затримання осіб, які вчинили і злочини, і адміністративні правопорушення, передбачені КУпАП, термін «адміністративне затримання» при цьому взагалі не використовується. Також у Законі України «Про міліцію» не згадується про право міліції здійснювати доставлення порушників, лише вказується на затримання. Тому необхідність зупинення особи на вимогу працівника міліції залишатися на місці і доставлення цієї особи до ОВС задля з'ясування обставин справи – це дії, які охоплюються одним поняттям «затримання».

Отже, поняття «доставлення» особи, порядок застосування якого передбачено ст. 259 КУпАП, слід розглядати як елемент затримання. В адміністративному праві доставлення особи найчастіше розуміється як примусове вилучення особи, яка вчинила або вчиняє адміністративне правопорушення, з місця його вчинення або виявлення правопорушника і супроводження останнього до відповідного приміщення. Тому можна стверджувати, що доставлення особи до відповідного органу внутрішніх справ починається із примусового затримання цієї особи.

Таким чином, відповідно до вищезазначеного стає необхідним:

- по-перше, внести відповідні зміни до чинного законодавства України у питанні усунення протиріч в правових підставах адміністративного затримання. Зокрема, відповідних змін вимагають Кодекс України про адміністративні правопорушення (стаття 263 КУпАП), Закон України «Про міліцію» і ряд інших законодавчих актів, щодо виключення можливості примусового тримання особи під вартою без судового рішення понад 72 години;
- по-друге, визначити початок затримання у зв'язку з підозрою у вчиненні адміністративного правопорушення в залежності від фактичних обставин, які свідчать про дійсне позбавлення особи свободи або, щонайменше, поширити гарантії, надані затриманому, на осіб, що перебувають під контролем правоохоронного органу у якості «доставлених» осіб;
- по-третє, покращити рівень інформаційного забезпечення та стан профілактичної роботи ОВС серед населення з метою опанування громадянами необхідних знань щодо положень чинного законодавства України у галузі забезпечення їх законних прав і свобод відповідно до міжнародних норм.

Шелкошвеєв Ігор Володимирович

викладач кафедри соціології

навчально-наукового інституту психології,

менеджменту та інформаційних технологій ХНУВС

ЯКІСНИЙ ВІДБІР ПЕРСОНАЛУ В ОВС ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗАПОБІГАННЮ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ефективне функціонування органів внутрішніх справ в умовах побудови в Україні демократичної, правової держави знаходиться у прямій залежності від забезпечення високої якості їх кадрового потенціалу, відповідності роботи з кадрами органів та підрозділів внутрішніх справ сучасним вимогам.

За сучасних умов значно змінюється зміст та форми роботи з кадрами ОВС, що значною мірою пов'язано з процесами, які відбуваються у соціально-економічному та політичному житті України і які неодмінно відбиваються на діяльності ОВС, впливають на їх завдання, формування стратегії, обумовлюють особливості професійної діяльності працівників ОВС тощо.

Разом з тим негативні соціально-економічні фактори та фактори суспільного життя, що склалися в Україні, загострення криміногенної ситуації призвели не тільки до ускладнення завдань працівників ОВС або наповнення їх новим змістом, певних змін у професійному просторі їх

діяльності, але й негативно позначилися власно на стані кадрового складу ОВС, до таких можна віднести:

- відтік кваліфікованих кадрів, руйнування професійного ядра;
- негативні явища у кадровому середовищі ОВС (порушення службової дисципліни, аморальні вчинки і т. ін.);
- жорстоке поводження та катування затриманих.

Система роботи з кадрами, яка протягом тривалого часу існувала в ОВС і задовольняла їх потреби, вже не відповідає сучасним умовам діяльності ОВС, їх завданням, тенденціям розвитку. В нових умовах вона потребує значної реорганізації.

Зазначимо, що головним видом діяльності працівників ОВС є правоохоронна діяльність. Вона будується на основі суворого виконання наказів та розпоряджень, субординації та координації правоохоронних відносин. Всі важливі питання, які стосуються діяльності ОВС, регулюються Конституцією та Законами України, Дисциплінарним статутом, настановами ті відомчими інструкціями правоохоронної діяльності та не обмежується тільки правовими нормами. Важливого значення набуває професійна мораль, яка визначає свідомість працівників ОВС, їх стосунки, поведінку, а також оціночні акценти громадської думки щодо діяльності ОВС, яка ускладнюється у перехідний період стереотипами минулих часів.

Правоохоронна діяльність пов'язана з реалізацією працівниками ОВС владних повноважень, з необхідністю використання у певних випадках примусових заходів. Влада, яку отримали працівники, накладає на них підвищену відповідальність за наслідки їх рішень та дій.

Працівникам ОВС у процесі виконання своїх професійних обов'язків доводиться стикатися з різними формами протидії їх службовій діяльності як з боку окремих осіб, так установ і організацій. Для успішного подолання такої протидії важливим є уміння діяти в екстремальних умовах, протистояти різного роду негативним впливам, тверда переконаність у соціальній значущості обраної професії.

Дослідження, яке проведене НДЛ СПР в ОВС, зафіксувало досить низький рівень довіри населення до органів правопорядку, в тому числі до міліції. На думку респондентів, головними недоліками в діяльності міліції є факти корупції, небажання захищати населення, низький професіоналізм, незаконні зв'язки з кримінальним світом, мафією, невисока культура працівників тощо.

Крім корумпованості міліції, значна кількість респондентів досить розповсюдженим явищем вважає незаконне використання працівниками міліції фізичного та психічного насилля.

Особливе занепокоєння викликають факти засудження за вчинення злочинів працівників, що прослужили в ОВС менше одного року. Це

свідчить про складність і відповідальність процесів добору, прийому та професійної адаптації працівників.

Все це підтверджує складність ситуації із кадровим складом ОВС, що склалася у цих регіонах, а також необхідність розробки ефективних методів селекції особового складу.

Дослідники роблять висновки, що оскільки є різні причини використання поліцейськими надмірної сили, то потрібні і різноманітні засоби втручання, які розраховані на ті чи інші типи поліцейських.

В ОВС України найбільш розповсюдженими засобами попередження подібних явищ вважається створення професійного ядра, селекція та відбір при прийомі у спеціальні вищі навчальні заклади, на службу, тестування та деякі інші.

З одного боку, це свідчить про очищення рядів працівників ОВС від осіб, що не відповідають вимогам цієї професії, компрометують її, а з другого висвітлює недоліки в організації відбору кадрів та подальшої роботи з ними.

Зрозуміло, що сучасна система відбору кандидатів на службу в ОВС не відповідає вимогам, тому, на наш погляд треба переймати досвід відбору кандидатів на службу в поліцію провідних країн світу. Для цього необхідно:

- переорієнтування з закритої системи рекрутування на відкриту, що націлена на формування більш повної демографічно і соціально різноманітної групи кандидатів;
- розробити нову теоретико-правову модель, основним принципом якої було б служіння громадськості;
- розробити та затвердити нові нормативні документи, що регулюють діяльність міліції та її кадрову роботу при формуванні кадрового ядра;
- при відборі на службу акцент повинен робитися на інтелектуальні і моральні якості кандидата а не тільки на фізичні дані;
- розробити та затвердити закони, що зобов'язують переважне рекрутування в міліцію жінок і представників національних меншин;
- регулярно переглядати критерії відбору, піддавати їх регулярній переоцінці у відповідності з новими реаліями в суспільстві;
- створити і забезпечити такі процедури відбору, що мали б пряме відношення до виконуваної роботи і відповідали службовим функціям.

ОВС – є органом, який захищає права і свободи громадян, охороняє особисте життя людей від протиправних дій будь-кого і несе відповідальність перед людиною за свою діяльність. Отже, захист і дотримання прав людини в діяльності міліції знаходиться у прямій залежності від якісного складу кадрів, їх високої професійної майстерності. Тому якіс-

ний відбір кадрів на службу в міліцію є найважливішим чинником для запобігання щодо порушень прав людини.

Салманова Олена Юрійвна
канд. юрид. наук, доц. кафедри адміністративного
права і процесу ННІПФМГБ ХНУВС

**ДІЯЛЬНІСТЬ ДАІ МВС УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ
ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ПІД ЧАС
ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ
НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ**

Діяльність Державтоінспекції з захисту та реалізації прав і свобод громадян під час забезпечення безпеки дорожнього руху закріплюється на конституційному рівні та чинним законодавством. Основою цієї системи є положення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Цей конституційний обов'язок стосується і діяльності міліції щодо захисту прав і свобод громадян. Працівники Державтоінспекції в різних ситуаціях, пов'язаних з попередженням та припиненням порушень правил дорожнього руху, притягненням до адміністративної відповідальності, зі створенням умов щодо розкриття злочинів у цій сфері, зобов'язані поважати гідність особи, гуманно до неї ставитись, не допускати будь-яких випадків перевищення повноважень та інших порушень законності щодо громадян. Крім того, ст. 3 Конституції України зобов'язує працівників міліції охороняти і захищати права людини незалежно від її походження, майнового та іншого становища, расової та національної належності, громадянства, віку, статі, мови та освіти, ставлення до релігії, політичних та інших переконань.

У межах чинного законодавства працівники міліції мають право обмежувати особисті права і свободи громадян, якщо без цього неможливо виконати покладені на них службові обов'язки. Основними серед таких прав громадян є право на недоторканість особи, приватної власності, житла і особистого життя; право на свободу дій, пересування та інші.

Початковою стадією взаємовідносин Державтоінспекції з громадянами – учасниками дорожнього руху є контроль і нагляд за діями останніх. Під час виконання своїх обов'язків працівники Державтоінспекції застосовують заходи адміністративно-запобіжного характеру, такі як

зупинка транспортного засобу і перевірка у водіїв документів, що посвідчують законність їх участі у дорожньому русі.

Зупинку транспортних засобів можна розглядати у двох аспектах: як адміністративно-запобіжний захід і як захід адміністративного припинення. Про припинення мова йде тільки тоді, коли водій порушує правила дорожнього руху чи є відомості про вчинення інших правопорушень, до яких причетні водій або пасажир. Підстави застосування зупинки транспортних засобів як заходу адміністративного попередження ніде не сформульовано, тому в літературі стверджується, що в інших випадках цей захід може застосовуватись із попереджувальною метою. Зрозуміло, що здійснення цього заходу не фіксується в якихось спеціальних документах, його суть складає певна дія, необхідна для забезпечення її виконання, зокрема, застосування інших заходів адміністративного примусу. Тому статистичні дані про частоту застосування зупинки транспортних засобів як запобіжного заходу відсутні. Їх можна встановити тільки щодо застосування даного заходу з метою припинення адміністративних проступків, злочинів та інших об'єктивно протиправних діянь.

Одним з найпоширеніших заходів адміністративного попередження є перевірка документів. У сфері забезпечення безпеки дорожнього руху працівники Державтоінспекції перевіряють такі документи: посвідчення на право керування транспортним засобом відповідної категорії і талон до посвідчення водія; реєстраційний документ на транспортний засіб; у випадку відсутності власника транспортного засобу – документ, що підтверджує право використання чи розпоряджання ним або право сумісної власності на транспортний засіб; у встановлених законодавством України випадках – шляховий (маршрутний) лист і документ на вантаж, що перевозиться; у встановлених законом випадках – ліцензію. Своєчасна і обґрунтована перевірка документів дозволяє попереджати різні правопорушення, в тому числі і найбільш суспільно небезпечні з них злочини.

Особливо актуальним в наш час є врегулювання підстав і порядку огляду транспортних засобів, оскільки з цього приводу у громадян виникає дуже велика кількість нарікань про порушення їх конституційних прав і свобод. Відповідно до п. 14, 21 ст. 11 Закону України «Про міліцію» працівники міліції, зокрема, працівники Державтоінспекції мають право оглядати транспортні засоби на предмет крадіжки, перевіряти у водіїв документи на право використання і керування транспортним засобом, перевіряти відповідність вантажів, що перевозяться, товарно-транспортним документам, проводити огляд технічного стану транспортного засобу, номерів агрегатів і комплектність, а також за необхідності – медичний огляд водіїв з метою запобігання фактам керування транспор-

тними засобами особами, які перебувають у нетверезому стані. Ст. 264 КпАП України встановлює однакові правила застосування огляду і як попереджувального заходу і як заходу адміністративного припинення, що слід визнати недоліком зазначеної норми. Тому назріла необхідність законодавчо розмежувати випадки застосування огляду транспортних засобів як різних заходів адміністративного примусу та передбачити прийняття спеціального нормативного акту, у якому були б визначені поняття огляду, підстави і порядок його застосування.

Як правило, адміністративне затримання, передбачене ст. 261 КпАП України, провадиться з метою припинення адміністративного порушення, встановлення особи правопорушника, для складання протоколу про адміністративне правопорушення. У справах про адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху складення протоколу є обов'язковим, тому, якщо на місці його скласти неможливо, порушник в усіх випадках може бути підданий адміністративному затриманню. Складення протоколу, крім виконання функції джерела доказів у справі про адміністративне правопорушення, забезпечує також законність і обґрунтованість застосування цього заходу припинення. Адміністративне затримання суттєво обмежує права громадян, у зв'язку з чим важливе точне дотримання його строків. Адміністративне затримання за порушення норм, які стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, як правило, не може перевищувати трьох годин. Строк адміністративного затримання обчислюється, як правило, з моменту доставлення порушника. Крім складення протоколу, закон покладає на міліцію ще деякі обов'язки, пов'язані з адміністративним затриманням особи, яка вчинила порушення. Мається на увазі негайне повідомлення її родичів про місце перебування цієї особи. Крім того, на прохання затриманого може бути повідомлено власника відповідного підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган. Не врегульовано питання про те, як повинен діяти працівник міліції, якщо особа не бажає, щоб про її затримання були повідомлені близькі та родичі. На практиці про це робиться запис в протоколі затримання. Особа, затримана за порушення правил дорожнього руху, відповідно до ст. 267 КпАП, може оскаржити адміністративне затримання у вищий орган внутрішніх справ (вищий посадовій особі), прокуророві або до суду.

На нашу думку, ст. 259 КпАП «Доставлення порушника» потребує змін, тому що мета цього заходу – складення протоколу, а це значить, що особа, яка навіть і вчинила правопорушення, не може бути визнана порушником доти, поки вина її не буде доведена встановленим законом способом. Отже, ця особа має називатися особою, яка вчинила правопо-

рушення, оскільки дотримання принципу презумпції невинуватості є однією з основних засад процесуальної діяльності міліції щодо захисту та реалізації прав і свобод громадян.

Відсторонення водіїв, які перебувають у стані сп'яніння, від керування транспортним засобом (ст. 266 КпАП) також вимагає додаткового врегулювання. Нарікання громадян викликає той факт, що законодавством не передбачено складання протоколу про відсторонення цих водіїв від керування транспортним засобом. Протокол про затримання транспортного засобу також не складається. Відсторонюючи водіїв у стані сп'яніння від керування транспортним засобом і сідаючи за кермо цього автомобіля для транспортування водія у медичний заклад для огляду, інспектори ДАІ, можливо, обирають «з двох лих менше», тому що залишення транспортного засобу на узбіччі дороги може призвести до ще гірших для громадян наслідків (пошкодження, крадіжка). Але і у цьому випадку водії найчастіше скаржаться на недбале ставлення співробітників ДАІ до автомобіля. Таким чином, законодавче закріплення обов'язковості складання зазначених процесуальних документів багато в чому полегшило б стан водія, сприяло дотриманню прав громадян, забезпечило можливість оскарження незаконних дій працівників Державтоінспекції та захистило б останніх від необґрунтованих скарг громадян. Крім того, відсторонення водіїв у стані сп'яніння від керування транспортним засобом – це найважливіший спосіб захисту не тільки прав, а й самого життя решти громадян, які можуть зустрітися на шляху такого водія. Тільки за першу половину травня поточного року у Харкові трапилось декілька трагедій з вини п'яних водіїв.

Працівники Державтоінспекції можуть застосовувати заходи, спрямовані на поновлення порушених прав громадян, що є важливим елементом у механізмі забезпечення захисту та реалізації прав і свобод людини і громадянина. У тому випадку, коли права громадянина були порушені іншими особами (наприклад, пошкодження транспортного засобу під час ДТП), працівники міліції у межах наданих повноважень здійснюють заходи щодо поновлення порушених прав (наприклад, складають акти про спричинену шкоду та ін.). Але відомі випадки, коли права громадян можуть бути порушені діями самих працівників Державтоінспекції. В цьому випадку у громадян є можливість звернутися із скаргою до вищих органів міліції, прокуратуру, або до суду за захистом порушених прав. На жаль, чинним законодавством України не регулюється порядок поновлення порушеного права людини в разі її незаконного притягнення до адміністративної відповідальності. На наш погляд, слід погодитися з думкою деяких авторів про необхідність прийняття закону, у якому буде передбаче-

ний порядок поновлення порушених прав у випадках незаконного притягнення особи до будь-якого з видів юридичної відповідальності.

При здійсненні працівниками Державтоінспекції своїх функцій з правомірного обмеження прав людини, вони в процесі своєї діяльності не повинні переходити дозволених меж, зобов'язані діяти згідно з чинним законодавством, що встановлює їх компетенцію, використовувати форми і методи забезпечення прав людини, що не суперечать правовим і моральним вимогам.

Щербакова Ірина Василівна

начальник центру зв'язків з громадськістю ХНУВС

ПОБОЮВАННЯ ВЛАСНОГО БЕЗПРАВ'Я ЯК СКЛADOVA СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЛІЦІЮ

Думка населення про міліцію є дуже важливою, тому що вона визначає поведінку населення у відносинах з працівниками міліції. Сьогоднішні уявлення населення про міліцію відбивають те, яким буде характер їх взаємодії завтра та яким – ворожим, байдужим або сприятливим – буде соціальне середовище, в якому міліція здійснює свою діяльність. Тому для ефективного менеджменту ОВС важливо не тільки вивчати уявлення населення про міліцію, але й розуміти, як вони формуються і що впливає на цей процес. І, більш конкретно, наш дослідницький інтерес полягає у відповіді на питання: як відбиваються різного роду побоювання населення, зокрема власного безправ'я у ситуаціях взаємодії з міліцією, на соціальних уявленнях про неї.

Дослідження думок населення про міліцію – не новина для відомчої науки системи МВС України. До тематики відносин і взаємодії української міліції та населення, використання громадської думки для ефективного менеджменту ОВС України у своїх працях звертались багато науковців. Парадигму соціальних уявлень представлено у роботах європейських соціальних психологів С. Московічі, Д. Жоделе, М. Бауера, Дж. Гескелла. Разом з тим у науковому дискурсі не представлені спроби використання евристичних можливостей парадигми соціальних уявлень до досліджень громадської думки про міліцію, а також ролі побоювань в структурі соціальних уявлень про міліцію.

Уявленням в психології зазвичай називають наочним образом предмета, що відтворений по пам'яті в уяві. Образи уявлень, як правило, менш яскраві і менш детальні, чим образи сприйняття, але в них знаходить висвітлення саме характерне для даного предмета. При цьому ступінь узагальненості того або іншого уявлення може бути різною, у зв'язку з чим розрізняють одиничні і загальні уявлення. Проте соціологів та соціальних психологів цікавлять не стільки індивідуальні, скільки соціальні уявлення.

Парадигма соціальних уявлень була започаткована французьким соціальним вченим Сержем Московічі. Соціальні уявлення — елемент духовного життя суспільства, що відображає особливості соціальних відносин його носія. І це не просто наочний образ предмета, відтворений по пам'яті в уяві. Соціальні уявлення задають диспозиції інтерпретацій і чекань сприйманих індивідом ситуацій взаємодії. Дане поняття у дослідницькому плані орієнтує на аналіз зв'язку соціальних уявлень і соціальної поведінки.

Зміст терміна «соціальні уявлення» викликає сьогодні жваві суперечки. Під соціальним уявленням найчастіше в соціальних науках мається на увазі «форма знання, що є продуктом колективної творчості і має практичну спрямованість, що дозволяє створити спільну для деякої соціальної спільності реальність» (Жоделе). Це знання зазвичай називають «повсякденним», «наївним», «природним».

Складовими елементами соціальних уявлень є властивості об'єкта, схеми і «сценарії», що являють собою послідовний опис найбільш ймовірних подій у кожній конкретній ситуації. Схеми та сценарії практично миттєво підказують людині, чого можна чекати від об'єкта в даній ситуації. Вони визначають спектри станів, подій і властивостей, які розглядаються як типові або нормальні у кожній конкретній ситуації взаємодії з об'єктом. Таким чином, передбачається, що інші події, стани і властивості об'єкта, які виходять за рамки цього спектра, не можна трактувати як нормальні.

Під побоюванням ми розуміємо передбачення можливих втрат важливих ресурсів (у широкому, соціологічному розумінні цього терміну). Побоювання, як і страх, в філософії та психології розглядається як наслідок тлумачення можливості. Отже, вони містяться у різноманітних сценаріях, що входять до соціальних уявлень. Страх та побоювання, як його модальність, — це усвідомлене переживання вірогідної можливості, навіть коли ця можливість маловірогідна чи є навіть фантазмагорією. Але ця можливість має особливий характер: вона вказує на можливі втрати (або не придбання) чогось значимого, важливого, цінного для людини.

У контексті контактів з працівниками міліції під загрозою, гіпотетично, може опинитися низка цивільних та політичних прав людини, як-от: право на життя, свободу та недоторканність особи, на гідне поводження, на справедливий судовий розгляд, на повагу до приватного життя; право власності та ін. Які ж побоювання характерні для соціальних уявлень про міліцію? Яке місце займають побоювання власного безправ'я в ситуації контактів населення з працівниками міліції? Які саме права можна втратити при контактах з працівниками міліції?

Навесні 2007 р. у Львівському регіоні було проведено комплексне дослідження громадської думки щодо різних аспектів роботи місцевої міліції¹. Дослідження містило блок питань, спрямованих на детальне вивчення соціальних уявлень про міліцію, зокрема якостей, схем та сценаріїв, а також побоювань, що приховані за ними.

Респондентам було запропоновано оцінити 20 професійних та особистісних якостей (10 позитивних та 10 негативних) щодо того, наскільки вони притаманні співробітникам міліції Львівського регіону. За кожною з цих якостей приховані побоювання втрат тих чи інших ресурсів або прав. Результати дослідження показали, що серед рис, які, на думку респондентів, найбільш властиві працівникам міліції, переважають негативні. Так, зокрема, 68% респондентів назвали як повною або деякою мірою притаманні місцевій міліції такі якості, як використання службового становища для особистого збагачення; 65% – хабарництво та користолюбство; 63% опитаних вважають, що місцевій міліції повною або деякою мірою притаманні грубість та нахабність; 57% респондентів в повній або деякій мірі вважають, що міліція займається «окозамилюванням» та не бажає виконувати свої обов'язки. Цікавим є факт, що такі якості, як садизм, застосування незаконного насильства зайняли останнє місце за притаманністю міліції з 10 запропонованих у переліку негативних якостей: тільки 8% респондентів зазначили, що застосування незаконного насильства характерно повною мірою, 30% – деякою мірою.

На жаль, майже не характерними для львівської міліції особистісними якостями респонденти називають чесність, порядність, справедливість, чуйність та людяність. Серед запропонованого переліку з 10 позитивних якостей найменш притаманне місцевій міліції, на думку респондентів, бажання допомагати простим людям.

Кожна організація, зокрема, міліція, безперечно, складається зі своїх працівників, і уявлення населення про організацію є узагальненим уявленням про людей, які у ній працюють. Однак є переваги та вади, які властиві не стільки працівникам, як організації у цілому. Респондентам було запропоновано оцінити, які, на їх погляд, вади властиві роботі міліції як державного органу.

Основними недоліками міліції як державного органу респонденти назвали, перш за все, корупцію, примус громадян до дачі хабара (45%);

¹ Дослідження проведено фахівцями науково-дослідної лабораторії соціальної та психологічної роботи в органах внутрішніх справ Харківського національного університету внутрішніх справ. Опитування проводилося за місцем проживання респондента методом інтерв'ю „віч-на-віч” за квотною вибіркою. Усього було опитано 1200 респондентів, серед них 714 осіб – міське населення, 486 – сільське.

поганий контроль за роботою правоохоронних органів з боку вищих органів (39%); внутрішню корупцію, плату за підвищення або призначення на посаду (37%); слабку технічну оснащеність, відсутність сучасних засобів транспорту, зв'язку (32%); неправильний, недосконалий підбір кадрів та всесдозволеність, перевищення владних і службових повноважень (по 31%). Близько чверті опитаних вказали на такі недоліки, як відсутність підтримки, довіри з боку населення; кругова порука, захист працівників міліції, які порушують закон; тяганина, бюрократизм. Наявність таких недоліків, як застосування фізичного і психічного насильства, як припустимих методів роботи, та недостатня чисельність працівників міліції, притаманна міліції на думку 15% і 11% відповідно. Цей недолік, як і «недостатню чисельність працівників міліції», відзначила найменша кількість респондентів. Тільки 3% опитаних вважають, що у роботі міліції вад немає.

Для того щоб детально дослідити соціальні уявлення про міліцію, респондентам було запропоновано низку тверджень, які характеризують її позитивно або негативно. Кожне з цих тверджень вимірює, наскільки ті чи інші очікування (сценарії можливих взаємодій) поширені в уявленнях населення про міліцію. Для загальної оцінки ступеня згоди населення з цими твердженнями було застосовано індексну оцінку від -1 до 1, де -1 – цілком не згодний, -0,5 – скоріше не згодний, 0,5 – скоріше згодний, 1 – цілком згодний.

Найбільшу згоду викликали судження «від міліції краще триматися подалі» (індекс 0,47) та «більшість потерпілих звертається до міліції без надії на затримання злочинця, а тільки тому, що так заведено» (0,42). Респонденти вважають, що міліціонери не мають бажання допомагати пересічним громадянам та не готові до ризику заради «простих» людей. Вони, на думку опитаних, націлені на збагачення, використання службового становища в суто особистих цілях; 44% респондентів скоріше або цілком згодні з тим, що міліціонеру все «сходить з рук».

Таблиця 1.

**Рейтингова оцінка суджень респондентів
щодо працівників міліції (%)**

Судження	Цілком згодний	Скоріше згодний	Скоріше не згодний	Цілком не згодний	Індекс	Важко відповісти
Від міліції краще триматися подалі	33	27	13	4	0,47	23

Більшість потерпілих звертається до міліції без надії на затримання злочинця, а тільки тому, що так заведено	24	32	12	4	0,42	28
Чесна, невинна людина не буде боятися міліції	26	29	17	4	0,37	24
Міліціонер піклується, насамперед, про особисту вигоду, проблеми інших людей його мало цікавлять	18	35	14	3	0,36	30
Міліція завжди зможе обвинуватити навіть невинну людину	18	33	15	6	0,29	28
Працівнику міліції не вигідно чесно і сумлінно працювати	18	29	15	7	0,26	31
Міліціонерові – все «сходить з рук»	13	31	17	4	0,25	35
Тільки чесно працюючи, міліціонер може швидко просунути по службі	11	22	24	11	-0,01	32
Міліція однаково захищає інтереси всіх громадян	6	19	35	12	-0,19	28
Працівники міліції справді готові ризикувати життям заради «простих» людей	4	18	27	14	-0,23	37
Міліціонер дійсно піклується, насамперед, про благо людей, а лише потім – про	4	16	32	15	-0,28	33

особисте						
----------	--	--	--	--	--	--

Отже, аналіз громадської думки про міліцію показав, що ядро соціальних уявлень складають побоювання щодо можливої втрати грошей та іншого майна, а також втрати часу без отримання очікуваного результату. Досить очікуваним у соціальних уявленнях є грубість працівників міліції, яка може стати зазіханням на честь і гідність особи. Побоювання щодо застосування протизаконного насильства (фізичного та психічного) як припустимих методів роботи міліції, щодо жорстокого поводження не є центральними у соціальних уявленнях більшості населення про міліцію. Протизаконне насильство не розглядається населенням серед головних вад у роботі міліції. Навіть тяганина та бюрократизм здається населенню більш значною вагою, ніж незаконне насильство та тортури.

Разом з тим відокремлюється соціальна група близько 10% населення, для якої очікування протизаконного насильства та жорстокого поводження є центральними в уявленнях про міліцію. Як засвідчило дослідження протизаконного насильства у діяльності міліції, цю групу складають переважно потерпілі від протизаконного насильства з боку працівників міліції, а також їх близьке оточення.

Побоювання злочинності, з одного боку, відсутність можливості вплинути на діяльність міліції, усвідомлення свого безсилля і неможливості вирішити проблему незаконного насильства, з другого боку, надмірна жорстокість самого суспільства, що переживає болючі для людей трансформації, з третього, – усе це створило ситуацію, коли більшість населення «заплющує очі» на застосування міліцією незаконного насильства, і навіть погоджується на застосування його у виняткових випадках і щодо деяких груп або категорій людей. За цією ситуацією само суспільство не протидіє процвітанню практики порушень прав людини, не стримує її, а часом навіть створює благодатний ґрунт для її розвитку.

Якими б щирими та рішучими не були спроби керівництва ОВС викоринити протизаконне насильство у діяльності міліції, ця проблема напевно чи може бути вирішена без формування у громадській думці одностайного неприйняття та вкрай негативної оцінки таких методів розкриття та розслідування злочинів, без поєднання зусиль населення та тих працівників міліції, хто насправді бажає працювати законними методами і покращити роботу міліції. Саме для цього треба розробити та провести інформаційну кампанію, яка має базуватися на найсучасніших світових соціальних технологіях формування соціальних уявлень та знань про права людини, зокрема у ситуаціях контактів з працівниками міліції.

Зміст

ЛЕВЧЕНКО КАТЕРИНА БОРИСІВНА	3
<i>Громадська Рада Як Форма Громадського Контролю</i>	
<i>За Роботою Органів Внутрішніх Справ.....</i>	3
МАРТИНЕНКО ОЛЕГ АНАТОЛІЙОВИЧ	9
<i>Расизм Та Ксенофобія В Україні – Нові Виклики</i>	
<i>У Сфері Захисту Прав Людини</i>	9
СВЕЖЕНЦЕВА ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА	12
<i>Дотримання Соціально-Трудових Прав Працівників Як Фактор</i>	
<i>Збереження Організаційного Ядра Органів Внутрішніх Справ.....</i>	12
СЕРДЮК ОЛЕКСІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ	19
<i>Аналіз Системи Надання Безоплатної Правової Допомоги</i>	
<i>Серед Засуджених, Що Тримуються В Установах</i>	
<i>Виконання Покарань м. Харкова</i>	19
ЛОГВИНЕНКО ОЛЕНА ІВАНІВНА	25
<i>До Норм Міжнародного Та Національного Права</i>	
<i>Щодо Біженців І Осіб, Переміщених Усередині Країни</i>	25
ЯНОВИЧ ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ.....	29
<i>Проблеми Обмеження Конституційних Прав Людини</i>	
<i>В Кримінально-Процесуальній Діяльності Органів Внутрішніх Справ..29</i>	
ЧЕРНОУСОВ АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ	33
<i>Мобільні Групи З Моніторингу Дотримання Конституційних</i>	
<i>Прав Та Свобод Громадян: На Шляху До Впровадження</i>	
<i>Національного Превентивного Механізму З Попередження Тортур</i>	33
БЛАГА АЛЛА БОРИСІВНА	38
<i>Гендерна Компонента Дотримання Органами</i>	
<i>Внутрішніх Справ України Прав Людини</i>	38
БЕВЗЕНКО ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ.....	43
<i>Адміністративна Юстиція Як Засіб Забезпечення</i>	
<i>Законності Діяльності Органів Внутрішніх Справ України</i>	43
ЗАРОСИЛО ВОЛОДИМИР ОЛЕКСІЙОВИЧ	48
<i>Контроль За Дотриманням Прав Людини У Діяльності</i>	
<i>Цивільної Поліції Організації Об'єднаних Націй</i>	48
АФАНАСЬЄВ КОСТЯНТИН КОСТЯНТИНОВИЧ.....	53
<i>Завдання Овс Щодо Захисту Прав Дитини</i>	53
ПИСАРЄВА ЕЛЛА АНАТОЛІІВНА	58
БЛАГОВІСНИЙ СЕРГІЙ ГРИГОРОВИЧ	58
<i>Шлюбний Договір Як Один Із Засобів Захисту</i>	
<i>Прав Людини В Сімейних Відносинах.....</i>	58

ІГНАТОВ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЄВИЧ.....	64
<i>Недосконалість Існуючої Системи Критеріїв Оцінки</i>	
<i>Діяльності Органів Внутрішніх Справ Як Фактор Детермінації</i>	
<i>Насильницьких Злочинів, Що Вчиняються Працівниками Овс.....</i>	64
ГРИЩЕНКО МАКСИМ ВІТАЛІЙОВИЧ,	67
<i>Механізм Відновлення Порушених Прав Працівника Овс</i>	
<i>Шляхом Проведення Службового Розслідування</i>	67
ГЛОБЕНКО ГЕННАДІЙ ІВАНОВИЧ,	70
<i>Проблеми Забезпечення Прав І Законних Інтересів Особи</i>	
<i>При Обранні Запобіжного Заходу У Вигляді Застави</i>	70
МАРТИНЕНКО ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ,	71
<i>Розвинена Духовна Культура Співробітника Овс</i>	
<i>Як Запорука Попередження Протизаконних Дій</i>	71
АНДРЕЄВА ГАЛИНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА	74
<i>Роль Забезпечення Соціально-Трудових Прав</i>	
<i>Працівників Овс У Налагодженні Ефективної Мотивації</i>	
<i>Правоохоронців До Служби.....</i>	74
МОРОЗ АЛЛА ВІКТОРІВНА,	78
<i>Особливості Дотримання Прав, Основних Свобод</i>	
<i>І Соціальних Гарантій Працівників Овс України: Гендерний Аспект.....</i>	78
ГОРБАЧОВА ОЛЬГА ВІКТОРІВНА,	83
<i>Ното Хепорhobісus: Злочини «Ненависті»</i>	
ФІАЛКА МИХАЙЛО ВІКТОРОВИЧ	88
<i>Притягнення Завідомо Невинної Особи До Кримінальної</i>	
<i>Відповідальності Шляхом Підроблення Документів:</i>	
<i>Окремі Питання Кваліфікації</i>	88
ВОЛКОВА СОФІЯ ГРИГОРІВНА	91
<i>Роль Адміністративно-Правових Механізмів В Протидії</i>	
<i>Нелегальній Міграції Та Торгівлі Людьми В Україні</i>	92
ОНИЩУК ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ,	94
<i>Права Людини І Боротьба З Браконьєрством</i>	
<i>(Адміністративно-Правовий Аспект)</i>	94
СОЛОВЙОВА ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА	99
<i>Дотримання Прав Людини При Закритті Кримінальної</i>	
<i>Справи За Недоведеністю Участі Обвинуваченого</i>	
<i>Чи Підозрюваного У Вчиненні Злочину.....</i>	99
МУХІНА НАТАЛІЯ ВІТАЛІІВНА	101
<i>Проблемні Питання Гендерної Рівності</i>	
<i>В Діяльності Овс України</i>	101

ПАНКРАТОВА ВІКТОРІЯ ОЛЕГІВНА.....	103
<i>Шляхи Подолання Насильства В Сім'ї:</i>	
<i>Перспективи Для України.....</i>	<i>103</i>
НОВІКОВ МИКОЛА МИХАЙЛОВИЧ.....	107
<i>Деякі Шляхи Оптимізації Адміністративно-Правового</i>	
<i>Статусу Вітчизняних Громадських Об'єднань.....</i>	<i>107</i>
САМОТУГА АНДРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ.....	112
<i>Захист Прав І Свобод Людини Та Питання</i>	
<i>Відповідальності Поліції: Американський Огляд.....</i>	<i>112</i>
СОБОЛЬ ЛЮБОВ ВАСИЛІВНА.....	116
<i>Взаємодії Громадськості Та Працівників Овс</i>	
<i>Щодо Прав І Свобод Громадян: Соціологічний Аспект.....</i>	<i>116</i>
МАКСИМЕНКО ОЛЕНА ВАСИЛІВНА.....	120
<i>Порівняльний Аналіз Міжнародних Механізмів</i>	
<i>Захисту Прав І Свобод Людини.....</i>	<i>120</i>
ГУССВА КАТЕРИНА АНАТОЛІВНА.....	123
<i>Права Людини Й Громадянина України В Контексті</i>	
<i>Діяльності Правоохоронних Органів Щодо Попередження Злочинів.....</i>	<i>123</i>
КОВАЛЕНКО ВІКТОРІЯ ПАВЛІВНА.....	127
<i>Спричинення Правомірної Шкоди Співробітниками Органів</i>	
<i>Внутрішніх Справ При Виконанні Службових Обов'язків.....</i>	<i>127</i>
КРАВЧЕНКО ІРИНА СЕРГІЙВНА.....	130
<i>Захист Права Інтелектуальної Власності</i>	
<i>Як Пріоритетний Напрямок Діяльності Овс.....</i>	<i>130</i>
КСЕНДЗЮК ВАДИМ ЮРІЙОВИЧ.....	133
<i>Деякі Аспекти Правомірності Проведення Адміністративного</i>	
<i>Затримання У Контексті Забезпечення Прав Людини</i>	
<i>В Діяльності Овс України.....</i>	<i>133</i>
ШЕЛКОШВЕСВ ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ.....	136
<i>Якісний Відбір Персоналу В Овс Як Важливий Чинник</i>	
<i>Запобігання Порушень Прав Людини.....</i>	<i>136</i>
САЛМАНОВА ОЛЕНА ЮРІЙВНА.....	139
<i>Діяльність Даі Мвс України Щодо Захисту Та Реалізації</i>	
<i>Прав І Свобод Громадян Під Час Здійснення Заходів,</i>	
<i>Спрямованих На Забезпечення Безпеки Дорожнього Руху.....</i>	<i>139</i>
ЩЕРБАКОВА ІРИНА ВАСИЛІВНА.....	143
<i>Побоювання Власного Безправ'я Як Складова</i>	
<i>Соціальних Уявлень Про Міліцію.....</i>	<i>143</i>

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
В ДІЯЛЬНОСТІ ОВС УКРАЇНИ**

Матеріали науково-практичної конференції
22-23 травня 2008 р.

Редактор М. М. Власюк
Комп'ютерна верстка С. В. Гончарук

Підп. до друку 27.10.2008. Формат 60х84 ¹/₁₆. Друк трафарет. Папір офсет.
Ум. друк. арк. 8,84. Обл.-вид. арк. 9,76. Тираж 50 прим. Зам. 51

Видавництво
Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, Харків, пр-т 50-річчя СРСР, 27

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 3087, серія ДК від 22.01.2008 р.